

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

E-ISSN : 2602-330X

Year/Yıl : 2020

Volume/Cilt : 8

Issue/Sayı : 1

ECONOMY

MANAGEMENT

ACCOUNTING

EDUCATION

POLITICS

INT. RELATIONS

www.jimep.org

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP is an international and refereed academic journal published twice a year in electronic form since 2013.

The Name of Periodical Publishing / Süreli Yayının Adı

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

Publishing Type / Yayının Türü

International E-Journal / Uluslararası E-Dergi

Publishing Language / Yayın Dili

Turkish & English / Türkçe ve İngilizce

Publishing Frequency/ Yayın Sıklığı

Yılda iki kez / Twice a year

Topic/Konusu

Management, Economics, Education and Politics /

Yönetim, Ekonomi, Eğitim ve Siyaset

Internet Page / Elektronik Adresi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jimeep>

E-ISSN: 2602-330X

Publishers and Editors / Yayıncı ve Editörler

Dr. Ahmet Güven

Dr. Türker Şimşek

Secretariat / Sekreteryaya

Cihan Usta

Emre Yiğit

Çağatay Alan

Yavuz Özkaya

Indexes / İndeksler

Editorial and Referee Board / Yayın ve Hakem Kurulu

Dr. Admir MULAOSMANOVIĆ-International University of Sarajevo

Dr. Ahmet GÜVEN – Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Ali Özgür KARAGÜLLE— İstanbul University

Dr. Atila KARKACIER – Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Ayşe Elif YAZGAN – Necmettin Erbakan University

Dr. Barış KANDEĞER – Van Yüzüncü Yıl University

Dr. Dilşad GÜZEL – Atatürk University

Dr. Doğan BOZDOĞAN – Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Emine Ebru Akın AKSOY - Hacı Bayram Veli University

Dr. Erhan DEMİRELİ – Dokuz Eylül University

Dr. Fatih KOCA - Ankara University

Dr. Feyyaz ZEREN - Yalova University

Dr. Gül ŞİMŞEK – Atatürk University

Dr. Gültekin ALTUNTAŞ— İstanbul University

Dr. Halil İbrahim KAYA – Cumhuriyet University

Dr. Halim Emre ZEREN – Adnan Menderes University

Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ – Bozok University

Dr. İlyas AKHİSAR - Kocaeli University

Dr. İsmail BEKÇİ - Suleyman Demirel University

Dr. K. Batu TUNAY - Marmara University

Dr. Mehmet KENDİRCİ— Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Murat ÖZDEMİR – Giresun University

Dr. Mustafa GÖMLEKSİZ - Necmettin Erbakan University

Dr. Mustafa UYSAL – Artvin Çoruh University

Dr. Mustafa ÖZMUSUL—Harran University

Dr. Nasiru Liman ZURU – University of Utara Malaysia

Dr. Ömer Faruk GÜLEÇ – Kırklareli University

Dr. Özgür Bayram SOYLU— Kocaeli University

Dr. S. Ahmet MENTEŞ - Tekirdağ Namık Kemal University

Dr. Salmi OUARDA – University of Mentori BrothersConstantine

Dr. Sara BENMAHAMMED – University of Mentori BrothersConstantine

Dr. Selim KAYHAN - Necmettin Erbakan University

Dr. Serghinia Hammoud ep. CHOBERT—France Ministry of Justice

Dr. Serkan KANDIR - Çukurova University

Dr. Süleyman Serdar KARACA— Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Tayfur BAYAT—İnönü University

Dr. Turan SULEYMANOV – Azerbaijan State Economics University

Dr. Türker ŞİMŞEK – Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Veysel YILMAZ – Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Yavuz ACUNGİL— Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Yunus Emre BİROL—Sivas Cumhuriyet University

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

Year/Yıl: 2020 Volume/Cilt: 8 Issue/Sayı: 1

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Page / Sayfa

1. **NET DÖVİZ GELİRLERİNİN ULUSAL PARA ARZI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ** 1-17
Arş. Gör. Mehmet ERDOĞMUŞ ve Prof. Dr. Salih BARIŞIK
2. **KENTSEL SİYASET TARTIŞMASINDA MERSİN BASINI VE YEREL AKTÖRLER** 18-33
Arş. Gör. Kandemir ATÇEKEN
3. **BÜRO YÖNETİMİ VE YÖNETİCİ ASİSTANLIĞI PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN BÖLÜM SEÇİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERİN AHP YÖNTEMİ İLE ANALİZİ: OSMANCIK ÖMER DERİNDERE MYO ÖRNEĞİ** 34-47
Öğr. Gör. Murat ÇAKAN ve Doç. Dr. İsmail GÖKDENİZ
4. **YEREL YÖNETİMLERE DAİR MUHALEFET PARTİLERİNİN VERMİŞ OLDUKLARI KANUN TEKLİFLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ** 48-60
Doç. Dr. Orhan Veli ALICI
5. **EFFECT OF FINANCIAL PRESSURE ON ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: EVIDENCE FROM SYMMETRIC AND ASYMMETRIC REGRESSIONS** 61-70
Dr. Yavuz ÖZEK
6. **COVID-19 VE İŞ YAŞAMINA ETKİLERİ: EVDEN ÇALIŞMA** 71-81
Dr. Öğr. Üyesi Meltem AKCA ve Dr. Öğr. Üyesi Mübeyyen TEPE KÜÇÜKOĞLU
7. **DEĞİŞİM YÖNETİMİ YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: KONTEYNER TERMİNAL İŞLETİM SİSTEMİ (TOS) ÜZERİNE BİR UYGULAMA** 82-95
Dr. Elifcan DURSUN ve Öğr. Gör. Şule GÜNGÖR

Gönderiliş Tarihi: 02/03/2020
Kabul Tarihi: 02/04/2020
ORCID 0000-0001-9700-630X
ORCID 0000-0002-3029-2206

NET DÖVİZ GELİRİNİN ULUSAL PARA ARZI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹

Mehmet ERDOĞMUŞ²
Salih BARIŞIK³

ÖZ

Bu çalışmada, 2006:01-2019:07 dönemi için Türkiye net döviz gelirinin (girişinin) ulusal para arzı üzerindeki etkisi ARDL eşbütünleşme yaklaşımı ile araştırılmıştır. Bağımlı değişken olarak M1 para arzı (yabancı paralar hariç) belirlenmiştir. Bağımsız değişkenler net döviz geliri, bankacılık sektörü yurt içi kredi hacmi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın net dış varlıkları, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın net iç varlıkları ve enflasyondur. Ampirik bulgulara göre, net döviz geliri ve enflasyon değişkeni M1 ulusal para arzını negatif yönde etkilemektedir. Diğer bağımsız değişkenler ise M1 ulusal para arzını pozitif yönde etkilemektedir. Ampirik bulgulara göre net döviz gelirindeki (girişindeki) %1'lik bir artış, M1 ulusal para arzını yaklaşık olarak %0,07 oranında azaltmaktadır. Ampirik çalışmaya göre uzun dönem ilişkisinde ortaya çıkan bir sapmanın yaklaşık olarak 2,8 ay sonra tümiyle yok olacağı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: ARDL, Net Döviz Geliri, Ulusal Para Arzı

Jel Kodu: E51, B23

THE IMPACT OF NET FOREIGN EXCHANGE INCOME ON THE NATIONAL MONEY SUPPLY: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

In this study, the impact of the Turkish net foreign exchange income (inflow) on the national money supply for the period 2006:01-2019:07 is examined using the ARDL cointegration approach. M1 money supply (excluding foreign currencies) is determined as the dependent variable. Independent variables are net foreign exchange income (inflow), the domestic banking sector credit volume, net foreign assets of the Central Bank of Turkey, net domestic assets of the Central Bank of Turkey and inflation. According to the empirical results, net foreign exchange income (inflow) and inflation have a negative impact on the national M1 money supply. Other independent variables have positive effects on M1 national money supply. According to empirical findings, a 1% increase in net foreign exchange income (inflow) is to decrease the M1 national money supply by approximately 0,07%. According to empirical study, it is found that a deviation in the long-term relationship disappears completely after about 2,8 months.

Keywords: ARDL, Net Foreign Exchange Income, National Money Supply

Jel Codes: E51, B23

¹Bu çalışma Mehmet Erdoğan'ın "Döviz Gelirinin Ulusal Para Arzı ve Merkezi Yönetim Borcu Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

² Arş.Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, merdogmus@cumhuriyet.edu.tr,

³ Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, salih.barisik@gop.edu.tr,

GİRİŞ

Bilindiği üzere, merkez bankalarının arzulan ekonomi politikaları ile uyumlu olarak para arzı ve faiz oranı gibi değişkenleri yönlendirme girişimleri, para politikasını oluşturmaktadır (Orhan ve Erdoğan, 2015: 60). Para arzını artırmaya dönük para politikaları genişletici para politikası, para arzını düşürmeye dönük para politikaları ise daraltıcı para politikası olarak bilinmektedir (Brunetti, 2018: 150; Brunetti, 2012: 169).

Para arzının bazı durumlarda dışsal faktörlerden etkilendiği görülmektedir. Örneğin, para kurulu (currency-board) uygulamasında bir ülke parasının arzı yabancı bir para birimine bağlanmaktadır. Bu tür bir sistemde tüm iktisadi ajanlar diledikleri zamanda belirlenen kur üzerinden arzladıkları miktarda ulusal parayı, ulusal paranın sabitlendiği ve aynı zamanda çıpa (çapa) para birimi olarak da adlandırılan yabancı para birimine dönüştürme imkânına sahiptir (Happe vd., 2017: 94).

Ulusal para arzının dışsal faktörlerden etkilenmesi kimi zaman uygulanan uluslararası para sisteminden de kaynaklanabileceğine 1973 yılına kadar uygulanan Bretton Woods Sistemi örnek verilebilir. Bu sistemde Alman Merkez Bankası (Deutsche Bundesbank), kendi inisiyatifi dışında döviz karşılığında ulusal para arz etmek durumunda kalmıştır. Bunların dışında, kimi zaman parasal birlikte uygulanan ortak bir ödeme sistemi sonucunda da para arzı dış etkenlere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Alman iktisatçı Hans-Werner Sinn'in belirttiği üzere, 2012 ve 2013 yıllarında Alman Merkez Bankası (Deutsche Bundesbank)'nın tedavüle sürdüğü tüm paralar dış para (outside money)⁴ niteliğindedir (Sinn, 2018: 27, 29). Yabancı para girişlerinin ekonomik etkilerini sterilize etmek için merkez bankasının döviz piyasasına yaptığı müdahallerden de kaynaklı olarak ulusal para arzı değişikliğe uğrayabilir. Örneğin, tamamem esnek bir kur sistemi uygulanmıyor ise ulusal paranın yabancı para karşısındaki değeri hedeflenen düzeyin üzerine çıkması durumunda, döviz kurunu hedeflenen düzeye getirmek için merkez bankası döviz piyasasından döviz alımına gidebilir ve bu döviz alımı karşılığında ulusal para arz edebilir. Buna karşın, ulusal para biriminin yabancı para birimi karşısında değer yitirmesi istenmediği durumda, merkez bankasının piyasadaki ulusal para alıp karşılığında döviz arz etmesi söz konusu olacaktır (Gischer vd., 2012: 382-383).

Diğer yandan, döviz ve ulusal para arasındaki etkileşim kendini dalgalı (esnek) döviz kuru sisteminde de gösterebilmektedir⁵. Döviz geliri (girişi) ile ulusal para arzı arasındaki ilişkiyi iki açıdan incelemek mümkündür. Birincisi ulusal para arzından döviz gelirine (girişine) doğru bir etki, diğeri ise döviz gelirinden (girişinden) ulusal para arzında doğru etkidir. İlk etkiye bakıldığında, dış dengesizliği gidermek (döviz fazlalığı veya açığı) adına merkez bankası para politikasına başvurabilir ve bunun sonucunda net döviz geliri (girişi) değişebilir. Örneğin dış açık durumunda, daraltıcı bir para politikası uygulanmalıdır. Buna karşın, dış fazlanın bulunduğu durumda para politikası genişletici yönde uygulanmalıdır. Bunun neticesinde ülkeye giren net döviz girişi ulusal para arzıyla zıt yönlü hareket edecektir (Çelik, 2015: 510-512). Ayrıca, dalgalı döviz kuru sistemini benimseyen bir ekonomide döviz gelirinin (girişinin) ulusal para arzını da etkilemesi mümkündür. Örneğin; dalgalı döviz kuru sistemini kabul eden bir ekonomide (ceteris paribus) döviz gelirinin (girişinin) artması sonucunda (ceteris paribus) döviz kurları (dolaysız kotasyon olarak ifade edilen) düşüş gösterecektir. Bilindiği üzere, esnek döviz kuru sisteminde döviz talebi sabitken döviz arzının artış göstermesi sonucunda (ceteris paribus), döviz kuru düşüş gösterecektir. Döviz kurlarının yeterince düştüğünü ve artık daha düşüş göstermeyeceğini (yani artık yükselişe geçeceğini) düşünen iktisadi ajanlar, ulusal para cinsinden olan kaydı paralarını dövize dönüştüreceklerdir. Bunun tersini de düşünmek mümkündür. Yani bir ekonominin döviz geliri (girişi) azaldığında (ceteris paribus) döviz kuru yükselecektir. Bu süreçte iktisadi ajanlar döviz kurlarının artık daha yükselmeyeceğini (artık düşüşe geçeceğini) düşünmeleri durumunda kaydı para olarak tuttıkları dövizlerini ulusal paraya dönüştüreceklerdir.

⁴ Refinansman kredisi veya menkul kıymet alımı neticesinde oluşan ve farklı ödeme emirleri neticesinde net olarak yabancı bir ülkeye transfer edilmeyen merkez bankası parası, iç para (inside money) kapsamına girmektedir. Buna karşın, bir ülkede refinansman kredisi veya menkul kıymet alımı yoluyla merkez bankası tarafından oluşturulan ve banka transferleri neticesinde net olarak yurt dışına transfer edilip transfer edildiği yabancı ülkede tedavül eden para, dış para (outside money) kapsamına girmektedir (Sinn, 2015: 261).

⁵ Uluslararası Para Fonu'nun 2018 yılındaki raporuna göre, Türkiye'de dalgalı döviz kuru sistemi (floating) söz konusudur (International Monetary Fund, 2019: 7).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye net döviz gelirinin (döviz girişinin) ulusal para arzı (Türk lirası arzı) üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Döviz gelirinin ulusal para arzı üzerindeki etkisini bilmek sağlıklı bir para politikasının yürütülmesi açısından son derece önemlidir.

1.KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Genel anlamda para arzı, bankacılık sektörü dışındaki kesimin para stokunu ifade etmektedir⁶. Para arzı teorileri, arz edilen para miktarının kaynağını ve belirleyicilerini ortaya koymaya çalışır (Barfuß, 1993: 30). Para arzı teorileri açısından bakıldığında, en fazla tartışılan konunun para arzının dışsal (ekzojen) mı, içsel (endojen) mi olduğu ile ilgili olup (Parasız, 2009: 335), bu konuda iktisadi ekoller farklı görüşlere sahiptir. Klasik, Neo-Klasik ve Monetarist iktisatçılar para arzının dışsal niteliğe sahip olduğunu savunmaktadır (Ülgen, 2017: 394). Buna karşın kimi iktisatçılar (örneğin Post-Keynesçiler) para arzının içsel bir nitelik arz ettiğini düşünmektedir (Parasız, 2009: 335). Nakit (Currency) Teorisi, içsel paranın bulunmadığını veya bulunmaması gerektiğini savunmaktadır. Bu kapsamda Nakit Teorisi, kaydi parayı para kategorisinde değerlendirmemektedir (Huber, 1998: 199). Bankacılık Okulu (Banking School)'na göre paranın kaynağını kredi mekanizmasında aramak gerekmektedir. Aynı modern Post Keynesçiler gibi Bankacılık Okulu da kredi talebinin olduğu sürece paranın ekonomik sistem içerisinde içsel olarak üretildiğini düşünmektedir. Bankacılık Okulu (Banking School)'na göre, para arzının merkezi bir otorite tarafından mutlak anlamda kontrol edilmesi mümkün değildir (Özgür, 2008: 53).

Ülkenin döviz geliri, ülkeye giriş yapan döviz (ülkenin döviz girişlerini) ifade etmekte, ülkeye giren ve çıkan döviz farkı net döviz gelirini (girişi) oluşturmaktadır. Bir ülkedeki iktisadi aktörlerin farklı ülkelerdeki iktisadi aktörlerle yürüttüğü ekonomik faaliyetler neticesinde ülkenin dış dünyadan alacağı veya dış dünyaya karşı yükümlülüğü ortaya çıkabilmektedir. Genel anlamda bakıldığında, bir faaliyetin sonucunda dış dünyaya karşı bir alacak doğuyorsa (döviz girişi sağlanıyorsa) bu işlem, ödemeler dengesinin aktif kısmında yer alacaktır. Buna karşın genel olarak bir faaliyetin sonucunda dış dünyaya bir ödemenin yapılması (döviz çıkışına yol açıyorsa) gerekiyorsa bu işlem, ödemeler dengesinin pasif kısmında yer alacaktır (İşgüden ve Turanlı, 1992: 278). Normalde ödemeler dengesinin cari işlemler hesabı ile sermaye hesabı toplamı finans hesabına eşit olmak durumundadır. Yani Cari İşlemler Hesabı + Sermaye Hesabı = Finans Hesabı eşitliği geçerlidir (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2019: 72). Analitik sunum biçimindeki ödemeler bilançosunda Rezerv varlıklar, finans hesabından ayrı bir hesap olarak yer almaktadır (Bulut, 2018: 253). Ancak kimi nedenlerden dolayı cari işlemler hesabı ile sermaye hesabı toplamı finans hesabına eşit olamamaktadır. İşte bu noktada eşitliği sağlamak için net hata ve noksan hesabı kullanılmaktadır. Net hata ve noksan hesabını bulmak için, finans hesabından cari işlemler hesabı ile sermaye hesabı toplamı çıkartılması gerekmektedir. Yani Net Hata ve Noksan Hesabı = Finans Hesabı - (Cari İşlemler Hesabı + Sermaye Hesabı) eşitliği söz konusudur (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2019: 72). Ödemeler bilançosunun analitik sunumu açısından bakıldığında, Cari İşlemler Hesabı + Sermaye Hesabı + Net Hata ve Noksan Hesabı = Finans Hesabı + Rezerv Varlıklar eşitliği geçerlidir (Bulut, 2018: 253).

2.LİTERATÜR

Net döviz gelirlerinin para arzına olan etkisini açıklayabilmek için öncelikle para arzının hangi değişkenler tarafından genel olarak etkilendiği analiz edilmelidir. Bunun için bu kısımda para arzının kaynağına ilişkin yapılmış kimi ampirik çalışma örneklerine yer verilmiştir. Tablo 1'de para arzına ilişkin yapılmış sınırlı sayıda ampirik literatür örnekleri sunulmuş olup, çoğu çalışmanın para arzının endojen (içsel) olduğu bulgusuna vardığı görülmüştür.

---

⁶ <https://www.bundesbank.de/dynamic/action/de/startseite/glossar/723820/glossar?firstLetter=G&contentId=648614> (Erişim Tarihi: 11.02.2020).

Tablo1. Para Arzı Kaynağına İlişkin Ampirik Litaratür Örnekleri

Çalışmanın Künyesi	Dönem/Ülke (ler)	Yöntem (ler)	Önemli Bulgu (lar)
YurtkurKoç (2019)	2006-2018 (aylık)/Türkiye	Toda-Yamamoto Nedensellik, BootstrapToda-Yamamoto Nedensellik	Hem Toda-Yamamotohem de BootstrapToda-Yamamoto nedensellik testlerine göre kredilerden para arzına (M3), parasal tabana ve para çarpanına doğru nedensellik saptanmıştır. BootstrapToda-Yamamoto nedensellik testine göre para arzından kredilere doğru da bir nedensellik saptanmış.
Idris (2019)	1980-2017 (yıllık)/Nijerya	JohansenEşbütünleşme, Granger Nedensellik	Para arzının (M2) ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği ve para arzından reel GSYH'ye doğru bir nedenselliğininolduğu saptanmıştır.
Tayyar (2018)	2003:01-2016:05/Türkiye	Toda-Yamamoto Nedensellik	Yurt içi kredilerden dolaşımdaki nakit, M1, M2 ve M3 para arzına doğru nedensellik saptanmıştır.
Kofoğlu (2018)	2006:Q1-2017Q:4/Türkiye	Toda-Yamamoto Nedensellik	Para arzının içsel olmadığına ulaşılmıştır. Toplam kredi hacmi ile M1, M2 ve M3 para arzı arasında hiçbir biçimde nedensellik bulunamamıştır.
Cepni ve Guney (2017)	2006:01-2015:05/Türkiye	JohansenEşbütünleşme, Granger Nedensellik, Vektör Hata Düzeltme Modeli	Toplam banka kredileri ile para arzı (M1, M2 ve M3) arasında eşbütünleşik ilişki tespit edilmiştir. Toplam banka kredilerinden para arzına (M1, M2, M3) doğru uzun ve kısa dönem nedensellik tespit edilmiştir.
Kamacı vd. (2017)	2005:Q4-2017Q1/Türkiye	JohansenEşbütünleşme, Granger Nedensellik, FMOLS, DOLS	Para arzından (M2) yurt içi kredi hacmine tek yönlü nedensellik saptanmıştır. Para arzı, yurt kredi hacmi ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli eşbütünleme görülmüştür. FMOLS testinin sonucunda yurt içi kredi hacminin %1 artması, para arzını %0,67 oranında artırmaktadır (DOLS testine göre %0,66 oranında artırmakta).
Köksel (2016)	2006:1-2014:11/Türkiye	JohansenEşbütünleşme	Para arzının (M2) içsel olduğu, para arzı ile bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği kredilerarasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
Almutair (2015)	1985-2012(yıllık) 2000-2013(aylık)/Suudi Arabistan	JohansenEşbütünleşme, Vektör Hata Düzeltme Modeli	Gerek M1 para arzının gerekse M2 para arzının Suudi Arabistan borsa endeksi (SSPI) ile eşbütünleşik olduğu saptanmıştır (hem 1985-2012[yıllık] hem de 2000-2013[aylık] dönem için). Yıllık veriler için SSPI'denM1 para arzına doğru nedensellik bulunmuştur (aylık veriler için M1 ve SSPI arasında nedensellik bulunmamıştır). M2 para arzı ile SSPI arasında kısa ve uzun dönem için herhangi bir nedensellik ilişkisi saptanmamıştır.

Nayan vd. (2013)	1970-2011/177 Ülke	Panel Veri Analizi	Para arzının (M2) içsel olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Dritsakis (2011)	1995:Q1- 2010Q17/Macaristan	ARDL Eşbütünleşme	Reel para arzı (M1), reel gelir, enflasyon ve nominal döviz kuru arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Reel para arzını enflasyonun ve nominal döviz kurunun negatif, reel gelirin ise pozitif yönlü etkilediği saptanmıştır.
Nesanır (2011)	1986- 2010(çeyrek)/Türkiye	VAR Analizi, Granger Nedensellik	Banka kredilerinden para arzına (M2) doğru nedensellik saptanmıştır. Banka kredilerindeki artışın para arzını artırdığı saptanmıştır.
Sharifi-Renani (2007)	1985:Q3- 2006Q1/İran	ARDL Eşbütünleşme	Para arzı (M1), reel gelir, enflasyon ve döviz kuru arasında eşbütünleşme ilişkisi saptanmıştır. Bulgulara göre reel gelir ve döviz kuru para arzını pozitif yönde, enflasyon ise negatif yönde etkilemektedir.
Kesbiç vd. (2005)	1989-2003 (aylık)/Türkiye	İki Aşamalı En Küçük Kareler	1989-1997(kamu açıkları için kısa vadeli avansların kullanılabilirdiği son yıl) döneminde GSMH, TÜFE ve iç borç stokunun para arzını (M2) pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. 1997-2003 döneminde para arzını GSMH ve TÜFE'nin negatif, iç borç stokunun ise pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir.
Vera (2001)	1987:01- 1998:10/İspanya	Granger Nedensellik	Para arzının krediye dayalı olduğu ve talep tarafından belirlendiği ortaya konulmuştur. Yani para arzının içsel olduğu saptanmıştır

Özetlenen literatürde çoğunluğun para arzının endojen olduğu görüşü doğrultusunda çalışmanın konusu olan net döviz gelirinin para arzına etkisinin çözümlemesine yönelik model oluşturma aşamasına gelinmiştir.

3. VERİ VE MODEL

Kimiampirik [YurtkurKoç (2019), Tayyar (2018), Kofoglu (2018), Cepni ve Guney (2017), Kamacı vd. (2017), Köksel (2016), Nayan vd. (2013), Dritsakis (2011), Nesanır (2011), Sharifi-Renani (2007), Kesbiç vd. (2005), Vera (2001), Güneş (1990)] çalışmalarından yararlanılarak M1 para arzı, bankacılık sektörü yurt içi kredi hacmi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın net dış varlık ve enflasyon değişkenleri seçilmiştir. Bu değişkenlere ilaveten Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın net iç varlıkları ve net döviz geliri değişkenleride seçilmiştir. Seçilen değişkenlerle oluşturulan model eşitlik (1)'de verilmektedir. Modelde kullanılan değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo 2'de yer almaktadır.

$$M1 = C_0 + \varphi_1 \text{Dovge} + \varphi_2 Ykh + \varphi_3 NDV + \varphi_4 NIV + \varphi_5 \text{enfla} + \varepsilon \dots \dots \dots (1)$$

Tablo 2. Modelde Kullanılan Değişkenlere İlişkin Bilgiler

Değişkenin Kısaltılmış Adı	Değişkenin Tanımı	Değişkenin Türü	Değişkene İlişkin Verilerin Alındığı Kaynak
<i>lnM1</i>	<i>lnM1</i> , sadece Türk lirası biçimindeki nakit ile mevduatlardan oluşan ve	Bağımlı	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Elektronik Veri

	doğal logaritmik dönüşümü yapılmış M1 para arzını ifade etmektedir.	Değişken	Dağıtım Sistemi (EVDS)
<i>lnDovge</i>	<i>lnDovge</i> , doğal logaritmik dönüşümü yapılmış ve mevsimsel etkiden arındırılmış ⁷ net döviz gelirini (girişini) ifade etmektedir.	Bağımsız Değişken	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)
<i>lnYkh</i>	<i>lnYkh</i> , doğal logaritmik dönüşümü yapılmış bankacılık sektörü yurt içi kredi hacmini belirtmektedir.	Bağımsız Değişken	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)
<i>lnNDV</i>	<i>lnNDV</i> , doğal logaritmik dönüşümü yapılmış Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın net dış varlıklarını ifade etmektedir.	Bağımsız Değişken	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)
<i>lnNIV</i>	<i>lnNIV</i> , doğal logaritmik dönüşümü yapılmış Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın net iç varlıklarını belirtmektedir.	Bağımsız Değişken	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)
<i>enfla</i>	<i>enfla</i> , TÜFE'deki bir önceki yılın aynı ayına göre % değişimi (enflasyonu) belirtmektedir.	Bağımsız Değişken	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

$$\ln M1 = C_0 + \varphi_1(\ln D\text{ovge}) + \varphi_2(\ln Ykh) + \varphi_3(\ln NDV) + \varphi_4(\ln NIV) + \varphi_5(enfla) + \varepsilon \dots \dots \dots (2)$$

Net döviz gelirinin Türkiye'nin ulusal para (TL) arzı üzerindeki etkisini araştıran modele ilişkin doğrusal denklem, eşitlik (2)'de verilmiştir. Burada C0 sabiti, φ_1 doğal logritmik dönüşümü yapılmış ve mevsimsel etkiden arındırılmış net döviz geliri (girişi) değişkeninin katsayısını, φ_2 doğal logritmik dönüşümü yapılmış bankacılık sektörü yurt içi kredi hacmi değişkeninin katsayısını, φ_3 doğal logritmik dönüşümü yapılmış Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası net dış varlıklar değişkeninin katsayısını, φ_4 doğal logritmik dönüşümü yapılmış Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası net iç varlıklar değişkeninin katsayısını, φ_5 enflasyon değişkeninin katsayısını ve ε hata terimini ifade etmektedir.

Sadece Türk lirasının arzı incelenmek istediği için, M1 para arzından yabancı para türündeki vadesiz mevduat tutarı çıkarılmıştır. Türkiye'nin net döviz gelirin (girişine) ilişkin verileri elde etmek için ise ayrıntılı sunum biçimindeki ödemeler dengesindeki finans hesabının net bakiyesinden faydalanılmıştır. Finans hesabı verileri, ABD doları cinsinden olduğu için, veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın ABD doları alış kurları⁸ ile çarpılmıştır. Böylelikle verilerin Türk lirasına dönüşümü gerçekleştirilmiştir. M1 para arzı (sadece Türk lirası biçimindeki nakit ve mevduatlar), bankacılık sektörü yurt içi kredi hacmi, net döviz geliri (girişi), enflasyon, Türkiye Cumhuriyet

⁷Net döviz gelirin (girişi) ilişkin verilerde önemli mevsimsel etki saptanmıştır. Bu nedenle net döviz geliri (girişi) verisi mevsimsellikten (Census X-13 yöntemiyle) arındırılmıştır.

⁸ Ortak para birimine dönüşürmede kimi çalışmaların döviz alış kurunu kullanması nedeniyle bu çalışmada da döviz alış kuru kullanılmıştır. Örneğin, Korkmaz'ın "Yeni Keynesyen Phillips Eğrisinin Türkiye'ye Uygulanması" adlı çalışmasında, ABD doları cinsinden olan ithalat fiyat endeksi ve petrol fiyatı verileri, ABD doları alış kuru ile çarpılmak suretiyle Türk lirası cinsinden ifade edilmiştir (Korkmaz, 2010: 144). Bunun dışında, Kaplan'ın "Türkiye'nin Meyve ve Sebze İhracatı: Bir Çekim Modeli Uygulaması" adlı çalışmasında, ABD doları cinsinden olan ihracat verilerinin Türk lirası cinsinden dönüşümünde, Merkez Bankası'nın alış kuru kullanılmıştır (Kaplan, 2016: 79). Yine bir başka örnek vermek gerekirse örneğin Özer'in "Türkiye'nin Tarım Ürünleri İhracat Fonksiyonu ve Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracatta Olan Etkileri" adlı çalışmasında, ABD doları cinsinden olan ihracat verilerini Türk lirası cinsine çevirmek için, Merkez Bankası'nın döviz alış kuru kullanılmıştır (Özer, 2012: 64).

Merkez Bankası net dış ve iç varlık verileri Ocak 2006 ile Temmuz 2019 (aylık veriler) dönemini kapsamaktadır.

4.METODOLOJİ VE AMPİRİK BULGULAR

4.1.Metodoloji

Çalışmada öncelikle zaman serisi verilerinin durağanlık durumunu ortaya koymak için Genişletilmiş Dickey-Fuller(Augmented Dickey-Fuller-ADF)ve Phillips-Perron(PP) birim kök testleri uygulanmıştır. Daha sonra, Türk lirası para arzı ve net döviz geliri (girişi) arasındaki ilişkinin (gerek uzun dönemde gerekse kısa dönemde) durumunu ortaya koymak için, otoregresif dağıtılmış gecikme (Autoregressive-DistributedLag-ARDL) eşbütünleşme yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın ampirik analizinde Eviews 10 paket programı kullanılmıştır.

4.1.1.Genişletilmiş Dickey-Fuller (AugmentedDickey-Fuller-ADF)Birim KökTesti

Dickey-Fullerve Genişletilmiş Dickey-Fullerbirm kök testi, David A. Dickey ve Wayne A. Fullertarafından geliştirilmiştir⁹. Dickey ve Fuller (1979: 427-428), çalışmalarında farklı modeller itibariyle birim kök analizi yapmışlardır. Bu modeller sırasıyla sabit terimi ve trendi olmayan model, sabit terimi olan model ve sabit terimi ve trendi olan model. Sabit terimi ve trendi olmaya model $Y_t = \rho Y_{t-1} + e_t$ biçiminde ($Y_0=0$), sabit terimli model $Y_t = \mu + \rho Y_{t-1} + e_t$ biçiminde ve sabit terimli ve trendli model $Y_t = \mu + \beta t + \rho Y_{t-1} + e_t$ biçimindedir. James G. MacKinnonDickey-Fuller birim kök testi için kritik değerler hesaplamıştır (MacKinnon, 2010: 2). Hesaplanan tau (τ) istatistik değerinin mutlak değeri, hesaplananMacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerinden daha büyük olması durumunda serinin durağan olduğu, aksi halde durağan olmadığı anlamına gelir (Tarı, 2016: 389, Gujarati, 2011: 719-720).

4.1.2.Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi

Phillips-Perron (PP) birim kök testi Peter C. B. Phillips ve Pierre Perron (1988) tarafından geliştirilmiştir. Phillips-Perron birim kök testi, ilgilenilmeyen parametreler (nuisance parametre) bağlamında parametrik bir nitelik taşımaz (Phillips ve Perron, 1988: 335). Phillips-Perron birim kök testinde bağımlı değişkenin gecikmeli halleri modele eklenmez. Bunun yerine Phillips-Perron birim kök testinde modele düzeltme faktörü eklenmektedir. Düzeltme faktörünün modele dahil edilmesiyle test istatistiğinin asimtotik olarak düzeltilmesi sağlanır. Dickey-Fuller (DF) birim kök testinin aksine, Phillips-Perron (PP) birim kök testinde hata terimlerinin zayıf bağımlı ve hetrojen bir niteliğe sahip olabileceği savunulmuştur (Göktaş, vd., 2019: 14-15). Phillips-Perron birim kök testinde, Dickey-Fuller birim kök testinin hata terimleriyle ilgili sınırlayıcı nitelikteki varsayımlar kabul edilmemektedir (Dikmen, 2018: 323). Phillips-Perron (PP) birim kök testi test istatistiği, MacKinnon kritik değerinden mutlak değer olarak daha küçük ise zaman serisi durağan olmadığı anlamına gelmektedir. Buna karşın, Phillips-Perron (PP) birim kök testi test istatistiğinin değeri, MacKinnon kritik değerinden mutlak değer olarak daha büyükse zaman serisinin durağan olduğu anlamını taşımaktadır (Güvenek vd., 2010: 15).

4.1.3.Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (Autoregressive-Distributed Lag-ARDL) Eşbütünleşme Yöntemi

İki zaman serisi aynı dereceden eşbütünleşikse iki zaman serisi arasında trend faktörünün söz konusu olmadığı bir ilişki ortaya çıkacaktır (Dikmen, 2018: 325). Ancak incelenen zaman serilerinin

⁹Dickey ve Fuller'in 1979 yılındaki çalışmasında normal Dickey-Fuller birim kök testi geliştirilmiştir. Dickey ve Fuller'in 1981 yılındaki çalışmasında yüksek dereceli otoregresif süreçlerde de test istatistiklerinin uygulanabileceği savunulmuştur (Dickey ve Fuller, 1981: 1065). Dickey-Fuller (DF) testinde birinci dereceden otoregresif (AR-autoregressive) süreç, yani AR(1) süreci geçerliyken Genişletilmiş Dickey-Fuller (AugmentedDickey-Fuller-ADF) testinde AR(P) süreci (P, gecikme uzunluğu) geçerlidir (Mert ve Çağlar, 2019: 99).

farklı dereceden bütünlük olması durumunda da zaman serileri arasındaki uzun dönem ilişkisini ortaya koymak mümkündür. Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (Autoregressive-Distributed Lag-ARDL) eşbütünlük yöntemi (veya diğer adıyla sınır eşbütünlük/boundointegration yöntemi), analiz edilen değişkenlerin birinci dereceden bütünlük/I(1), sıfırıncı dereceden bütünlük/I(0) ya da kimi değişkenlerin birinci dereceden bütünlük/I(1) kimi değişkenlerin ise sıfırıncı dereceden bütünlük/I(0) olduğunda kullanılması mümkündür (Nkoro ve Uko, 2016: 63-64). Hatta Pesaran, Shine ve Smith R. J.'ye göre, sınır (bound) testi yaklaşımıyla bağımsız değişkenlerin trendde durağan/I(0) mı oldukları veya birinci farkları alınca mı durağan/I(1) oldukları tam olarak tespit edilememesi durumunda dahi, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak mümkündür (Pesaran vd., 2001: 289)¹⁰. Ancak Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) yaklaşımında, incelenen zaman serilerinin hiçbirisi, ikinci dereceden/I(2) ve daha yukarı dereceden bütünlük olmaması gerekir (Göktaş, vd., 2019: 110-111).

Sınır (bound) eşbütünlük yaklaşımı, kısıtsız hata düzeltme modeline (unrestrictederrorcorrection model-UECM) dayanmaktadır (Çil, 2018: 408). Bu çalışmada uzun dönemde eşbütünlüğün sınırlı kısıtsız hata düzeltme modeli, eşitlik (3)'teki gibidir.

$$\Delta \ln MI_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^p \delta_{1i} \Delta \ln MI_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_{2i} \Delta \ln enfla_{t-i} + \sum_{i=0}^n \delta_{3i} \Delta \ln NDV_{t-i} + \sum_{i=0}^r \delta_{4i} \Delta \ln NIV_{t-i} + \sum_{i=0}^s \delta_{5i} \Delta \ln Dovge_{t-i} + \sum_{i=0}^k \delta_{6i} \Delta \ln Ykh_{t-i} + \beta_1 \ln MI_{t-1} + \beta_2 \ln enfla_{t-1} + \beta_3 \ln NDV_{t-1} + \beta_4 \ln NIV_{t-1} + \beta_5 \ln Dovge_{t-1} + \beta_6 \ln Ykh_{t-1} + \varepsilon_t \quad \dots\dots\dots(3)$$

Eşitlik (3)'te yer alan Δ fark operatörünü (işlemcisini); ε_t beyaz gürültü özelliğini taşıyan hata terimini; δ_0 sabit terimi; p, m, n, r, s ve k sırasıyla $\ln MI$, $\ln enfla$, $\ln NDV$, $\ln NIV$, $\ln Dovge$ ve $\ln Ykh$ değişkeninin optimal gecikme uzuluğunu; β katsayıları uzun dönem dinamiklerini belirten katsayıları ve δ katsayıları ise kısa dönem dinamiklerini belirten katsayıları belirtmektedir. H_0 hipotezi uzun dönem dinamiklerini belirten tüm katsayıların sıfıra eşit olduğunu, yani değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığını belirtmektedir. Buna karşın, H_1 alternatif hipotez ise uzun dönem dinamiklerini belirten tüm katsayıların sıfıra eşit olmadığı, yani değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu yönündedir (Nkoro ve Uko, 2016: 80-81). Eşitlik (3)'e göre H_0 hipotezi, $\beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = \beta_5 = \beta_6 = 0$ biçiminde olacaktır. H_1 hipotezi ise $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5$ ve β_6 , katsayılarının tümünün sıfıra eşit olmadığı yönündedir.

Eşbütünlük ilişkisinin bulunmasının ardından değişkenler arasındaki uzun dönem modelinin tahminine geçilir (Göktaş vd., 2019: 141-142). Eşbütünlüğün olduğu sonucuna ulaşılması durumunda, bu çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini belirlemek için kullanılacak olan ARDL modeli, eşitlik (4)'teki gibidir.

$$\Delta \ln MI_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^p \delta_{1i} \Delta \ln MI_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_{2i} \Delta \ln enfla_{t-i} + \sum_{i=0}^n \delta_{3i} \Delta \ln NDV_{t-i} + \sum_{i=0}^r \delta_{4i} \Delta \ln NIV_{t-i} + \sum_{i=0}^s \delta_{5i} \Delta \ln Dovge_{t-i} + \sum_{i=0}^k \delta_{6i} \Delta \ln Ykh_{t-i} + \varepsilon_t \quad \dots\dots\dots(4)$$

Bu çalışmada ARDL modeline göre değişkenler arasındaki kısa dönem ilişki ise eşitlik (5)'teki gibidir.

¹⁰Pesaran, Shine ve Smith R. J.'nin önerdikleri sınır (bound) testinde analiz edilen değişkenlerin gecikmeli hallerinin anlamlılığı, koşullu kısıtsız hata düzeltme modeli (errorcorrection model) aracılığı ile test edilmektedir. F istatistik değeri (Wald testi), tespit edilen kritik değerler arasında olmadığı sürece bağımsız değişkenlerin bütünlük dereceleri bilinmese dahi, kesin bir sonuca ulaşılabilmektedir. Ancak hesaplanan F istatistik değeri, belirlenen iki kritik değer arasında bir yerde ise kesin bir sonuç çıkarmak mümkün değildir (Pesaran vd., 2001: 290). Sınır (bound) eşbütünlük yaklaşımında, F istatistik değeri, I(1) üst kritik değerden daha yüksek bir değer alması durumunda, incelenen değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi olduğu anlamına gelir. Buna karşın, F istatistik değeri, I(0) alt değerden daha düşük bir değerde ise incelenen değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin olmadığı anlamına gelmektedir (Toker ve Gürel, 2019: 341).

$$\Delta \ln MI_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^p \delta_{1i} \Delta \ln MI_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_{2i} \Delta \ln enfl_{t-i} + \sum_{i=0}^n \delta_{3i} \Delta \ln NDV_{t-i} + \sum_{i=0}^r \delta_{4i} \Delta \ln NIV_{t-i} + \sum_{i=0}^s \delta_{5i} \Delta \ln Dovege_{t-i} + \sum_{i=0}^k \delta_{6i} \Delta \ln Ykh_{t-i} + \gamma ECT_{t-1} + \varepsilon_t \quad \dots\dots\dots(5)$$

Eşitlik (5)'te yer alan γ katsayısı ECT_{t-1} değişkenin katsayısını belirtmektedir. ECT_{t-1} değişkeni ise uzun dönem ilişkiden elde edilen hata terimlerinin bir dönem gecikmeli halini belirtmektedir (Karagöl vd., 2007: 78). Hata düzeltme mekanizmasının çalışması için hata düzeltme katsayısının negatif bir değer alması ve istatistiksel olarak anlamlı olması gerekir (Mert ve Çağlar, 2019: 296). ECT_{t-1} değişkeninin katsayısının (γ) pozitif işaretli olması, uzun dönem dengesinden bir sapma olduğunda uzun dönem dengesinden uzaklaşılacağını göstermektedir. Buna karşın, ECT_{t-1} değişkeninin katsayısı negatif işaretli olması durumunda, sapmanın azalacağını ve uzun dönem dengeye yaklaşılabileceğini göstermektedir (Dikmen, 2018: 335).

4.2. Ampirik Bulgular

Değişkenlerin durağanlık durumlarını ortaya koymak için, Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller-ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testlerinden faydalanılmıştır. Tablo 3'te Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testinin sonuçları, Tablo 4'te ise Phillips-Perron (PP) birim kök testinin sonuçları verilmiştir.

Olasılık değerleri dikkate alındığında (%5 anlamlılık düzeyine göre), Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi sonuçlarına göre, $\ln MI$, $\ln Ykh$, $\ln NDV$ ve $enfl$ değişkenlerinin gerek sabit terimli modelde, gerekse sabit terimli ve trendli modelde düzeyde durağan olmadıkları anlaşılmaktadır. Ancak Tablo 3'te görüldüğü üzere, birinci fark alındığında $\ln MI$, $\ln Ykh$, $\ln NDV$ ve $enfl$ değişkenleri hem sabit terimli modelde hem de sabit terimli ve trendli modelde durağanlaşmaktadır. Bu açıdan $\ln MI$, $\ln Ykh$, $\ln NDV$ ve $enfl$ değişkenlerinin birinci dereceden bütünlük oldukları, yani I(1) oldukları görülmektedir. $\ln NIV$ değişkeninin (%5 anlamlılık düzeyine göre) sabit terimli modelde durağan olduğu I(0), sabit terimli ve trendli modelde göre ise durağan olmadığı görülmektedir. Ancak $\ln NIV$ değişkeninin birinci farkı alındığında sabit terimli ve trendli modelde durağanlaştığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan $\ln NIV$ değişkeni için sabit terimli ve trendli modelde I(1) durumu geçerlidir. $\ln Dovege$ değişkeni incelendiğinde ise gerek sabit terimli model itibarıyla gerekse sabit terimli ve trendli model itibarıyla $\ln Dovege$ değişkeninin düzeyde durağan olduğu, yani I(0) olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller-ADF) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzye Değerler		Birinci Fark Değerleri	
	Sabit Terimli Model	Sabit Terimli ve Trendli Model	Sabit Terimli Model	Sabit Terimli ve Trendli Model
$\ln MI$	-1,092 (0,718)	-3,277* (0,074)	-16,337*** (0,000)	-16,346*** (0,000)
$\ln Dovege$	-5,608*** (0,000)	-9,722*** (0,000)	-10,001*** (0,000)	-9,970*** (0,000)
$\ln Ykh$	-2,063 (0,260)	-1,021 (0,937)	-9,424*** (0,000)	-9,713*** (0,000)
$\ln NDV$	-1,126 (0,705)	-3,224* (0,083)	-13,493*** (0,000)	-13,451*** (0,000)
$\ln NIV$	-2,979** (0,039)	-3,024 (0,129)	-14,532*** (0,000)	-14,488*** (0,000)
$enfl$	-2,134 (0,232)	-2,653 (0,258)	-9,891*** (0,000)	-7,536*** (0,000)

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler ise olasılık değerini göstermektedir. Değerler virgülden sonra üç basamağa göre yuvarlanmıştır.

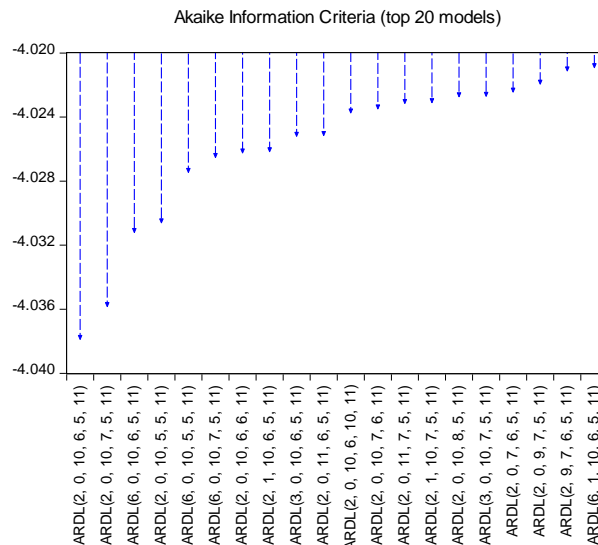
Tablo 4'te yer alan Phillips-Perron (PP) birim kök testi sonuçlarına göre, $\ln M1$, $\ln Ykh$, $\ln NDV$ ve $enfla$ değişkenlerinin (%5 anlamlılık düzeyine göre) hem sabit terimli model itibariyle hem de sabit terimli ve trendli model itibariyle düzeyde durağan olmadıkları anlaşılmaktadır. Ancak Tablo 4'te görüldüğü üzere, birinci fark alındığında, $\ln M1$, $\ln Ykh$, $\ln NDV$ ve $enfla$ değişkenleri hem sabit terimli modelde hem de sabit terimli ve trendli modelde durağanlaşmaktadır. Yani $\ln M1$, $\ln Ykh$, $\ln NDV$ ve $enfla$ değişkenleri için, I(1) durumu söz konusudur. $\ln Dovge$ ve $\ln NIV$ değişkenlerinin ise gerek sabit terimli modelde, gerekse sabit terimli ve trendli modelde düzeyde durağan oldukları anlaşılmaktadır. Bu durumda, $\ln Dovge$ ve $\ln NIV$ değişkeni için I(0) durumu geçerlidir.

Tablo 4. Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzye Değerler		Birinci Fark Dğerleri	
	Sabit Terimli Model	Sabit Terimli ve Trendli Model	Sabit Terimli Model	Sabit Terimli ve Trendli Model
$\ln M1$	-1,178 (0,683)	-3,146* (0,099)	-16,712*** (0,000)	-16,762*** (0,000)
$\ln Dovge$	-8,724*** (0,000)	-9,772*** (0,000)	-77,757*** (0,000)	-78,506*** (0,000)
$\ln Ykh$	-2,241 (0,193)	-1,175 (0,912)	-9,434*** (0,000)	-9,726*** (0,000)
$\ln NDV$	-1,093 (0,718)	-3,358* (0,061)	-13,521*** (0,000)	-13,480*** (0,000)
$\ln NIV$	-6,010*** (0,000)	-6,137*** (0,000)	-19,610*** (0,000)	-19,546*** (0,000)
$enfla$	-1,770 (0,394)	-1,977 (0,609)	-9,713*** (0,000)	-9,677*** (0,000)

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler ise olasılık değerini göstermektedir. Değerler virgülden sonra üç basamağa göre yuvarlanmıştır.

Tablo 3 ve Tablo 4'ten anlaşıldığı üzere, $\ln M1$, $\ln Ykh$, $\ln NDV$ ve $enfla$ değişkenleri birinci dereceden bütünleşiktir ($\ln M1$, $\ln Ykh$, $\ln NDV$ ve $enfla$, I(1)'dir). Buna karşın, $\ln Dovge$ değişkeni sıfırıncı dereceden bütünleşiktir ($\ln Dovge$ I(0)'dir). $\ln NIV$ değişkeninin ise I(0) veya I(1) olduğu kesin değildir. Ancak analiz edilen hiçbir değişkenin ikinci ve daha yukarı dereceden bütünleşik olmadığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkisini araştırmak için, otoregresif dağıtılmış gecikme (Autoregressive-Distributed Lag-ARDL) eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır.

Şekil 1. Akaike Bilgi Kriterine Göre En İyi İlk 20 ARDL Modeli

Şekil 1’de maksimum gecikme uzunluğunun tüm değişkenler için 11 olarak belirlenmesi durumunda Akaike bilgi kriterine göre en iyi ilk 20 ARDL modeli yer almaktadır. Buna göre ilk 20 ARDL modeli içerisinde en iyi model, Akaike bilgi kriteri en düşük olan, ARDL(2, 0, 10, 6, 5, 11) modelidir¹¹.

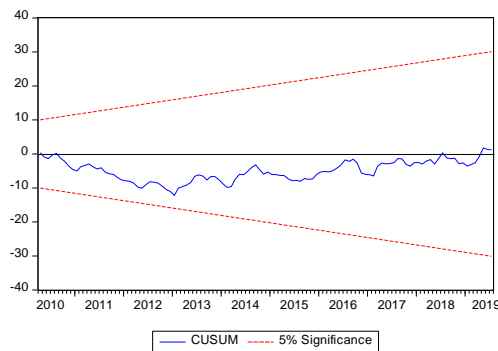
Tablo 5. ARDL(2, 0, 10, 6, 5, 11) Modeli İçin Bazı Tanısal (Diagnostik) Testlere İlişkin Sonuçlar

Tanısal (Diagnostik) Testler	İstatistik Değerler
R ²	0,998
Düzeltilmiş R ²	0,998
F-İstatistiği	1811,407 (0,000) ^a
Breusch-Godfrey (Otokolerasyon) LM Testi	0,741 (0,455) ^{b, c}
Breusch-Pagan-Godfrey (Değişen Varyans) Testi	0,153 (0,176) ^c
Jarque-Bera (Normallik) Testi	3,695 (0,158) ^d
RamseyReset (Belirleme) Testi	0,253 (0,616) ^a

Not: a parantez dışındaki değer F değerini, parantez içindeki değer ise F değerinin olasılık değerini göstermektedir. b gecikme uzunluğu olarak 12 belirlenmiştir. c Parantez dışındaki değer F değerini olasılık değerini, parantez içindeki değer ise Obs*R² değerine aitki-kare olasılık değerini belirtmektedir. d parantez dışındaki değer normallik testi için Jarque-Bera değerini, parantez içindeki değer ise Jarque-Bera olasılık değerini göstermektedir. Değerler virgülden sonra üç basamağa göre yuvarlanmıştır.

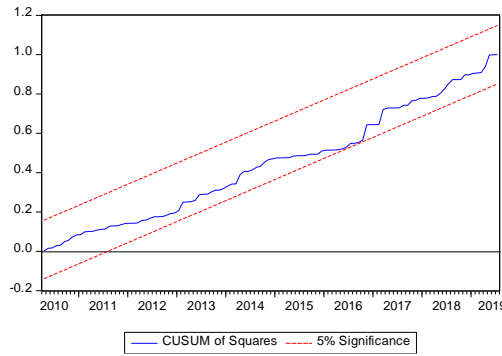
ARDL eşbütünleşme analizinde uzun dönem ilişkiyi ortaya koymak için yapılan F- Sınır testinden önce, tahmin edilen ARDL modeline ilişkin bir takım tanısal (diagnostik) testlerin uygulanması gerekir (Mert ve Çağlar, 2019: 284). Tablo 5’te tahmin edilen ARDL modeline ilişkin birtakım tanısal (diagnostik) testlerin sonuçları verilmiştir. Buna göre gerek R² değerine, gerekse düzeltilmiş R² değerine göre ARDL(2, 0, 10, 6, 5, 11) modelinde yer alan bağımsız değişkenler (*lnDovge*, *lnYkh*, *lnNDV*, *lnNIV*, *enfla*), bağımlı değişkendeki (*lnMI*) değişikliğin %99’dan fazlasını açıklıyor. Tablo 5’te F-istatistiğine ait olasılık değeri (0,000), 0,05’ten küçük olduğu için ARDL(2, 0, 10, 6, 5, 11) modelinde bağımsız değişkenlerin birlikte anlamlı oldukları görülmektedir. Bunların dışında tahmin edilen ARDL(2, 0, 10, 6, 5, 11) modelinde otokolerasyon sorunu ile değişen varyans sorununun bulunmadığı, normallik varsayımının geçerli olduğu ve belirleme hatasının olmadığı anlaşılmaktadır.

ARDL(2, 0, 10, 6, 5, 11) modelinde tahmin edilen katsayıların istikrarlı olduğunu Şekil 2’deki CUSUM ve Şekil 3’teki CUSUM-SQUARE grafiğinden anlamak mümkündür. Çünkü gerek CUSUM, gerekse CUSUM-SQUARE çizgisi (mavi çizgi) %5 anlamlılık sınırları (kesikli ve kırmızı olan çizgiler) dışına çıkmamıştır.

Şekil 2. ARDL (2, 0, 10, 6, 5, 11) Modelinin CUSUM Grafiği

¹¹ARDL(2, 0, 10, 6, 5, 11) modelinde 2, 0, 10, 6, 5 ve 11 sayıları sırasıyla *lnMI*, *enfla*, *lnNDV*, *lnNIV*, *lnDovge* ve *lnYkh*değişkeni için Akaike bilgi kriterine göre optimal gecikme uzunluğunu belirtmektedir.

Şekil 3. ARDL (2,0,10,6,5,11) Modelinin CUSUM - SQUARE Grafiği

Bulunan uzun dönem ilişkisinin gerçek bir ilişkiyi yansıtmayı yansıtmadığını belirleyebilmek için, zaman serilerin eşbütünlük olması gerekmektedir (Mert ve Çağlar, 2019: 294). Tablo 6’da ARDL (2, 0, 10, 6, 5, 11) eşbütünlük testinin sonuçları verilmiştir. Tablo 6’da görüldüğü üzere, F-istatistik değeri (4,085), %5 anlamlılık düzeyine göre belirlenen üst kritik değerden (4,015) daha büyük bir değere sahiptir. Bu nedenle değişkenler arasında bulunan uzun dönemli ilişki %5 anlamlılık düzeyine göre gerçek bir ilişkidir.

Tablo 6. ARDL(2, 0, 10, 6, 5, 11) Eşbütünlük-Sınır (Bound) Testi Sonuçları

Seçilen Model	Kısıtsız Sabit Terimli ve Trendsiz Model
F-istatistik Değeri	4,085
F- Sınır Testi İçin Kritik Değerler (%5 Anlamlılık Düzeyine Göre)(Örneklem/n=80)	
Alt Kritik Değer/I(0)	Üst Kritik Değer/I(1)
2,787	4,015

Not: Değerler virgülden sonra üç basamağa göre yuvarlanmıştır.

Tablo 7. ARDL(2, 0, 10, 6, 5, 11) Modelindeki Değişkenlerin Uzun Dönem İlişisine Ait Bilgiler

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
<i>lnYkh</i>	0,718***	0,025	29,048	0,000
<i>lnDovge</i>	-0,070***	0,023	-3,030	0,003
<i>lnNDV</i>	0,271***	0,070	3,899	0,000
<i>lnNIV</i>	0,042***	0,011	3,693	0,000
<i>enfla</i>	-0,008***	0,002	-3,255	0,002

Not: *** %1 anlamlılık düzeyine göre anlamlıdır. Değerler virgülden sonra üç basamağa göre yuvarlanmıştır.

Tablo 7’de bağımlı değişken (*lnM1*) ile bağımsız değişkenler (*lnYkh*, *lnDovge*, *lnNDV*, *lnNIV*, *enfla*) arasındaki uzun dönem ilişkisi verilmiştir. Tablo 7’de verilen tüm bağımsız değişkenlere ait katsayıların %1 anlamlılık düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Ayrıca *lnDovge* ve *enfla* değişkenlerine ait katsayıların negatif, *lnYkh*, *lnNDV* ve *lnNIV* değişkenlerine ait katsayılar ise pozitif olduğu görülmektedir. Tablo 7’deki bilgilere göre bankacılık sektörüne ait yurt içi kredi hacminin %1 oranında artması sonucunda, M1 ulusal para arzı yaklaşık olarak %0,72 oranında bir artış gösterecektir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası net dış varlıklar değişkenindeki %1’lik bir artış sonucunda, M1 ulusal para arzı yaklaşık olarak %0,27’lik bir artış gösterecektir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası net iç varlıklarında %1’lik artışın sonucunda ise M1 ulusal para arzı yaklaşık olarak %0,04 oranında artacaktır. Bu haliyle Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası net dış

varlıklarının net iç varlıklara göre M1 ulusal para arzını daha çok etkilediği görülmektedir. Tablo 7'ye göre enflasyondaki %1'lik artış sonucunda, M1 ulusal para arzının yaklaşık olarak %0,8 oranında¹² azalacağı görülmektedir. Bağımsız değişkenler içerisinde ulusal para arzını en çok etkileyen değişkenin enflasyon değişkeni olduğu görülmektedir.

Tablo 7'ye göre net döviz geliri (girişi) incelendiğinde net döviz gelirindeki (girişindeki) %1'lik bir artış sonucunda, M1 ulusal para arzının yaklaşık olarak %0,07 oranında düşüş göstereceği görülmektedir. Bu durum ise esnek döviz kuru sisteminde döviz gelirindeki (girişindeki) değişikliğe bağlı olarak döviz kurlarının değişmesi ve döviz kurlarındaki değişikliğe bağlı olarak da iktisadi ajanların (spekülatörlerin) ulusal para cinsinden olan kaydi paralarını, döviz cinsinden kaydi paralara veya döviz cinsinden tuttıkları kaydi paralarını ulusal para cinsinden kaydi paralara dönüştürmeleriyle ilgilidir. Eğer bir ekonominin net döviz geliri (girişi) artış gösterirse (ceterisparibus) döviz kurları düşüş (ulusal para yabancı para karşısında değer kazanacaktır) gösterecektir. İktisadi ajanların (spekülatörlerin) döviz kurlarının artık dip noktaya ulaştığını düşünmeleri durumunda, ulusal para cinsinden olan kaydi paralarını döviz cinsinden kaydi paralara dönüştüreceklerdir. Bunun üzerine, ulusal para arzı düşüş gösterecektir. Tersisi durumda geçerlidir (viceversa). Yani bir ekonominin net döviz geliri (girişi) düşüş göstermesi durumunda (ceterisparibus), döviz kurları artacaktır (ulusal para yabancı para karşısında değer kaybedecektir). Bu durumda iktisadi ajanlar (spekülatörler) döviz kurlarının zirveye ulaştığını düşünmeleri durumunda sahip oldukları döviz cinsinden kaydi paralarını ulusal paraya dönüştüreceklerdir. Böylelikle ulusal para arzı artacaktır. Sonuçta görüldüğü üzere, bir ekonominin net döviz geliri (girişi), ulusal para arzını zıt yönde etkileyecektir.

Tablo 8. ARDL(2, 0, 10, 6, 5, 11) Modeline İlişkin Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği
$\Delta(\ln MI(-1))$	-0,209	0,081	-2,576
$\Delta(\ln NDV)$	-0,008	0,044	-0,187
$\Delta(\ln NDV(-1))$	-0,031	0,045	-0,678
$\Delta(\ln NDV(-2))$	-0,093	0,045	-2,073
$\Delta(\ln NDV(-3))$	-0,065	0,047	-1,401
$\Delta(\ln NDV(-4))$	-0,064	0,045	-1,422
$\Delta(\ln NDV(-5))$	-0,102	0,048	-2,144
$\Delta(\ln NDV(-6))$	-0,114	0,048	-2,373
$\Delta(\ln NDV(-7))$	-0,049	0,049	-0,987
$\Delta(\ln NDV(-8))$	-0,060	0,048	-1,254
$\Delta(\ln NDV(-9))$	0,093	0,046	2,027
$\Delta(\ln NIV)$	0,004	0,003	1,286
$\Delta(\ln NIV(-1))$	-0,008	0,005	-1,757
$\Delta(\ln NIV(-2))$	-0,009	0,005	-1,944
$\Delta(\ln NIV(-3))$	-0,004	0,004	-0,931
$\Delta(\ln NIV(-4))$	0,005	0,004	1,278
$\Delta(\ln NIV(-5))$	-0,006	0,004	-1,651
$\Delta(\ln Dovge)$	-0,005	0,003	-1,465
$\Delta(\ln Dovge(-1))$	0,012	0,005	2,444
$\Delta(\ln Dovge(-2))$	0,007	0,004	1,641
$\Delta(\ln Dovge(-3))$	0,014	0,004	3,498
$\Delta(\ln Dovge(-4))$	0,010	0,003	3,081
$\Delta(\ln Ykh)$	1,216	0,156	7,809
$\Delta(\ln Ykh(-1))$	0,388	0,190	2,043
$\Delta(\ln Ykh(-2))$	-0,076	0,173	-0,441

¹²Enflasyon oranının doğal logaritması alınmadığı için, enflasyondaki %1'lik artış ulusal para arzını (M1 açısından) yaklaşık olarak %0,008 oranında değil, %0,80 oranında düşürmektedir.

$\Delta(\ln Ykh(-3))$	0,218	0,176	1,233
$\Delta(\ln Ykh(-4))$	0,140	0,176	0,795
$\Delta(\ln Ykh(-5))$	0,147	0,176	0,836
$\Delta(\ln Ykh(-6))$	0,299	0,172	1,739
$\Delta(\ln Ykh(-7))$	0,157	0,179	0,880
$\Delta(\ln Ykh(-8))$	-0,262	0,172	-1,518
$\Delta(\ln Ykh(-9))$	-0,277	0,170	-1,627
$\Delta(\ln Ykh(-10))$	-0,344	0,155	-2,223
Sabit	-0,074	0,020	-3,780
ECT_{t-1}	-0,358	0,071	-5,060
R^2	0,631		
Düzeltilmiş R^2	0,523		
F-İstatistiği	5,874 (0,000) ^a		

Not: Δ fark operatörünü (işlemcisini) belirtmektedir. a parantez dışındaki değer F-istatistiğine ilişkin değeri, parantez içindeki değer ise F-istatistiğinin olasılık değerini göstermektedir. Değerler virgülden sonra üç basamağa göre yuvarlanmıştır.

Tablo 9. ARDL(2, 0, 10, 6, 5, 11) Modeline İlişkin t-Sınır Testi

ECT_{t-1} değişkeninin t-istatistik Değeri	-5,060	
t- Sınır Testi İçin Kritik Değerler		
Anlamlılık Düzeyi	Alt Kritik Değer/I(0)	Üst Kritik Değer/I(1)
% 10	-2,570	-3,860
% 5	-2,860	-4,190
% 2,5	-3,130	-4,460
% 1	-3,430	-4,790

Tablo 8’de görüldüğü üzere, hata düzeltme terimine (ECT_{t-1}) ilişkin katsayı (-0,358) negatif işaretlidir. Bunun dışında Tablo 9’a bakıldığında verilen tüm anlamlılık düzeylerine (%1; %2,5; %5; %10) göre hata düzeltme terimine (ECT_{t-1}) ilişkin katsayının (-0,358) istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Çünkü mutlak değer olarak ECT_{t-1} değişkenine ait t-istatistiğinin değeri (5,060), Tablo 9’da verilen tüm üst kritik değerlerin (3,860; 4,190; 4,460; 4,790) üzerindedir. Hata düzeltme terimine (ECT_{t-1}) ilişkin katsayının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, ARDL(2, 0, 10, 6, 5, 11) modeline ilişkin hata düzeltme modelinin çalıştığını ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere, hata düzeltme mekanizmasının çalışması için, ECT_{t-1} değişkenine ait katsayının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması gereklidir (Mert ve Çağlar, 2019: 296). Buna göre bir şok nedeniyle uzun dönem dengesinde ortaya çıkan sapmanın (Tablo 8’deki ECT_{t-1} değişkeninin katsayısından anlaşıldığı üzere) yaklaşık %36’sı bir sonraki ay giderilmektedir. Uzun dönemden sapmanın tümü ise yaklaşık olarak 2,8 ay (1 sayısının Tablo 8’deki ECT_{t-1} değişkeninin katsayısına bölünmesiyle bulunmuştur) sonra giderilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye’nin net döviz gelirinin (girişinin) M1 ulusal para arzı üzerindeki etkisi Ocak 2006-Temmuz 2019 dönemi (aylık veriler) itibarıyla araştırılmıştır. Net döviz gelirinin (girişinin) M1 ulusal para arzı üzerindeki etkisini ortaya koymak için ARDL eşbütünleşme yaklaşımı tercih edilmiştir. Çalışmada kullanılan modelde bağımlı değişken olarak M1 ulusal para arzı seçilmiştir. Bağımsız değişkenler olarak ise net döviz geliri, bankacılık sektörü yurt içi kredi hacmi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın net iç ve dış varlıkları ile enflasyon değişkeni seçilmiştir. Ampirik çalışmanın sonucunda bankacılık sektörü yurt içi kredi hacmi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın net iç varlıkları ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın net dış varlıkları değişkeninin ulusal para arzını pozitif yönlü etkilediği saptanmıştır. Enflasyon değişkeni ile net döviz gelirinin ise ulusal para arzını negatif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum beklentilerle örtüşmektedir.

Bankacılık sektörü yurt içi kredi hacmi değişkeninin para arzını pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Bilindiği üzere bankacılık dışı kesime ticari bankaların kredi açması durumunda kaydi para üretilmiş olunur (Schricker ve Rubin, 1992: 60). Bunun dışında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası net dış ve iç varlıklarının ulusal para arzını (M1 açısından) pozitif yönde etkilemesi de beklenen bir durumdur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası net dış ve iç varlıklar toplamı kaynak esasına göre para tabanını¹³ vermektedir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın piyasadan döviz satın alması durumunda, net dış varlıklar ve böylece para tabanı artış gösterecektir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın bankacılık sektörüne yönelik kredi açması durumunda, net iç varlıklar ve böylece para tabanı artış gösterecektir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası eğer açık piyasa işlemleri ile menkul kıymet satımına başvurursa net iç varlıklar ve para tabanı düşüş gösterecektir (Yanar vd., 2016: 45). Güneş, Türkiye'nin 1970-1988 dönemini kapsayan ampirik çalışmasında, net dış varlıklardaki artışın gerek M1 gerekse M2 para arzını önemli ölçüde artırdığı bulgusuna ulaşmıştır (Güneş, 1990: 34-35). Para arzını etkileyen değişkenler arasında enflasyonu da unutmamak gerekir. Enflasyonun para arzını negatif yönde etkilemesi de beklenen bir durumdur. Bu durumun bir nedeni, bilindiği üzere enflasyonun artması durumunda merkez bankalarının fiyat istikrarı için daraltıcı para politikası uygulamaları, deflasyon (negatif enflasyon) durumunda ise genişletici para politikası uygulamalarıdır. Bunun dışında, enflasyonist dönemlerde sahip oldukları ulusal para cinsindeki mevduatlarının reel olarak değer kaybetmesini önlemek isteyen iktisadi aktörler, mevduatlarını farklı finansal araçlara dönüştürmeleri (örneğin ulusal para cinsindeki mevduatları dövize dönüştürme) durumunda ulusal para arzı düşüş gösterecektir. Enflasyon oranı düştüğünde ise ulusal para değer kazanacağı için (ceterisparibus), iktisadi aktörler diğer finansal araçlardan ayrılıp ulusal para cinsindeki mevduatlara yönelecektir. Net döviz gelirinin ulusal para arzını negatif yönde etkilemesi de beklentilere uygundur. Bu durum döviz üzerinden yapılan spekülasyon faaliyetleriyle ilgilidir. Diğer koşullar sabitken (ceterisparibus) Türkiye'nin net döviz geliri (girişi) artarsa döviz kurları düşüş gösterecektir (Türk lirası yabancı para karşısında değer kazanacaktır). Bu durumda spekülasyoncular Türk lirası cinsindeki mevduatlarını döviz mevduatına dönüştüreceklerdir. Böylelikle net döviz gelirinin (girişinin) artış göstermesiyle birlikte ulusal para arzı (Türk lirası arzı) düşüş gösterecektir. Bunun terside geçerlidir. Eğer Türkiye'nin net döviz geliri (girişi) azalursa döviz kurları yükselecektir (Türk lirası yabancı para karşısında değer kaybedecektir). Bunun sonucunda spekülasyoncular döviz cinsinden mevduatlarını Türk lirası mevduatına dönüştüreceklerdir. Böylelikle net döviz gelirindeki (girişindeki) düşüşle birlikte ulusal para arzı (Türk lirası arzı) artış gösterecektir. Elde edilen ampirik sonuçlara göre Türkiye'nin net döviz gelirinde (girişinde) %1'lik bir artışın sonucunda M1 ulusal para arzı yaklaşık olarak %0,07 oranında düşüş gösterecektir. Ayrıca bir şok nedeniyle uzun dönem dengesinden sapılması durumunda bir ay sonra sapmanın yaklaşık olarak %36'sının; 2,8 ay sonra ise sapmanın tümüyle ortadan kalkacağı saptanmıştır. Net döviz gelirinin (girişin) ulusal para arzı üzerindeki etkisini bilmek büyük önem taşımaktadır. Para otoriteleri para arzını belirlerken ülkenin net döviz gelirindeki (girişindeki) değişimi de dikkate alarak ulusal para arzını tespit etmeleri, daha sağlıklı bir para politikasının yürütülmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Almutair, S. (2015). A Cointegration Analysis of Money Supply and Saudi Stock Price Index. *International Journal of Economics and Finance*. 7(5): 153-165.
- Barfuß, K. M. (1993). *Geld und Währung*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.
- Brunetti, A. (2012). *Wirtschaftskrise ohne Ende?: US-Immobilienkrise, Globale Finanzkrise, Europäische Schuldenkrise*. Bern: Hep der Bildungsverlag.
- Brunetti, A. (2018). *Ausnahmezustand: Das turbulente Jahrzehnt nach der Großen Finanzkrise*. Bern: Hep der Bildungsverlag.
- Bulut, E. (2018). *Uluslararası İktisat*. Ankara: Monopol Yayınları.
- Cepni, O. ve Guney, I. E. (2017). Endogeneity of Money Supply: Evidence from Turkey. *Journal of Finance & Banking Studies*. 6(1): 1-10.

¹³ Para tabanı ile parasal taban farklı kavramlardır (Yanar vd., 2016:45).

- Çelik, K. (2015). *Uluslararası İktisat*. Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayın Dağıtım.
- Çil, N. (2018). *Finansal Ekonometri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*. 74(366): 427-431.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*. 49(4): 1057-1072.
- Dikmen, N. (2018). *Ekonometriye Giriş: Temel Kavramlar ve Uygulamalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dritsakis, N. (2011). Demand for Money in Hungary: An ARDL Approach. *Review of Economics & Finance*. 1-16.
- Gischer, H., Herz, B. ve Menkhoff, L. (2012). *Geld, Kredit und Banken: Eine Einführung*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag.
- Göktaş, P., Pekmezci, A. ve Bozkurt, K. (2019). *Ekonometrik Serilerde Uzun Dönem Eşbütünleşme ve Kısa Dönem Nedensellik: Makroekonomik Verilerle Eviews ve Stata Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gujarati, D. N. (2011). *Temel Ekonometri*. Çev. Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Güneş, H. (1990). *Türkiye’de Para Arzını Arttıran Nedenler*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Güvenek, B., Alptekin, V. ve Çetinkaya, M. (2010). Enflasyon ve Dolaylı Vergilerden Elde Edilen Gelirler Arasındaki İlişkinin VAR Yöntemiyle Analizi. *Kamu-İş*. 11(3): 1-28.
- Happe V., Horn G. ve Otto K. (2017). *Das Wirtschaftslexikon: Begriffe, Zahlen, Zusammenhänge*. Bonn: Verlag J. H. W. Dietz Nachf.
- Huber, J. (1998). *Vollgeld: Beschäftigung, Grundsicherung und weniger Staatsquote durch eine modernisierte Geldordnung*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Idris, M. (2019). Interactive Mechanism of Money Supply and Economic Growth: Analysis of the Causal Relationship in Nigeria. *International Journal of Academic Research in Business & Social Sciences*. 9(7): 324-338.
- International Monetary Fund (2019). *Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions 2018*. Washington D.C..
- İşgüden, T. ve Turanlı, R. (1992). *Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*. Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi.
- Kamacı, A., Ceyhan, M. S. ve Peçe, M. A. (2017). Kredi Hacminin Para Arzı ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. ICMEB17 Özel Sayı: 400-409.
- Kaplan, F. (2016). Türkiye’nin Meyve ve Sebze İhracatı: Bir Çekim Modeli Uygulaması. *Journal of Yasar University*. 11 (42): 77-83.
- Karagöl, E., Erbaykal, E. ve Ertuğrul, H. M. (2007). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile Elektrik Tüketimi İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Doğus Üniversitesi Dergisi*. 8(1): 72-80.
- Kesbiç, C. Y., Baldemir, E. ve Bakımlı, E. (2005). Bütçe Açıkları İle Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 19(1): 81-98.
- Kofoğlu, İ. H. (2018). Para Arzı İçsellik Analizi Türkiye Örneği (2006-2017). *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*. 9(25): 136-152.
- Korkmaz, S. (2010). Yeni Keynesyen Phillips Eğrisinin Türkiye’ye Uygulanması. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (11): 141-162.
- Köksel, B. (2016). Türkiye Ekonomisinde Para Arzının İçselliği: 2006-2014 Dönemi Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 30(2): 455-471.
- MacKinnon, J. G. (2010). Critical Values for Cointegration Tests. *Queen’s Economics Department Working Paper No. 1227*.
- Mert, M. ve Çağlar, A. E. (2019). *Eviews ve Gauss Uygulamalı Zaman Serileri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Nayan, S., Kadir, N., Abdullah, M. S. ve Ahmad, M. (2013). Post Keynesian Endogeneity of Money Supply: Panel Evidence. *MPRA Paper No. 48716*.
- Nesanır, Ö. (2011). Türkiye’de Para Arzı-Banka Kredileri İlişkisi: VAR Analizi (1986-2010). *Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(2): 115-133.
- Nkoro, E. ve Uko, A. K. (2016). Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Cointegration Technique: Application and Interpretation. *Journal of Statistical and Econometric Methods*. 5(4): 63-91.
- Orhan, O. Z. ve Erdoğan, S. (2015). *Para Politikası*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Özer, O. O. (2012). Türkiye’nin Tarım Ürünleri İhracat Fonksiyonu ve Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracatta Olan Etkileri. *Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*. 26(2): 63-69.
- Özgür, G. (2008). İçsel Para Teorisi’ne Genel Bir Bakış. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 26 (2): 51-79.
- Parasız, İ. (2009). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*. 16(3): 289-326.
- Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*. 75(2): 335-346.
- Schricker, W. ve Rubin, E. (1992). *Geld, Kredit & Währungen*. München: Verlag für Wirtschaftsskripten.
- Sharifi-Renani, H. (2007). Demand for money in Iran: An ARDL approach. *MPRA Paper No. 8224*.
- Sinn, H. W. (2015). *Der Euro: Von der Friedensidee zum Zankapfel*. Çev. Florian Buck, Wolfgang Meister ve Hans Werner Sinn. München: Carl Hanser Verlag.
- Sinn, H. W. (2018). Fast 1000 Milliarden Target-Forderung der Bundesbank: Was steckt dahinter?. *Ifo Schnelldienst*. 71(14): 26-37.
- Tarı, R. (2016). *Ekonometri*. İstanbul: Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları.
- Tayyar, A. E. (2018). Endojen Para Arzının Politik Yönü: Türkiye İçin Toda-Yamamoto Nedensellik Analizinin Uygulanması. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(26): 89-107.
- Toker, K. ve Gürel, S. P. (2019). Enflasyon- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde Mundell-Tobin Etkisinin Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 36: 335-348.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2019). *100 Soruda Merkez Bankacılığı*. www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi: 28.06.2019).
- Ülgen, G. (2017). *Makro İktisat*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Vera, A. P. (2001). The Endogenous Money Hypothesis: Some Evidence from Spain (1987-1998). *Journal of Post Keynesian Economics*. 23(3): 509-526.
- Yanar, İ., Sabuncuoğlu, M. U., Özdil, M. M., Uzun, E., Tözüm, İ. B., Oral Sevinç, F., Koldaş, T., Kara, A., Kiraz, T., Aydın, M., Berberoğlu, D. ve Yılmaz, T. (2016). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosu ve Analitik Bilanço: Örnek Uygulamalar ve Bilanço Yansımaları*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Yurtkur Koç, A. (2019). Para Arzının İçselliği Hipotezi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz (2006-2018). *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. 24: 131-150.
- <https://www.bundesbank.de/dynamic/action/de/startseite/glossar/723820/glossar?firstLetter=G&contentId=648614> (Erişim Tarihi: 11.02.2020).
- http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=650
- <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>

Gönderiliş Tarihi: 01/04/2020
Kabul Tarihi: 20/04/2020
ORCID 0000-0002-7131-0968

KENTSEL SİYASET TARTIŞMASINDA MERSİN BASINI VE YEREL AKTÖRLER¹

Kandemir ATÇEKEN²

ÖZ

Günümüzde hızlı kentleşme, şehirleri politik güç ve denge paylaşımı merkezlerinden biri haline getirmiş, bu bağlamda kentsel siyasetin kapsadığı konular genişlemiştir. Yerel basın, kent yaşamı ve siyaseti üzerine yaptığı haberler aracılığıyla kamuoyunun bu konuları öğrenmesine ve tartışmasına imkân sağlar. Yerel basının bu önemine karşılık, yerel aktörlerle arasındaki ilişki sıklıkla görmezden gelinmektedir. Çalışma bu kapsamda, yerel basının zaman içerisinde nasıl bir dönüşüm geçirdiği, hangi yerel aktörlerle ilişkili olduğu ve söz konusu aktörlerle nasıl bir ilişki düzeyi kurduğunu ortaya koymak istemektedir. Bu amaçla, Mersin basın sektöründen ve yerel aktörlerinden oluşan 16 kişi ile yarı-yapılandırılmış bir mülakat gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Siyaset, Yerel Basın, Yerel Aktörler, Mersin

Jel Kodu: Z00, R00, Y4

MERSIN PRESS AND LOCAL ACTORS ON URBAN POLITICS DEBATE

ABSTRACT

Nowadays, rapid urbanization has rendered the cities as one of the most important venues of the political power-sharing struggles, and the issues included by urban politics have expanded in this context. Local press by the news on urban life and politics allows the public to learn and discuss these issues. Whereas the importance of local press, the relation between the local press and the local actors is often ignored. In this context, the study wants to reveal how the local press has transformed over time, which local actors are related with, and what level of relationship with the actors. For this purpose, semi-structured interview was held with 16 people from Mersin press and local actors.

Keywords: Urban Politics, Local Press, Local Actors, Mersin

Jel Codes: Z00, R00, Y4

¹Bu makale sorumlu yazarın “Kentsel Siyaset Bağlamında Yerel Basın: Mersin Örneği” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından [(BAP-SOBE KYB(KA) 2012-8 YL] numaralı tez projesi olarak desteklenmiştir.

²Kandemir Atçeken, Araştırma Görevlisi, Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, kandemira@mersin.edu.tr.

1. GİRİŞ

Günümüzde yerel düzeyde karar alma süreçlerini etkileyen faktörlerin incelenmesini ifade eden yerel siyaset kavramı, kapsadığı konular ve bu sürece etki eden aktörlerin çeşitliliği göz önüne alındığında çok geniş bir çalışma alanından beslenmektedir.

Yerel siyaset sıklıkla merkezi hükümetlerin yereldeki politikalarına işaret etse de, zamanla kentteki iktidar mücadelesine başka grupların da ortak olması, kent ve siyaset ilişkisinde yasa koyucu ile onu uygulayanlar arasında süregelen dar bir siyaset tartışmasının daha geniş boyutlarda incelenmesine olanak tanımaktadır. Aralarında çok fazla farklılık olmamasına rağmen kentsel siyaset, belirli bir mekân kendisine odak noktası seçmesi dolayısıyla yerel siyasetten farklılaşmaktadır. Kentsel siyaset sınırlı bir mekânı kapsasa da, çeşitli düzeydeki aktörlerin kent siyasetindeki etkisine daha çok odaklanmaktadır. Bu haliyle kentsel siyasetin belirli bir kent düzeyinde yaşanan siyasal tartışmaları doğrudan iktidar mücadelesine ortak aktörler üzerinden daha doğrudan ve derinlemesine tartıştığı anlaşılmaktadır.

Yerel demokrasi, doğrudan demokrasinin bir boyutu olarak, vatandaşların yaşadıkları mekâna ilişkin kararlara katılım süreçlerini içermektedir. Vatandaşların siyasal katılım düzeyi, yerel demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisini oluşturmaktadır. Katılım göstermek her şeyden önce haberdar olmayı gerektirir. Yerel basın, kent siyaseti ve yaşamı ile ilgili yaptığı haberler aracılığıyla kamuoyunun bu konuları öğrenmesine ve tartışmasına imkân sağlar. Bu işlevleri dolayısıyla, literatürde yerel basının demokrasinin gelişmesi ve sürdürülebilir olması üzerindeki rolüne çokça vurgu yapılır. Tartışmalar, daha çok yerel basının kamuoyunu haberdar etme özelliği üzerinden ve kendisine kamusal bir önem atfedilerek sürdürülmektedir. Buna karşılık, yerel basının yerel aktörler ile kurduğu ilişki düzeyi sıklıkla görmezden gelinmektedir.

Bu kapsamda çalışma, yerel basının zaman içerisinde nasıl bir dönüşüm geçirdiği, hangi yerel aktörlerle ilişkili olduğu ve söz konusu aktörlerle nasıl bir ilişki düzeyi kurduğunu ortaya koymak istemektedir. Bu çerçevede Mersin’de basın sektöründe çalışan ve bir dönem basınla ilgilenmiş (gazete sahibi, köşe yazarı, gazete çalışanı vb.); çeşitli sebeplerle basınla yakın ilişkileri olan, basını iyi tanıyan ve/veya takip eden yerel aktörler (belediye başkanı, meclis üyesi, iş adamı vb.) arasından seçilen on altı kişi ile yarı-yapılandırılmış bir mülakat gerçekleştirilmiştir.

2. LİTERATÜR

Kentsel siyaset alanına ilişkin konuların gündeme getirilmesi görevi özellikle yerel basından beklenmektedir. Dolayısıyla, yerel basının kente ilişkin sorunları ne düzeyde gündeme getirdiği ve yerel aktörlerle arasındaki ilişki düzeyi gibi konular, kentsel siyaset tartışması içerisinde değerlendirilebilir.

2.1. Kentsel Siyaset

Kentsel siyaset kavramı; kentin nasıl düzenlenmesi, kaynakların nasıl dağıtılması ve kimler tarafından, ne şekilde yönetilmesi gerektiğini araştıran siyaset biliminin bir alt dalıdır (Pierre, 2011: 1). Bu anlamda, kentleşme sürecini ve yerel birimleri ilgilendiren bütün etkinlikler ve politikalar kentsel siyasetin bir parçasıdır (Keleş, 2009: 111). Aslında, Türkiye’de daha sık kullanılan yerel siyaset kavramı, kente ilişkin bütün süreçleri kapsayan daha geniş bir kavram olarak ortaya çıkarken; kentsel siyaset, yerel siyasetten belirli bir mekânı merkeze almakla ayrılmaktadır (Alkan & Taş, 2007: 15-16). Söz konusu ayırım, yerel basının kent aktörleri ile ilişkisi kentsel siyasetin ilgi alanı; yerel basının işleyişinde Basın İlan Kurumu³ (BİK) gibi merkezi kurumların varlığı ise yerel siyasetin ilgi alanı olarak değerlendirilebilir.

Kentsel siyaset, her ne kadar merkezi yönetimlerin kararlarıyla yakından ilişkili olsa da, yereldeki değişkenlerin daha kolay gözlemlenebilir ve diğer yerelliklerle karşılaştırılabilir olması açısından, araştırmacılara zengin bir çalışma alanı sağlar (Pierre, 2011: 3). Yalnız, kentlerin kendine özgü kültürü, ekonomisi ve sosyo-politik farklılıkları konuyla ilgili ortak bir teori oluşturmayı

³ Basın İlan Kurumu, 1961 yılında, 195 sayılı Kanun ile kurulmuş, Valiliğin resmi ilan dağıtmadığı yerlerde öncelikle bu görevi yerine getiren kamu tüzel kişiliğini haiz bir idaredir (Bik.gov.tr, 2020).

güçleştirmektedir (Pierre, 2011: 3). Bu bağlamda Ruşen Keleş, kentsel siyaset konularının ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterebildiğini söylemektedir (2009: 113). Gelişmiş ülkelerde kentsel siyaset konuları; kent yönetimlerinin akçal bunalımları, kentlerin yenilenmesine ve planlı gelişmesine ilişkin siyasal sorunlar, yerel ve özeysel erk odakları arasındaki ilişkiler ve çevre sorunlarının türlü yönlerini kapsayan bir süreci ifade eder (Keleş, 2009: 113). Gelişmekte olan ülkelerde ise, bu süreçlerin aynı paralellikte olmadığı görülmüştür. Üçüncü dünya ülkeleri ya da gelişmekte olan ülkelerde, kent geçmişinin kısa olması ve yerel yönetimlerin görece zayıflığı yüzünden özerk olmayan, merkeze bağımlı bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerde kentsel siyaset konuları, gelişmiş ülkelerde yaşananların dışında, toplumsal ve ekonomik sorunların başka boyutlarıyla da yüz yüze kalmaktadır (Ertürk & Sam, 2009: 25). Bunlar arasında hızlı, dengesiz ve sağlıklı kentleşme sonucu ortaya çıkan; çevresel sorunlar, gecekondulaşma, marjinal sektörlerde yoğunlaşan istihdam, işsizlik ve bölgelerarası dengesizlik gibi sorunlar sıralanabilir (Keleş, 2009: 114; Arslan & Doğan, 2004: 226–230). Kentsel siyaset gündemine ilişkin bu tür sorunlar, gelişmekte olan ülkelerde siyasallaştırılmaya [ve kullanılmaya] müsait bir ortam hazırlarken (Keleş, 2009: 115); özellikle gelişmiş ülkelerde kentte yaşayanların katılım sağlama isteklerini arttıran; çeşitli sivil toplum örgütleri, baskı grupları ve bireylerin de kent siyasetinde söz sahibi olabilmelerine daha çok imkân sağlamaktadır.

2.2. Kentsel Siyaset İçerisinde: Birey, Aktör ve Devlet

Günümüzde, kentsel siyasetin işleyişinde farklı çıkar gruplarının ortaya çıkması siyasal süreci de etkilemektedir. Kentsel değişimde, devlet faktörüne ek olarak etkin olan toplumsal sınıflar ve sermaye birikimi gibi süreçler (Şengül, 2000: 28), kararların tek merkezden verilmesini zorlaştırır hale getirmektedir.

Floyd Hunter'ın Atlanta örneğinde ortaya koyduğu gibi artık politik gücü elinde tutanlar, devlet eliti gibi yüksek oranda katmanlaşmış gruplar değildir (Judge, 1998: 15). Ya da Robert Dahl (Judge, 1998: 15), “Who Governs” adlı kitabında tartıştığı gibi; [klasik temsili] demokraside oy vermenin dışında, başka unsurların da olduğunu ve bu mekanizmaları kimlerin yönettiğini sorgular. Bu türden çoğulcu olarak nitelendirebileceğimiz yaklaşımlar, kent üzerine alınan kararların artık çok aktörlü bir yapıda olduğu iddiasına dayanır. Bu tartışmalarda, bireylerin ve grupların siyasal davranışları ve bu davranışların devletin karar verme süreçleri üzerine etkileri incelenmektedir (Şengül, 2001: 45). Yine güç ilişkilerinin karmaşıklaştığını ve herhangi bir grubun kent düzeyinde kararları tek başına alamayacağını savunan Rejim Teorisi (Stoker, 1995: 59), yerel karar alıcılarla özel sektör temsilcileri arasındaki etkileşimin üzerinde yoğunlaşmaktadır (Alkan & Taş, 2007: 47). Bu yaklaşımın en ünlü yazarı Clarence Stone; kentin siyasi, iş ve toplum elitlerinin önemli kamusal amaçları gerçekleştirmek için çeşitli koalisyonlar kurabilmelerinin mümkün olduğunu ifade eder (Wolman, 1996: 168). Eşitlikçi veya eşitsiz kaynaklara sahip olsalar da siyasal sürecin belirlenmesinde, gruplar önemli rol oynamaktadır (Alkan & Taş, 2007: 63). Özellikle, büyük sermaye gruplarının ekonomi ve siyaset üzerindeki küresel, ulusal ve yerel düzeydeki etkileri yadsınamaz. Yine, devletin kurumsallaşma derecesi ve biçimi, siyasal yaşamın işleyişi ile ilgili yasal düzenlemeler, devletin ekonomideki yeri ve kalkınmada izlediği bölgesel politikalar, yerel siyasette farklılaşmaya ve gelişme seyrine doğrudan ve dolaylı olarak etkide bulunmaktadır (Alkan & Taş, 2007: 72).

Sonuç olarak, bugün seçilmiş veya atanmış olarak ya da kent üzerinde farklı düzeylerde söz sahibi olan aktörlerin kent siyasetinde daha etkin olmaya başladığı görülmektedir.

2.3. Kentsel Siyaset İçerisinde Yerel Basının Önemi

Basın ile demokrasi arasında çok derin bir bağ bulunmaktadır. Demokrasinin olmazsa olmaz unsurları içerisinde, bir ülkede hukuk kurallarının yerleşik olmasının yanı sıra; basın özgürlüğü ve vatandaşların yönetime katılabilmesi yani siyasal katılım konusu başta gelmektedir (Bajohr, 2006:177).

Yerelde demokrasinin işlerlik kazanabilmesi ise, sıklıkla yerel basın ile ilişkilendirilmektedir (Gezgin, 2009: 177; Gosselin, 2016: 12; Sei-Hill & Miejeong, 2012: 133). Yerel basın, kentin ihtiyaçlarına, sorunlarına, kültürel ve sosyal etkinliklerine dair aktardığı bilgilerle veya yayımladığı haberlerle vatandaşlara *yaşanan yer* duygusunu; diğer bir ifadeyle, yaşadığı yerin bir parçası olduğu

düşüncesini kazandırmaktadır (Gezgin, 2009: 236). Böylece yerel basın, kent tartışma süreçlerine bireyin katılımını teşvik etmek, siyaseti bir yaşam biçimi olarak kurgulamasını sağlamak noktasında, katılımcı demokratik rejimlerin önemli araçlarından biridir (Atabek, 2005: 48).

Yerel basının hedef kitlesi içerisinde, kentsel siyaset sürecinin tarafı olan aktörler deyer almaktadır. Bunlar aynı zamanda kent gündemini belirleyen, kamuoyu oluşturan veya kamuoyunu değiştirebilecek güçte olan kesimlerdir. Genel olarak basının hedef kitlesi; aboneler ve gazeteyi satın alanlar, yörede yaşayanlar, valilik, emniyet müdürlüğü, belediyeler, kamu kurumları, haber, araştırma ve yorum üretiminde rolü ya da ayrıcalığı olan gruplar, meslek örgütleri, siyasi partiler, sendikalar, dernekler, rekabette olduğu diğer yayın kuruluşları ve reklam verenlerden oluşmaktadır (Vural, 1999: 111). Bu şekilde yerel basın, gündemine taşıyacağı haberler vasıtasıyla kenti yönetenlerle, söz sahibi olmak isteyenler arasındaki iletişim eksikliğini gidermeye yardımcı olmaktadır. Yerel basının, kent siyasetinin işleyişine yardımcı olabileceği konuları şu şekilde özetleyebiliriz:

Devletin etkinlikleri ve hükümet icraatlarını duyurmak, yerelde faaliyet gösteren her türlü kurumun çalışma ve faaliyetlerinin duyurulmasına çaba göstermek, onları kamu adına denetlemek, kent gündemini ilgilendiren belirli konularda kamuoyu oluşmasını sağlamak, kent kültürü ve bilincinin gelişmesine katkı sağlamak ve kentte demokrasi kültürünün yerleşmesine yardımcı olmaktır (Girgin, 2001: 49).

Bulunduğu yerin toplumsal, siyasal ve kültürel olaylarını yansıtan yerel basın, bu özelliğinden ötürü kentsel siyasetin işleyişinde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Yalnız, yerel düzeyde basının, bu tür haberleri ne şekilde sunacağı da önem taşımaktadır. Bu noktada, ulusal basın için sayılan işlevleri, yerel basın için de kullanmak mümkündür. Bu işlevlerin başında, *haber ve bilgi verme* fonksiyonu gelmektedir. Böylece, kent insanını yaşadığı çevre ve gelişen olaylara karşı aydınlatmak, kanaatlerini sürdürmelerini ya da değiştirmelerini sağlamak mümkündür (Vural, 1997: 113). Yine, demokrasinin bir gereği olarak yöneten-yönetilen ilişkisi çerçevesinde kamu hizmetlerinin sağlıklı ve doğru bir şekilde yapılıp yapılmadığını araştırmak yani *denetim ve eleştiri* görevi vardır (Büyükbaykal, 2005: 85; Vural, 1997: 117). Diğer önemli bir görevi de; çeşitli çevrelerin kanaatlerini yansıtarak topluma bildirilmesini, duyurulmasını, yayılmasını ve böylece bu kanaatlerin hem yönetenler üzerinde hem de yönetilenler üzerinde etkileşim sağlamasına yardımcı olmak, kısaca *kamuoyu oluşturmaya yardımcı olmaktadır* (Atabek, 2005: 49). Yine, bireyin kültürel yaşamını zenginleştirici ve kültürün yayılmasını sağlayıcı *eğitime ve eğlendirme* (Vural, 1997: 140) işlevi de basının görevlerinden bir tanesidir.

Sonuç olarak, belirli bir bölgede demokrasi pratiğinin gelişmesi ve sürdürülebilir olması için yerel basından haber verme, bilgilendirme, eleştirme ve kamuoyunu oluşturmaya yardımcı olmak gibi bir takım beklentilerin olduğu görülmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışma evreni olarak Mersin belirlenmiştir. Çalışmada ortaya atılan varsayımları sınamak üzere yarı-yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmıştır.

Mülakat yapılacak kişiler kartopu tekniği ile belirlenmiş ve 16 aday seçilmiştir. Örneklemhale basın sektöründe çalışan, bir dönem basınla ilgilenmiş, çeşitli sebeplerle basınla yakın ilişkileri olan, basını iyi tanıyan ve/veya takip eden yerel aktörlerden oluşmaktadır.

Genel olarak, mülakatlardan elde edilmek istenen bilgiler, Mersin basının tarihsel süreçte yaşadığı değişimlere ve bu değişimlerin Mersin basının yapısına etkilerini gözlemlemek üzerine kurgulanmıştır. Bu süreç içerisinde, Mersin basının yerel aktörlerle ilişki düzeyine odaklanılmıştır. Bu kapsamda, yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği çerçevesinde derinlemesine bilgi

almak için mülakat yapılacak kişilere oldukça az müdahale edilmiştir. Mülakatlar yaklaşık 45 dakika ile 1 saat arasında sürmüştür.

3.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışma kapsamında araştırma, yarı-yapılandırılmış mülakat şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın evreni Mersin olarak seçilmiş ve mülakat için on altı aday belirlenmiştir. Tablo 1’de görüşülen yerel aktör ve basın çalışanlarının künyesi yer almaktadır.

Tablo 1. Görüşülen Yerel Aktör ve Basın Çalışanlarının Künyesi

GÖRÜŞÜLEN YEREL AKTÖR VE BASIN ÇALIŞANLARININ KÜNYESİ						
Aktör	Mesleki Pozisyon / Deneyim	Kurum		Aktör	Mesleki Pozisyon / Deneyim	Kurum
A1	Siyasetçi	Belediye Başkanı		A9	Gazeteci	Gazete
A2	Siyasetçi	Belediye Başkanı		A10	Yönetici	Gazete
A3	Bürokrat	İl İdaresi	Özel	A11	Gazeteci	Gazete
A4	Siyasetçi	İl Meclisi	Genel	A12	İl Büro Şefi	Haber Ajansı
A5	Yönetici	TV		A13	Yönetici	Gazete
A6	Bürokrat	Devlet (Basın Üzerine)		A14	İşadamı Serbest Yazarı	/ Köşe -
A7	Başkan	Dernek (Basın Üzerine)		A15	Avukat Araştırmacısı Serbest Yazarı	/ Kent Köşe -
A8	Yönetici	Radyo		A16	İşadamı Serbest Yazarı	/ Köşe -

Çalışmada, mülakat yapılan kişilerin isimleri kodlanarak verilmiştir. Ayrıca, mesleki pozisyon ve deneyimleri ile varsa bağlı oldukları kurumlar belirtilirken özel isimleri gizlenmiştir. Yine, mülakat sırasında bahsi geçen kişilerin adları ile kuruluşların adları gizlenmiş sadece şu an faaliyet göstermeyen ya da adının dile getirilmesinde sorun olmayacak kişilerin bilgileri gizlenmemiştir.

Son olarak, mülakatlardan elde edilen metinlerin daha anlaşılır olması için bazı metinlere parantez içerisinde eklemeler yapılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Geçmiş Bir Dönem Olarak Mersin Basını

Mersin basın tarihi üzerine çalışmalar yapan A15, geçmişte yerel gazetelerin takip edilmesini vatandaşların kentle ilgili haber ihtiyacını karşılamasıyla ilişkilendirmektedir.

A15: O zaman İstanbul gazeteleri bir gün geç gelirdi buraya trenle geldiği için... Orada bir boşluk vardı. Beklerlerdi, Mersinin haberlerinde ne var ne yok diye ve o satışla dönerdi. Mesela hiç unutmam Rıfat Özavcı, Sabah Postası diye bir gazete vardı. Onun İstanbul'da İzmir'de muhabiri vardı. O şey yapardı. Günlük ticari haberler gönderirdi. O zaman Mersin ticarete ilerideydi. O zaman 3000 bastığını söylerdi (1950'lerde merkez nüfusun 30-40 bin olduğunu vurguluyor).

Mersin'in yaşayan en eski gazetecilerinden birisi olan A13, yerel gazetelerin kentin gelişimine büyük katkı sağladığını çünkü kenti ilgilendiren haberlerle uğraştıklarını dile getirmektedir.

A13: '80'e kadar Mersin'in yerel gelişimini gazeteler sağladı desem yeridir yahu. O zamanlar gazeteleri herkes ciddiye alıyordu. [...] Hürriyete bak cinayet ve kaza dışında yerel haber okuyamazsın, işte ya da patlıcan güzeli seçildi, üzüm güzeli seçildi. Bilmem kim geldi Mersin'i salladı (konser). Hiç ciddi haber yok.

Mersin'de 1980 öncesi hem genel olarak gazetecilik yapma hem de vatandaşların gazete takip etme kültürü olduğu görülmektedir. Bu dönemde, olumlu bir örnek olarak Son Haber gazetesinden sıklıkla söz edilmektedir. Yine, gazeteyi ailesinden devralan Tankut Tufan'ın gazetecilik yapma çabası da dile getirilmektedir. Gazetecilik yapma ve yerel basını takip etme kültürünün abonelik ve satış rakamlarına da yansdığı görülmektedir.

A4: Son Haber gazetesi vardı. Çok nitelikli sahipleri vardı. Deyim yerindeyse 5.000 e yakın dağıtıyordu. O zamanlar bir haber yapmaya gidildiğinde herkes gömleğini ilikler noktadaydı. Şu an Mersin'de adı gazeteci olarak anılan birçok arkadaş Son Haber'in tedarikatından geçmiştir.

A8: Burada Tankut Tufan örneği var. O birçok adamı yetiştirmiştir. Gazetecilerin itibari olmuştur.

A5: Tankut yerel gazetecilerin en iyisiydi. Son Haber'i annesi çıkartıyordu. Kendisine Jeanned'Arc Nimet derlerdi. Bir dönem ben de orada çalıştım.

A15: Eskiden yerel basın haber yapmakla ilgileniyordu. Tankut Tufan sabahtan akşama kadar haber toplar yazı yazardı. Şimdi haber gelirse ya da davet olursa haber yapıyorlar.

A13: Abone sistemi kültür meselesi 80'e kadar benim 1600 abonem vardı. Tarsus'ta ulusal basın 4500 satarken Son Haber'in 1200 abonesi vardı. 1980 geldi silindir gibi sildi gitti.

Mersin’de gazeteciliğin özellikle 1980 öncesi dönemine vurgu yapılmaktadır. Bu döneme kadar ortaya konan gazeteciliğin kentte ciddiye alındığı görülmektedir.

A14: 1930 ile 1970 arası inanılmaz bir gazetecilik var. Bütün bürokrasiyi hizaya sokan hesap soran, sorgulayan...

A13: Eskiden bizim yazdığımız herhangi bir yazıyı hele kanunsuzluğa yönelik bir eleştiriyi savcılık ihbar kabul eder, re’sen işleme girerdi. Şimdi ne yazarsan yaz kimse aldırıyor.

A5: 1980 öncesi bir haber aldık. Köy hizmetlerinin araçları eski bir milletvekilinin Erdemlide bahçe yolunu yapıyorlar. Mersin Valisi Fahri Öztürk’ü aradım, anlattım. Olayı araştırdı. 2 saati geçmedi. Köy hizmetleri müdürünü açığa aldı.

Mülakatlarda 1980 sonrası gazetecilik anlayışının değişmeye başladığı ile getirilmekte ve yerel basını takip etme oranlarında düşüş görüldüğü vurgulanmaktadır.

A5: Basında kırılma 12 Eylül ile başlar medya patronları meslekten gelmeyen insanların bunu kullanması basında erozyonun başlamasıdır. Yaygında başlayan bu durum yerele de sıçramıştır. 12 Eylül öncesi 800 gazete satılıyordu, aboneleri vardı. Siyasi insanlar bile rakip gazeteyi alır bakarlardı, öyle bir alışkanlık vardı. 12 Eylül öncesi kent merkezi nüfusu yüzbinler-ikiyüzbinler olmamıştı. Şimdi yerel gazeteler birleşti. Yine de sanıyorum en fazla satanın sayısı 400-500’ler civarında...

A14: [...] Sonra ‘80 darbesi ile burada da bir tank geçmiş. Türkiye’nin dışa açılması ile birlikte bütün kulvarı ulusal medya doldurmuş ve yerel basın kendi kabuğuna çekilmiş...

1980 sonrası pek çok alanda yaşanan değişimin gazetecilik sektörünü de etkilediği anlaşılmaktadır. Yine bu dönemde, teknolojik gelişmeler ve internet kullanımının yaygınlaşmasının da bir etki yarattığı görülmektedir. Öncelikle teknoloji, vatandaşların kentle ilgili haberlere internetten daha kolay erişebilmesini sağlamaktadır.

A4: Teknoloji çok gelişti her şey çok kolay hale geldi. Gazetecilik de çok kolay hale geldi. Gazetecilik kolay üretilebilir meta haline geldiğinde de seviye, kalite düştü.

A14: Şimdi Ankara’da bir bakan Mersin’de ne olacağını merak ediyorsa televizyon uyduya taşınmalıdır. Mesela, Toktamış Ateş ölmüş. Şimdi yerel gazete haberi yarın verse ne olur. Ama diyelim ki o Mersinli olsun onu haber yap yoksa bu haber yaparken ölüyor.

A11: İnternet çok değişiklik yaratmadı belki ama tiraj algısını değiştirdiğini söyleyebilirim. Eskiden, kentin aktörleri daha çok yerel gazete alma ihtiyacı duyuyorlardı ve bu talepte azalma oldu. Yalnız bu düşüş çok büyük miktarlarda gerçekleşmedi.

Yalnız, Mersin’deki basının zaman içerisinde gücünü yitirmesi teknolojik nedenlerden çok gazetecilik yapma anlayışının değişmesiyle ilişkili görünmektedir.

A13: Yerel basının zayıflamasını belki teknoloji de etkilemiştir. Fakat teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin makineleri kullanan insandır. İstedığın kadar lüks makine olsun elinde neyine yarar.

A14: İnternet ne kadar yaygınlaşsa da gazetecilik hep devam edecek ama gazetecilikte atalet var, yani tembellik var. Anlaşmışsın birkaç tane haber ajansı ile kes – yapıştır onu kullanıyorsun. Ve bunun adına gazetecilik diyorsun. Bunun adı gazetecilik değil [...]. Gazetecilik de gazete de ölmez şekil değiştirir. ...Ne haliyle yürür mesela sosyal medya ile internet gazeteciliğinin birlikte yürümesi lazım mesela Çukurova Haber bizim Karataş şimdi adam 20.000 kişiye ulaşıyor. Bir mesajı 1.000 kişi görüyor. Mesela, “Burak Gazi MTSO’ya aday, detayları Çukurovahaber’de” gibi. İnovatifhaber, Sedat’ın Ufukuru’ndan

çıkmasıyla yaptığı online birhaber sitesi. Mesela, bir etkinliğe gazeteciler gitmiyor. Ama Sedat gidiyor. Gazetecilik ve köşe yazarlığı ölmez dünya döndükçe haberler olmaya devam edecek. Yakında e-book kitaplar olacak... Bitmiyor ama şekil değiştiriyor.

4.2. Yeni Dönem Mersin Basını

Yeni dönemde yerel basın pek sorunla karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

A11: Ekonomik sıkıntı, yetersiz ücret, kullanılmayan yıllık izinler, sosyal güvencelerden yoksun bırakılma, iş kanununda yer alan doğum izni gibi izinlerin olmaması, sendikasızlık vs. çalışanların sorunlarından bazılarıdır. Piyasadaki 7-8 gazete patronunu piyasadaki iş ücretlerini belirlemesi sonucunda, bütün gazete çalışanları da piyasada bu belirlenen ücretlerle karşılaşır. Mersin’de 100 civarında fikir işçisi olmasına rağmen henüz Türkiye Gazeteciler Sendikası’nın bir temsilciliği ya da örgütlenme çalışması yoktur. Tamamen serbest piyasa şartlarına bırakılmış bir emek gücünden söz etmek mümkün. Bu sorunlar ben profesyonel olarak gazeteciliğe başladığım bu yana değişmedi.

A10: Köşe yazarı yetersiz... İlanlar ancak maliyetin yarısını kurtarıyor. Ofset işi de yapmalıyız... Reklamlar konusunda iyiyiz. Ulusaldan alıyoruz. Ama yine de ulusalın reklam veremekriterlerini karşılayamıyoruz.

A9: [...] çalışan problemlerini çok derinden hissediyoruz... Gazetelerin kâğıtlarını dışarıdan alıyoruz.

Bu sorunlar içerisinde en çok ekonomik kaynaklı kaygılardan bahsedilmektedir. Kentte uzun yıllar basın kontrolörlüğü yapan A3 bu durumu “teorik olarak basın, yerel siyasetin gelişimi için etkili görünse de madalyonun öteki yüzünde; ben bu gazeteyi ekonomik olarak nasıl sürdürebilirim derdi yatıyor” şeklinde özetlemektedir.

A13, bu tür sorunların gazetecilik yapma anlayışında tahribata yol açtığını iddia etmektedir.

A13: Yerel basın ekonomik sendromlar yaşadığı için... Bir yerlere kendini adapte ederek ekonomik refah ve sürdürülebilir yayıncılığını devam ettirmek için çırpınıyor. Bu da ciddi erozyon yaratıyor. Şu an Mersin Gazeteciler Cemiyeti’ne kayıtlı kongrelere katılan 300 civarında gazeteci var. Bunlar bana göre hayali yani bu 300 kişi gerçek anlamında fiilen gazetecilik yapan sayısına indirilirse radyo - televizyon çalışanları da belki 60-70 ben yanımdım 80-90 olur.

Eleştirilen başka bir konu ise, resmi ilan⁴ ve yerel basın ilişkisidir. Basın İlan Kurumu’ndan (BİK) resmi ilan almayı hak eden yerel gazetelerin, kendilerini yalnızca bu geliri dağıtan BİK’in asgari ölçütlerine göre konumlandığı anlaşılmaktadır. BİK tarafından resmi ilan almaya hak kazanan bir gazetenin yazı işleri müdürü olan A11, ekonomik zorluklar nedeniyle gazetenin sayfa sayısı ve basın adedini düşürdüklerini ifade etmektedir.

A11: Ekonomik zorluklar nedeniyle gazetesi 12 sayfadan, 8 sayfaya indirmek durumunda kaldık. Ardından basın adedini düşürmek durumunda kaldık. Çünkü bunlar sabit maliyetler ve bunları şu anki reklam ve ilan geliri ile amorti etmek mümkün değil.

⁴ Resmi İlan ve Reklamlar ile Bunları Yayınlayacak Süreli Yayınlar Yönetmeliği’nde bir resmi ilan tanımı yapılmaktadır. Buna göre; merkezi yönetim kapsamındaki idareler, mahalli idareler, sosyal güvenlik kurumları, kamu iktisadi teşebbüsleri, kamu hukuku tüzel kişiliğini haiz teşekküller ile sermayesinin yarısından fazlası bu teşekküllere ait veya bunların yüzde elliden fazla sermaye payı olan iştiraklerinin reklam niteliği taşımayan ilanlar, resmi ilan olarak adlandırılmaktadır (2016).

Yerel gazetelerin resmi ilan ilişkisi üzerine yapılan bir çalışmada, Türkiye’deki birkaç il dışında, resmi ilan almaya hak kazanmış gazetelerin pek çoğunun BİK’in belirlediği asgari şartları⁵ zorla karşıladığı, bu illerden birisinin de Mersin olduğu görülmektedir (Atçeken, 2018). Mülakatların yapıldığı döneme denk gelen 2012 Eylül ayında, Mersin gazetelerinin BİK’in asgari şartı olan 500 adet sınırını zorla tutturmaya çalıştığı ortaya konmuştur (Atçeken, 2018, s. 30). Bu ilişkinin başka sorunları da beraberinde getirdiği dile getirilmektedir.

A11: Basın İlan Kurumu (BİK) ile düzenlenen bir resmi ilan pastası vardır. Bu da yerel gazetelerin mülkiyet biçimini belirleyen en önemli unsur. Çünkü ilanlar gazetelerin en önemli gelir kaynağıdır. Fakat resmi ilanların çok fazla denetime tabii tutulmadan, gazete çıkartan ve belli oranda sigortalı insan çalıştıran herkese veriliyor olması, gazete sahipliğini Anadolu’da bir yan iş haline getirmiş. Belli bir sermayesi ve birikimi olan kişilerin bir de gazetemiz olsun ne de olsa kendi geliri varmış diyerek gazete satın aldığı ya da gazete açtığı bir düzen oluştu. Bu mülkiyet hakkını elinde tutan kişi de ölünce gazete mirasçılara geçiyor. Sonra tekrar mirasçılara geçiyor.

A5: Bütün gazetelerin sıkıntısı resmi ilan almaya çalışmaktır. Yatırım yapmadan gelir elde ediyorlar. [...] Bir de resmi ilanlar geliyor diye diğer sektörler, mesela reklam sektörlerine yeterli yatırım yapmazlar. Resmi ilan kadar özel ilan alabilseler. Hem daha kaliteli çıkarlar hem daha çok adam çalıştırma şansları olabilir.

A9: Resmi ilan almayı hak edenler arasındabelki 3-4 tanesi var. Geri kalan eşi dostunu çalışıyor gösteriyor. Resmi ilan almak için çalışmayan, sigorta yaptırdıkları insanın da parasını oradan alan o gazeteyi de ajans haberleriyle dolduran insanlar ve sonuçta gazeteler hızla çoğalmış ve yasal olarak da bir şey diyemiyorsun zaten.

A3: [...] Şimdi resmi ilanla BİK’in vecibelerini sağlamak başa baş gidiyor. [...] Bayilerde ki gazete satışlarına baktığımız zaman (diğer illerdeki gibi olmuyor). Bayide satış BİK’in istediği kadar oluyor. Yani BİK’e vermesi gereken vecibelerden biri olduğu için veriliyor. Haliyle, bayiden gelecek bir para da söz konusu olmuyor.

Mülakatlarda eleştirilerin yoğunlaştığı konulardan birisi de, Mersin basınının kentle ilgili yeterince haber yapmamasıdır. 2011 yılında Mersin’de görece asgari şartları daha iyi sağladığı düşünülen iki gazetenin haberlerinin incelendiği bir çalışmada; gazetelerin manşetten verdiği 638 haber içerisinde hiç araştırma habere rastlanmamıştır. Yine, haber kaynaklarının yaklaşık üçte ikisinin ajans ya da bir şekilde servis edilme gibi yöntemlerle dışarıdan elde edildiği ortaya konmuştur (Atçeken, 2013).

A9: İHA ve Anadolu haber ajansına aboneyiz. Genel yayın müdürü ve benim yazdığım haberle yürüyor. Röportaj ve basın toplantılarına katılmaya gayret ediyoruz. Aynı muhabir eksikliğine biz de sahibiz. Bu ajansların Mersin haberlerini koyuyoruz. Haftada 2-3 özel haber yapıyoruz. Zaten bunlar manşet haber olarak yayınlıyor. [...] Eskiden röportajlar birebir yapıyordu. Mesela şimdi belediye başkanını arıyorum. O da, A9 sen soruları yaz zaten fotoğrafım vardır diyor.

A16: Mersin gazetesi bir kız oturmuş masa başında internetten haberleri seçiyor. Trabzon’da hamsi çıkarmayla ilgili haber çıkıyor. 4-5 gazetede bu var, bizi ne kadar ilgilendirir.

⁵ Asgari şartlar, “Resmi İlan ve Reklamlar ile Bunları Yayınlayacak Süreli Yayınlar Yönetmeliği”nde detaylı olarak açıklanmıştır. Buna göre, yerel gazetelerin resmi ilan şartları yüzölçümü, kadro, fiili satış adedi, genel kurul tarafından tespit edilen diğer genel vasıflar ve belirli bir süre düzenli olarak yayınlanma koşullarından oluşmaktadır (2016).

A5: [...] 9 tane gazetenin hemen hemen aynı haberleri kullanıyorlar. Ajanslardan alıyorlar.

A1: Fakat gelişen bilgi – teknoloji de gazetecileri ofis gazeteciliğine götürdü. Hazır haberleri kullanıyorlar. Emek verme noktasına eksilme yaşıyorlar.

A14, haberlerin aynı kaynaklardan alındığına dair Mersin ile ilgili ilginç bir tespit yapmaktadır.

A14: Basın bülteninde ne varsa gazeteciler onu haber yapıyor. Yani bir hap var, yerel kişiler ne verirse onu yutmak zorundasın. Gazeteler yılda 20 tane ya özel haber yapıyor ya da yapmıyor. Medya takip merkezi evvelsi gün yayınladı. Türkiye’de 2 valinin haberi çok çıkıyor. Biri Adana, diğeri Mersin valisi. 2314 kere Mersin valisinin haberi yapılmış neredeyse her gün 10 haberi yapılmış. Bu nasıl oluyor. Bir servis var. Vali beyin atıyorum kunduraclarla yaptığı bir haber var. Bunu basın bülteni olarak ulusal ajanslara veriyor veya bütün gazeteler veriyor. Sonra herke kes-kopyala-yapıştır olarak kullanıyor. Yani, tembellikten vali haberi fazlasıyla yapılıyor. Bu gazetecilik değil. Bu artık o kadar zıvanadan çıktı ki adam cd hazırlayıp kurye ile gönderiyor.

Yukarıda ortaya konmaya çalışılan nedenlerin zamanla Mersin basımına ilgiyi azalttığı söylenebilir. Buna karşılık 2000’li yıllarda bir dönem basında iyileşme olduğundan bahsedilmektedir.

A9: Mersin’de 2000’li yılların başlarından itibaren Mersin basımında bir farklılaşma olmuştur. (Güneyde) Mersin İmece çıktı. Bugün Mersin gazetesi yayın hayatına başladı. Haberci gazetesi ismini değiştirerek yayın hayatına başladı. Sorunlar kalmakla beraber Mersin’de gazetecilik yapma isteği vardı. Tabi bu istek bir sonuç verdi mi ayrıca tartışmak gerekiyor.

Bu yıllarda kurulan Yeni Gazete’nin hikâyesi önemli bir örnektir. Yeni Gazete’nin hem teknolojik açıdan daha yeni araçları kullanması hem de kente ilişkin daha çok haber üretmesi dolayısıyla bunu gerçekleştiremeyen gazetelerin aksine, kentte daha etkin olmayı başardığı iddia edilmektedir.

A11: Mersin’de kırılma noktalarından birisi Yeni Gazete’nin kurulması olmuştur. İlk kez bayii dağıtımını gerçekleştiren ve renkli basılan bir gazete olmasından dolayı öne çıktı. Tesis kurarak başladılar. Kendi ofsetleri vardı. Gazete’nin yazı kadrosu ve mali güç olarak kurumsal bir şekilde Mersin piyasasına girdiler. Çünkü o zamana kadar gazete sahibi olmak; uzun yıllar gazetecilik yapıp sonrasında gazete sahibi olanların ya da avukat, mühendis gibi sonradan gazeteci olma hevesiyle daha dar bütçeli şekilde bu işe girmeleriyle olmuştur.

A5: [...] Bir ara ‘99’da Yeni Gazete süreci biraz değiştirdi. 1000 dolayında satıyorlardı. Yeni Gazete’nin kuruluşunda bulunan A14, Yeni Gazete’nin belirli bir süre ciddi biçimde habercilik yaptığını ve bu durumun bazı kesimleri rahatsız ettiğini iddia etmektedir.

A14: Biz 2000’de yerel gazeteyi kurduğumuzda gazetecilik 80’de nerede kalmışsa oradan başladık. Eleştirmeye başladık. Hesap sormaya başladık. Bu durum da bütün mahalleyi rahatsız etti.

4.3. Mersin Basımının Yerel Aktörler ile Kurduğu İlişki Düzeyi

Mersin gazetelerinin mevcut durumu göz önüne alındığında yerel basın ile vatandaşlar arasında bir erişilebilirlik sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık, zaman içerisinde, yerel basın ile kentin seçilmiş, atanmış ya da kent üzerinde çeşitli düzeylerde söz sahibi olan aktörleri arasında farklı türden yakınlaşmalar olduğu görülmektedir. Özellikle, 1980 sonrası politikalar ve artan

şehirleşme olgusu, yerel aktörleri başta rantolmak üzere çeşitli çıkar ilişkileri ile bir araya getirmeye başlamıştır. Oya Tokgöz, bu rant paylaşımında yerel basının, sermaye gruplarına dolaylı ya da dolaysız olarak aracılık ettiğinden bahseder (aktaran Yılmaz, 2004: 260).

Basın üzerine faaliyet gösteren kentteki en büyük dernekten birisinin başkanı olan A7, Mersin'deki gazetelerin ulaşılabilir olmadıkları üzerine çok önemli bir öz eleştiri yapmaktadır.

A7: Bizim gazetelerin meydana geldiğini görmüyorum. Öyle olunca şehirden de bir şey bekleyemezsin. Kentin yanında şu an fazla bir anlam ifade ettiğimizi düşünmüyorum.

BİK tarafından resmi ilan almaya hak kazanan bir yerel gazetenin sorumlu yazı işleri müdürlüğünü yapan A9, kontrol zamanları gazetenin baskı sayısını artırdıklarını ama vatandaşlara ulaşmadıklarını itiraf etmektedir.

A9: [...] Özellikle kontrol zamanları arttırıyoruz. [...] Ama halka ulaşmıyor. Biz protokole yayın yapıyoruz.

Resmi ilan almaya hak kazanan başka bir yerel gazetenin sahibi olan A10, Mersin'deki gazetelerin az sayıda basılmasına ve kent genelinde yaygınlığı olmamasına rağmen özellikle kent aktörleri üzerinde etkisi olmasını yerel aktörlerin deneyimsizliği ile açıklamaktadır.

A10: Gazetecilerin güçlü olmasının nedeni kent aktörlerinin deneyimsizliği ve profesyonel olmayışından kaynaklı...

Mersin basının yerel aktörler için önemli olmasının bir nedeni, onların haberlerini yapmalarından kaynaklanmaktadır. Mersin'deki merkez ilçelerden birinin belediye başkanı olan A1, bir ürün pazarlaması gibi belediye hizmetlerin kentle buluşturulmasının yerel basın aracılığıyla olduğunu düşünmektedir.

A1: Eğer bizim belediye hizmetlerini bir ürünü pazarlama olarak düşünürsek, bunları halkla paylaşacak, ortaya koyacak olan yerel basındır. Yoksa sadece o bölgede olan insanlar bilirse bu pek bir işe yaramaz.

Mersin gazetelerinin özellikle seçim zamanları dikkate değer bir önem kazandığı görülmektedir.

A3: Yerel gazetelerin bazı bayramları vardır. Bunların en önemlisi seçimlerdir. Bir gazete a adayını destekliyorsa bunun mutlaka ibraz bedeli vardır ve bu bedeli onlara ödemelidir. Ne kadar aday aday artarsa pazar artar.

A4: Seçim döneminde daha çok okunuyor ciddiye alınmıyor, tabi biraz da gazetelerin sayfalarını pazarlamaya başlamanızın da etkisi oluyor. Bu bir anlamda gazetelerin okunurluğunu da arttırıyor.

A14 ise, aday belirlemenin kamuoyu bilinirliğine döndüğünden ve aday adaylarının da kendilerini kente tanıtmak için yerel basından *billboard* hizmeti alır gibi faydalandıklarından bahsetmektedir.

A14: Turgut Özal ile başlayan dönemde adayların seçilme yöntemi, kamuoyu anketleriyle belirlenmeye başladı. Turgut Özal'a kadar partinin ileri gelenleri bir araya gelir, belirli isimler belirler ve onlar da gider Ankara'dan icazet almaya çalışırdı. Yerelde bir parti büyükşehir belediye başkanını belirleyecek. Belirlerken öncelikle kriter olarak kamuoyu anketlerinde öne çıkan adayı görmek istiyor. Kamuoyu anketlerinde öne çıkman için de çok yaygın bir biçimde medyayı kullanman gerekir. Burada iki taraflı bir ilişki var. Gazeteci diyor ki; ben seni öne çıkarırım. Bu şimdi internet sitelerinde de var. Ben seni

bütün programlarımı çıkarırım. Ama bunun sana şöyle bir faturası olur. Yani yerel seçimler medya için ekonomik bir nefes alma oluyor. Adamın fotoğraflı bir ilanını yayınlıyacaksın. Tıpkı açık hava reklamcılığını kullanır gibi yerel medyadan yararlanmaya başlıyorlar.

Yerel aktörlerin kendilerini veya icraatlarını yerel basın aracılığıyla pazarlama kaygısı ya da deneyimsizlikleri gibi nedenlerden ötürü, sadece bu durumdan fayda sağlamak amacıyla kurulan yerel gazetelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tür gazeteler, özellikle ekonomik rant, reklam, propaganda ve siyasi amaçlı çıkarılmaktadır (Yılmaz, 2009: 138–140).

A1: [...] Bazı gazetecilerde var bayram ağzı bir gazete çıkarır. Sonra kaybolur. Bazen sen de abone olursun.

A3: [...] Haftalık ya da aylık çıkan gazeteler tamamen siyasi tandastır.

A4: [...] Bunu kötü kullananlar oluyor. Bayramdan bayrama gazete çıkartanlar filan. Mersin basınının yerel aktörler ile ilişkisi, sadece seçim dönemlerinde gazetelere verdikleri tanıtımlarla sınırlı görünmemektedir. Bir diğer husus da gazetecilerin, siyasi adaylara ya da çeşitli kurum ve kuruluşlara verdiği basın danışmanlığı hizmetidir.

A5: Basın danışmanlarının varlığı aslında basına hükmetmek. Birini alırsam, hatamda olsa o arkadaş namına yerel basında bana bir şey söylemezler diye bakıyorlar.

A9: [...] Ben mesela siyasi arenadan basın danışmanlığı yapmıyorum. [...] Eskiden aday adayları kahvaltı düzenliyordu. Sonra o adam 100-200 herkese para veriyordu. Şimdi birini basın danışmanı seçiyorlar ve onlara para verip diğerleri bu işi hallediyor. Bu kurum ile siyasi arasındaki ayrımı koymak gerekiyor. Çünkü ben gazeteci olarak basın danışmanı olursam benim tarafsızlığımda sorgulanır olur.

Başka bir yakınlık ilişkisini A8 ve A9, bazı gazetecilerin bir dönem belediye kadrosunda yer alarak maaş aldıkları iddiasıyla dile getirmektedir.

A8: Maddi gücün olmayınca sen 100-200 liraya kendini mecbur hissediyorsun. Karşılıklı bir teslimiyet var. Burada o belediye başkanı aleyhine haber yapılamaz. Bir kere 15-20 tane gazeteci değişik gazetelerde belediyenin kadrosunda yer alıyor. Aslında bu durum önceki belediye döneminde de vardı. Şimdi 20-25 kişinin olduğu söyleniyor.

A9: X TV ile yakın ilişkiler kurduğu için belediye arasında bir yakınlık oldu. Ve orada çalışanlar belediyede kadrolu eleman oldular.

BİK'in ilk Anadolu basın gazetecileri sahipleri temsilcilerinden birisi olduğunu vurgulayan A13, yerel basının bağımlı olmasından bir boyutuyla BİK'i sorumlu tutmaktadır.

A13: BİK kontrol etmek için var. BİK ve resmi ilan devam ettiği sürece bu bağımlılık devam eder. Bir de öyle bir şey ki hem sizi kontrol ediyor hem de verdiği ilandan komisyon alıyor. Bu devletin basını kontrol etmek için kullandığı ciddi enstrümanlardan biridir. Ben orada 74-80 arası görev yaptım. Genel kurul üyesiydim. Anadolu'dan giden ilk üyeydim. Orası büyük basın için kurulmuş. Anadolu basınına da sureta denetlemek için yapılmış bir sistem. Şimdi Anadolu basını resmi ilan alabilmek için 8 kişi çalıştıracak ayda maaşsız 3 milyar sigortası var. 4 katta para versen. Ee sen 6 milyar veriyorsun. Gazetecilerin hepsi borçlu ödeyemiyor da. Bugün bir baskı yap devlet herkes anahtarları teslim eder. Şu an bir belediye başkanı ve ortaklarının 3 tane gazetesi var. Adamların zararlarını azalttığı için resmi ilan gazetelerin hayatiyeti devam eder. Yani adam o masrafı gözden çıkarmış.

Mersin basını ile yerel aktörler arasındaki bir diğer bağımlılık ilişkisi; yerel aktörlerin basını doğrudan ya da dolaylı bir biçimde gazetelerin mülkiyetine sahip olmak suretiyle kontrolü altındatutmasından kaynaklanmaktadır. Yeni Gazete'nin Mersin'de elde ettiği başarı ve sonrasında gazetenin sürekli değişen mülkiyet yapısı ve yerel aktörler ile kurduğu ilişki düzeyi, yerel basının kentsel siyaset içerisindeki rolünü anlayabilmek için çok önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güçlü bir şekilde yayın hayatına giren Yeni Gazete'nin bir süre sonra yerel aktörler tarafından satın alındığı görülmektedir.

A14: [...] İlk Adanalı bir grup bir gün bir matbaa buluyor. O matbaaya uygun ne yapabiliriz diye bakıyor. Matbaayı aşağıya koyduk. Biz gazeteyi burada faaliyete soktuk. Sahiplerini unuttum bile şimdi. Onlar gazete üzerinde çok ilgili değildiler. Matbaa çalışsın ardından da gazete iş yaparsa onu da satalım diye bakıyorlardı. Hem matbaayı hem gazeteyi para kazandırırız diye bakıyorlardı. Sonra onlar işi götüremediler. Gazete kapanma aşamasına gelirken 2001'de iş adamlarından bir üçlüye gazeteyi sattık.

A4: Mersin'deki gazetecilik felsefesini şu cümle ile yorumlayabiliriz. Ciddi ciddi gazetecilik yapmak isteyenlerin parası yoktu. Parası olanların da gazetecilik yapmakla pek bir alakası yoktu. [...] O zamanlar yeni gazetede ben de yazıyordum. O zamanlar müteahhitlik yapan kişilerin finansman sağladığı mutfağında çalışanlar ise, Adana'da filan gazetecilik yapmış kişilerdi. Ama benim algıladığım kadarıyla en ciddi, en popüler ve özellikle yerel gazeteci ve yerel aktörlerin etki yaratacağı bunun avantajlarından faydalanma amacı taşıyordu. Bunu daha sonradan anlayabiliyoruz. Fakat süreç içerisinde bağımsız kimliğini koruyacak şekilde ilerleyemedi ve deyim yerindeyse dökülmeye başladı.

Benzer bir durum X TV örneğinde de görülmektedir. X TV'de bir dönem yöneticilik yapan A8, yaptığı bir yayında bir belediye başkanı ve iş adamı ortaklarının sahibi olduğu X TV'nin siyasi çıkarlarına aykırı habercilik yaptığı için işten kovulduğunu belirtmektedir.

A8: X TV'yi yönetiyordum. Belediye Başkanı o zaman seçildi. Ve daha sonra Kabotaj Bayramı vardı. Yerel televizyonun sınırı nerede başlar, nerede biter açıklaması açısından önemliydi. Kabotaj Bayramı için rakip belediyeye hem valilik hem de bir oda davetiye göndermiş, kutlama yapılıyor. Rakip belediye başkanı oraya alınmıyor, geri gönderiyorlar. Seçilmiş başkanı geri gönderiyorlar. Bu dünyanın her yerinde büyük bir haberdir. Haberini de kendim yaptım.

Mülakatın devamında, X TV'den atıldıktan sonra, bir süre kendisinin kurduğu X radyoda çalıştığını ama benzer ekibin, bu sefer ekonomik çıkar amaçlı, bir ihaleyi almak için kendilerini tekrar yönetici olarak çağırdıklarını ifade etmektedir. Bu dönem aralığında A8, X TV'den ayrılanlarla birlikte X radyosunu kurması yüzünden, söz konusu kişilerin bir şekilde radyoyu da kendi mülkiyetlerine geçirerek, kentte etkin faaliyet gösteren radyo, televizyon ve gazete ortaklığına sahip olmak istedikleri düşünülmektedir.

A8: Güvence verdiler. Mevzuyu bilmiyordum. O zaman bu adamlar petrol üzerine büyük bir tesis açacaklar hem rakip belediyeye hem de X TV ile yakın ilişkileri olan belediyeye ihtiyaçları var. Televizyonlar çok güçlü kullanılacak ki o zaman istediklerine ulaşacaklar.

A8 burada, X TV'ye sahip ekibin ihaleyi aldıktan sonra, bir bahane ile işine son verdiğini ifade etmektedir. Bu olay başka bir mülakatta şu şekilde doğrulanmaktadır. Daha önce A14'ün de içinde bulunduğu, Yeni Gazeteciler gündemine ilişkin konularda araştırma habercilik yaptığı için X TV ile yakın ilişkileri olan belediye başkanının ortakları bu gazeteyi de kendi mülkiyetlerine geçirmiştir. Mülakatın devamı, A8'in anlattıklarını özetler niteliktedir.

A14: Yeni gazete kapanma aşamasına gelirken 2001 yılında üç işadamına gazeteyi sattık. Orada da kalmadı çok ortaklı bir X TV vardı. Ardından, belediye başkanının yakın ekibi olan kişiler, X TV'yi de aldılar. X radyo bir biçimde o patronajın etkisine geçti. Üçlü radyo, televizyon ve gazete sermaye grubuna sahip oldular. Sonra aldılar gazeteyi X TV binasına taşıdılar. Ve gazete gazete olmaktan çıktı. Çünkü anlayışı değişti. Belki de bunun böyle olmasını istediler.

Yerel basın üzerinde yukarıdaki örnekler gibi, bir şekilde sahipliğini elde edecek kadar müdahale olmasa ya da resmi bir şekilde bir istekte bulunulmasa dahi yerel aktörlerin bir şekilde bu isteklerini hissettirdikleri anlaşılmaktadır.

A11: Belediye basın bülteni gönderdiğinde Bu onun habere çok önem vermediğini gösterir. Ama çok önem veriyorsa, basın toplantısı yapabilir. Bu sizin editoryal bağımsızlığına bir etkidir. Bak, emniyet müdürü açıklamayı bizzat kendisi açıklamayı yaptı. Biz bu haberi birinci sıradan görsek mi? görmesek mi? diye tereddütte düşeriz. Bir de art niyetli ya da boş bulunup yapılan yönlendirmeler vardır. Bir belediye başkanı onu çok yapar. Ya Mersin'in hep olumsuz haberlerini yapıyorsunuz der. Yâda Vali; "Mersin'i iyi günleri ile haber yapalım" gibi...

Yerel basın ve yerel aktörler arasındaki yakın ilişkinin sonucunda, gazetecilerin haber yaparken bu kurum ya da kişilerle arasına mesafe koymakta zorlandığı anlaşılmaktadır. Aksi durumda, en iyi ihtimalle alınganlıkların söz konusu olacağı dile getirilmektedir.

A5: [...] Ahbap çavuş ilişkileri ile ilerliyor. Tanıdık olarak ya da başka şekilde susturuyorlar.

A8: Birincil ilişkilerden yapılan haberler sonucunda filan alınganlık oluyor

A9: [...] Eksik tarafları olursa işte ya A9 aşk olsun ben böyle bir şey yapar mıyım diye hemen tekzip gönderiyorlar. Genelde kendi içinde hallediliyor. [...] Haberi şöyle yap böyle yap diyorlar tabi. Bu birbirimizi tanımaktan dolayı. Bu bir handikap tabi ki... Çünkü bazen bir şey görüyorsun, yazıyorsun. O sana kırılabilir. Ama belki bir sonrakinde seninle fazla konuşmuyor, paylaşmıyor. Sonrasında kendine yakın birini buluyor.

A11: *Siyasi sorunlar da biraz mülkiyet sorunundan kaynaklı oluyor. Genelde belediyelerin gücünü hissettiği yerlerde basın belediye ile kurduğu yakın ilişki içerisinde bazen belediye çalışanlarının ücretini karşılamış dahi olabiliyor. Merkezi iktidarla bağlar bu anlamda çok olmasa da, bölge milletvekilleri ile aranın iyi tutulmasının gazetelerin çıkarına olacağı beklentisi, yanılması oluyor. Sonucunda, bu durum gazetelerin haberciliğinin ilkelerinden uzaklaşmayı beraberinde getirdiğini söylemek mümkün.*

A13: Bir ara bir TV kanalının haber müdürlüğünü yaptım. Sonra patron geldi benimle özel bir şey konuşmak istedi. Belediye başkanı abimiz bize çok bindiriyor demiş. Ya bizim bindirdiğimiz ne! Şurada şu var. Şunu yapın demek! Adam dikensiz gül bahçesi istiyor.

5. SONUÇ

1980'li yıllara kadar Mersin basınının haber verme, eleştirme, denetlemeve kamuoyunun oluşmasına yardımcı olma gibi görevleri daha iyi yerine getirebildiği ve vatandaşların kente dair haber ihtiyacını karşıladığı için daha çok takip edildiği görülmektedir. Yine, bu dönemde yapılan haberlerin yerel otoriteler tarafından da ciddi yealındığı anlaşılmaktadır.

1980 sonrası pek çok alanda yaşanan değişimler ve artan şehirleşme yerel basını daönemli derecede etkilemeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren Mersin basını, ulusal basınla rekabet etme, teknolojik gelişmelere ayak uydurabilme gibi konularda yetersiz kalmış ve özellikle ekonomik kaynaklı sorunları daha derinden hissetmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren Mersin gazeteleri, daha az habercilik yaptığı, daha az baskı sayısına sahip olduğu ve daha az dağıtım yapıldığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Yine, resmi ilan almaya hak kazanan yerel gazetelerin, yalnızca Basın İlan Kurumu'nun (BİK) istediği asgari şartları yerine getirmekle meşgul olup, çoğunlukla resmi ilan gelirleriyle mevcudiyetlerini sürdürmeye çalıştıkları görülmektedir.

1980 sonrası dönemin başka bir etkisi, Mersin basınının kentin seçilmiş, atanmış, sermaye gücüne sahip ya da farklı düzeylerde kent üzerinde etkisi olan birey, grup ya da kuruluşlarla daha yakın ilişkiler geliştirmeye başlamasıdır. Özellikle, yerel seçim dönemlerinde aday adaylarının talepleri ile yerel gazeteler, bir bakıma aday tanıtımı işlevi görevi görmektedir. Yine bu dönemlerde, fırsatçılık yapmak için ortaya çıkan ve düzensiz basılan yerel gazeteler de dikkat çekmektedir. Başka bir ilişki biçimi olarak, gazetecilerden bazıları çeşitli kuruluşlara ya da kişilere basın danışmanlığı hizmeti sunmaktadır. Yine, bir iddia olarak mülakatlarda bazı gazetecilerin belediyelerde istihdam edildiğinden bahsedilmektedir.

2000'li yıllarda ise, bir dönem gazetecilik yapmaya çalışan ve bunun için yeterli imkâna sahip olan az sayıdaki gazetenin 1980 öncesi dönemdeki gibi gazetecilik yapma isteğinde olduğu içinkente daha okunur ve ulaşılabilir olduğu anlaşılmaktadır. Yalnız bu durumun çok uzun süre devam etmediği, bir şekilde söz konusu gazetelerden bazılarının sahipliği; doğrudan ya da dolaylı olarak bir belediye başkanı, bir müteahhit, bir iş adamı ya da milletvekili aday tarafından mülkiyet değişikliğine uğratılmıştır. Bu mülkiyet değişikliği, bazen belirli bir bölgede büyük bir tesisi kurmak üzere bir belediye başkanını etkilemek için ya da gelecek dönem milletvekili olmak isteyen bir adayın kentte tanınırlığını artırmak için kullanılan bir araca dönüşebilmektedir. Bu yakınlık ilişkisi içerisinde yerel basın, bir haber yaparken bu kişi, grup ya da kuruluşlarla arasına mesafe koymakta zorlanmaktadır.

Sonuç olarak mülakatlar ve Mersin'de basın üzerine yapılan az sayıdaki çalışmaya göre; 1980 sonrası yerel basının haber yapma biçiminin değişmeye başladığı, kent insanına ulaşma kaygısının azaldığı, buna karşılık yerel aktörlerle kurduğu ilişki düzeyinin arttığı gözlemlenmiştir. Özellikle kentteki sermaye gruplarının, siyasete girmek isteyen çevrelerin, seçilmişlerin veya atanmışların yerel gazetelerin sahipliğini elde etmek veya kurdukları yakın ilişkilerle yerel gazetelere bireysel ve/veya kurumsal çıkarlarını esas alan haberler yapmalarını sağlamak başta olmak üzere birçok şekilde yerel basına müdahale ettikleri ve böylece yerel basını etkiledikleri tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Alkan, H. & Taş, İ. E. (2007). *Yerel Siyasetin Dönüşümü: Afşin Örneği*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arslan, Ü. (2004). Kentleşmemiş Kent Ekonomileri: Türkiye Örneği. *Küreselleşme Kısacasınca Kent ve Politika*. (Ed. M. Güneş). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Atabek, N. (2005). Yerel basın ve demokrasi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 22, 47-52.
- Atçeken, K. (2013). *Kentsel Siyaset Bağlamında Yerel Basın: Mersin Örneği*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Atçeken, K. (2018). Resmi ilan desteği ve yerel basın ilişkisi. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü E- Dergi*, 1(2), 25-32.
- Bajohr, W. (2006), Medya ve Demokrasi, *Medya Merceğinde Almanya ve Türkiye*. İstanbul: Konrad Vakfı Yayınları, 177-187.
- Bik.gov.tr. (2020). Hakkımızda, <https://www.bik.gov.tr/kurumsal/hakkimizda/> adresinden 22 Şubat 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Büyükbaykal, G. (2005). Türkiye'deki yerel basının işlevi ve önemi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 23, 83-88.
- Ertürk, H. & Sam, N. (2009). *Kent Ekonomisi*. Bursa: Star Ajans.
- Gezgin, S. (2009). *Türkiye'de Yerel Basın*. İstanbul: Der Yayınları.
- Girgin, A. (2001). *Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik*. İstanbul: İnkılâp.

- Gosselin, T. (2006). *What Local Media Tell Us About Post-Communist Democracy*, Yayınlanmış Doktora Tezi. Central European University Department of Political Science, Budapeşte.
- Judge, D. (1998). Pluralism, **D. Judge, G. Stoker ve H. Wolman (Ed.)**, *Theories of Urban Politics*, SAGE Publications.
- Keleş, R. (2009). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Pierre, J. (2011). *The Politics of Urban Governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Sei-Hill K. & Miejeong H. (2005). Media Use and Participatory Democracy in South Korea. *Mass Communication & Society*, 8(2), 133-153.
- Stoker, G. (1995). *Regime Theory and Urban Politics*. Londra: Sage.
- Şengül, H. T. (2000). Radikal Kent Kuramları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme: Alternatif Bir Yaklaşım Doğru. *Amme İdaresi Dergisi*, 333(1), 27-58.
- Şengül, H. T. (2001). *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar*. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Vural, A. M. (1997). *Bir İletişim Kurumu Olarak Yerel Basının Kamuoyu Oluşumu Sürecindeki İşlevi ve Yerel Basın—Kamuoyu İlişkileri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Vural, A. M. (1999). *Yerel Basın ve Kamuoyu*. T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wolman, H. (1996). Theories of Local Democracy in the United States. *Rethinking Local Democracy*. Macmillan Publishers Limited.
- Yılmaz, H. (2004). Kentleşme sürecinde yerel basın. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 19.
- Yılmaz, N. (2009). Yerel basının etik sorunları. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 39.
- Resmi İlan ve Reklamlar ile Bunları Yayımlayacak Süreli Yayınlar Yönetmeliği, 29848 (2016). <https://www.bik.gov.tr/mevzuat/> adresinden 22 Şubat 2019 tarihinde edinilmiştir.

Gönderiliş Tarihi: 30/03/2020
Kabul Tarihi: 20/04/2020
ORCID : 0000-0003-3707-2545
ORCID : 0000-0003-4342-0200

BÜRO YÖNETİMİ VE YÖNETİCİ ASİSTANLIĞI PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN BÖLÜM SEÇİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERİN AHP YÖNTEMİ İLE ANALİZİ: OSMANCIK ÖMER DERİNDERE MYO ÖRNEĞİ

Murat ÇAKAN¹
İsmail GÖKDENİZ²

ÖZ

Bölüm seçimi öğrencilerin yaşamındaki en önemli kararlardan birisi olup birçok farklı kriterden etkilenen karmaşık bir süreci kapsamaktadır. Bu süreç sonunda bu farklı kriterlere bağlı olarak yaptıkları tercih ile öğrencilerin büyük çoğunluğu ilerideki mesleklerini ve yaşantılarını da belirlemektedir. Bu tercihte kararı etkileyecek birden çok ve farklı önem derecelerine sahip kriterlerin olması yapılacak tercihi de önemli derecede etkilemektedir. Ayrıca yükseköğretim kurumlarının başarısı da, öğrencilerin bu karmaşık süreç sonunda yaptıkları seçimlere dolayısıyla tercih edilebilirliğine bağlıdır. Ülkemizde yükseköğretim kurumlarının sayısının artması, bünyelerindeki programların sayılarındaki hızlı artışı da beraberinde getirmiş ve kurumlar arasındaki rekabeti kaçınılmaz kılmıştır. Yükseköğretim kurumları, öğrencilerin tercihlerini kendi bünyelerindeki bölümlerden yana kullanmalarını sağlamak için, öğrencilerin tercihlerindeki kriterlerin neler olduğunu ve bu kriterlerin önem derecelerinin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesine yönelik çabaları önemli hale getirmiştir. Bu incelemeler neticesinde ancak, yükseköğretim kurumları öğrencilerin kendi bünyelerindeki bölümü seçme taleplerini artırarak, diğer yükseköğretim kurumlarıyla rekabet avantajı sağlayabilirler. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı; Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programını seçiminde etkili olan kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesidir. Çalışmanın, öğrenciler tarafından tercih edilebilirliğini artırma aşamasında, yükseköğretim kurumlarına rehberlik edip başarılı bir stratejik plan oluşturmada önemli bir role sahip olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmada Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksek Okulu Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programı birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin bu bölümü tercih etmelerinde etkili olan 7 faktör belirlenmiştir. Bölümdeki öğrencilere uygulanan anket sonucunda Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemiyle bu bölümü seçmelerinde etkili olan kriterlerin önem dereceleri belirlenmiştir. Sonuç olarak; 7 faktör önem derecelerine göre sıralanmış ve öğrencilerin Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programını tercih etmelerinde etkili olabilecek kriterlere ilişkin yorumlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: AHP, Çok Kriterli Karar Verme Metotları, Karar Verme
Jel Kodu: C39, M10, A20

ANALYSIS OF FACTORS AFFECTED IN CHOICE OF OFFICE MANAGEMENT AND ADMINISTRATIVE ASSISTANT PROGRAM STUDENTS BY AHP METHOD: CASE STUDY OF OSMANCIK ÖMER DERİNDERE VOCATIONAL SCHOOL

ABSTRACT

Choosing a department is one of the most important decisions in students' lives and involves a complex process that is influenced by many different criteria. At the end of this process, the majority of students determine their future professions and lives with the choice they make based on these different criteria. In this preference, having multiple and different severity criteria that will affect the decision significantly affects the preference. In addition, the success of higher education institutions depends on the choices made by students at the end of this complex process. The increase in the number of higher education institutions in our country has brought along the rapid increase in the number of programs within their organization and made competition between institutions inevitable. Higher education institutions have made efforts to examine the criteria of students' preferences and to examine the importance of these criteria more comprehensively in order to enable students to use their preferences for their departments. As a result of these examinations, higher education institutions can provide competitive advantage with other higher education institutions by increasing the demands of students to choose their departments. In this context, the main purpose of the study is; It is the determination of the importance of the criteria that are effective in the selection of the Office Management and Executive Assistants program. It is thought that the study will play an important role in guiding higher education institutions and creating a successful strategic plan at the stage of increasing the preferability of students. For this reason, 7 factors that affect the preference of this department for the students studying in the first year of Hitit University Osmancık Ömer Derindere Vocational School Office Management and Executive Assistant program were determined. As a result of the questionnaire applied to the students in the department, the importance levels of the criteria that were effective in choosing this department were determined by the Analytical Hierarchy Process (AHP) method. As a result; 7 factors were ranked according to their importance and comments were made regarding the criteria that may have an effect on students' choice of Office Management and Executive Assistants program.

Keywords: AHP, Multiple Criteria Decision Making Methods, Decision Making
Jel Codes: C39, M10, A20

¹ Öğr.Gör., Hitit Üniversitesi, Osmancık Ömer Derindere MYO, muratcakan@hitit.edu.tr

² Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, isgokdeniz@kku.edu.tr

1. GİRİŞ

İki yıl eğitim verilen yükseköğretimlerde, ülkenin ve toplumun yüksek düzey ve farklı kademelerinde ihtiyaç olan insangücü için öğrencileri becerileri ve ilgilerine göre yetiştirerek, bilimsel sahalarda araştırma ve yayın yapma gayesi güden eğitim kurumlarının tamamını barındırmaktadır. Yükseköğretim, milli eğitimi sisteminin kapsamında; öğrencileri lisans öncesi, lisans ve lisansüstü seviyelerinde eğitim almaları sağlanacak bir bütünlük içinde düzenlenmektedir (Erdoğan, 2002, 12). Bu kapsamda lisans öncesi eğitim veren Meslek Yüksek Okullarında, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 3. maddesinde "Belirli mesleklere yönelik ara insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan dört yarıyıllık eğitim-öğretim sürdüren yükseköğretim kurumudur" diye tanımlanmıştır (Özsoy, 2007: 20-22). Üniversitelerin bünyesinde mesleki ve teknik eğitimin en mühim adımlarından birini meydana getiren meslek yüksek okullarının kuruluş amaçları Türkiye'de sanayi, ticaret ve hizmet sektöründeki nitelikli işgücü talebini gidermek, yani endüstriye ve istihdama ara personel kazandırmaktır (Şahin ve Fındık, 2008:68-78). Bu nedenle ekonominin talep ettiği nitelikte eleman yetiştirilerek insan gücünün karşılanmasında başta yükseköğretimin önemli bir parçası olarak görülen meslek yüksek okullarına çok büyük görevler düşmektedir ve bu açığı kapatmakta meslek yüksek okulları en büyük paya sahip olan kurumlardır (Şenses 2007: 5; Şahin ve Fındık, 2008:68-78). Herhangi bir yüksek öğrenime girmeden önce öğrenciler, öğrenimleri sonunda hangi mesleği seçecekleriyle alakalı önemli bir karar vermeleri gerekmektedir. Bu seçim için alınacak karar farklı adımlar şeklinde gerçekleşmektedir. Bunun için kişi ilk olarak okulu, daha sonra okulda okuyacağı alanı ve programı tercih etmekle, ileride yapacağı meslek kararını alama sürecine doğru ilerlemektedir. Alınan bu karar yerinde ve doğru olması da öğrencinin öğrenim hayatı süresince göstereceği performansında büyük bir önem arz etmektedir (Karamustafa, 2000, 12). Öğrencinin, tercihi neticesinde öğrenim aldığı bölümün isteği doğrultusunda olması, öğrencinin başarı seviyesini etkileyen önemli faktörlerdendir (Perçin, 1998: 63). Özgüven (1974) bir araştırmasında öğrencilerin tercihi neticesinde öğrenim aldığı bölümün istekleri dışında girmiş olsa da daha sonraki süreçte bölümlerini sevmeleri başarılarını olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedir.

Ön lisans eğitimi verilen Büro Hizmetleri ve Sekreterlik bölümlerinde de; kamu ve özel sektörlerdeki işletmelerde yönetici statüsündekilerin ofisteki çalışmalarında katkı sağlamak ve büro faaliyetlerini yürütmek üzere vasıflı ara insan gücünü yetiştirmeyi amaç edinen iki yıllık yükseköğretim programlarıdır. Söz konusu programın amacı ise sekreterlikle ilgili teknik bilgilerin verilmesi ve söz konusu konuda yeti kazanılması, bürodaki işlerin daha verimli hale getirilmesi, büro örgütünün planlanması, bürolarda faydalanılan büro makineleri ve büro donanımlarını, arşivleme ve dosyalama, iletişim yöntem ve teknikleri, iş yazıları gibi hususlarda beceri elde etmelerini sağlamaktır (Tutar ve Diğerleri, 2004:36). Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programı, özel ve kamu sektöründeki işletmelerdeki yöneticilerin ofis çalışmalarına ve büro faaliyetlerine katkı sağlamak üzere görev alabilecek beceri ve bilgilerle donatılmış, bilgisayarın kullanımında yetkin, büro yönetimi ilkeleri ve yöntemlerini profesyonelce kullanabilen, insanlarla iyi ilişkileri kurabilen, modern protokol bilgilerine sahip, her türlü büro teknolojisini kullanabilen, yönetsel kararlar alma ve bu kararları analiz edebilme becerisi ile yaratıcılık bilincine sahip büro yöneticileri yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Osmançık Ömer Derindere Myo, 2019). Bu bölümde genel işletme, örgütsel davranış, mesleki matematik, genel iletişim, halkla ilişkiler, büro yönetimi, bilgisayar büro programları, mesleki yazışmalar, dosyalama ve arşivleme gibi birçok alanda eğitim verilir ve bu dersler bu bölümde öğrenim gören öğrencilerin mezun olduktan sonra iş hayatlarında birçok çalışmayı başarılı bir şekilde gerçekleştirmelerine katkı sağlamaktadır.

Büro hizmetleri ve sekreterlik bölümü adı altında açılan programlarda verilen eğitimle, hızla değişmekte ve gelişmekte olan iş çevrelerinin ihtiyaçlarını karşılayan yönetici sekreteri ve büro yöneticisi gibi vasıflı iş gücünün yetiştirilmesi amaçlanmakta ve örgüt yapısı içinde sekreter veya günümüzdeki adı ile yönetici asistanlığı, kurumların hedeflerine ulaşması ve verimin arttırmasını amaçlamış bir meslek haline gelmiş olup bu gereklilik önlisans seviyesinde eğitim verilen meslek yüksek okullarındaki büro yönetimi ve yönetici asistanlığı eğitimini ön plana çıkarmıştır, bu sayede söz konusu programdan eğitim alıp mezun olan öğrencilerin eğitimleri sonunda yetenekli ara iş gücü açığının kapatılması amaçlanmıştır (Çakıroğlu, 2007:11). Bundan dolayı Meslek Yüksek Okulları

bünyesi içinde, ‘büro hizmetleri ve sekreterlik’ bölümü adı altında açılmış olan programlar aracılığı ile yetiştirilen yönetici asistanları; iş yerindeki iş ve evrak akışı da dahil birçok sürece hakim olduğundan çoğu zaman yöneticilere farklı bakış açıları sunabilir ve sübjektif bir bakış açısıyla karar alma hatasından onları kurtarabilen yöneticinin önemli bir yardımcısı olabilmektedirler.

Bu programdan mezun olanlar, meslek elemanı unvanına sahip olmaktadır ve elde edilen unvan teknikerliğe eş değer kabul edilmektedir. Mezun olanlar istemeleri halinde, dikey geçiş sınavı (DGS) ile üniversitelerin Halkla İlişkiler, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, İşletme Bilgi Yönetimi, Reklamcılık ve Halkla İlişkiler, Sağlık Kurumları İşletmeciliği ve Yönetim Bilişim Sistemleri bölümlerine geçiş yapabilmektedir. Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı mezunlarının istihdam imkanları oldukça yüksek olup, mezun olduklarında, Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS)’na girerek kamu kurumlarında iş sahibi olabilecekleri gibi, büyük, orta ve küçük ölçekli özel sektördeki işletmelere ait pek çok kurum ve kuruluşta çalışma imkanına sahip olup, üniversite, vakıf, derneklerde deistihdam edilebilmektedirler. Modern işletmecilik anlayışıyla işletmelerin yönetilmesi gerekliliğinin daha da fazla artması, yönetici asistanlığı alanında eğitilmiş insan gücüne duyulan ihtiyacıda artırmakta ve bu bölümden mezun olanlara büro yönetiminin olduğu her alanda ihtiyaç duyulmaktadır. En az bir yabancı dile sahip olan mezunlar diğer mezunlara göre iş bulma konusunda daha önde yer almakla birlikte genellikle iş yapılan ülkeye, coğrafyaya göre de birden fazla dil bilmesi gerekebilmektedir.

2.YÖNTEM

Analitik Hiyerarşi Süreci Metodu:

Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) 1970'lerin sonlarına doğru Saaty tarafından geliştirilmiştir (Saaty, 1977). Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ile karar verecek kişilerin farklı psikolojik ve sosyolojik halleri gözönünde bulundurularak kendi karar verme mekanizmalarını ortaya çıkarma imkanı sağlanmaya çalışılmaktadır. AHP, birey yargılarının, karar sürecinde göz önünde bulundurulması karar vermedeki etkinliğini de artırabilmektedir. Aynı karar probleminde her bir insan için karar kriterlerinin önem derecelerinin ve karar seçeneklerinin değerlendirilmesinde yargılar farklı olabilmektedir. Bu türden karar problemlerinin çözümünde AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) daha etkin karar vermeye yarayabilmektedir (Kırgız, 2017). Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) eğitim, mühendislik, devlet, sanayi, yönetim, üretim, spor vb. gibi birçok farklı alanda kullanılmaktadır (Vaidya ve Kumar, 2006: 187). Ayrıca Analitik Hiyerarşi Prosesinin kullanımı basit ve sade olması sebebi ile geniş bir alanda uygulanabilirliği vardır.

AHP yönteminde süreçler, aşağıda ifade edildiği gibi sıralanabilir (Hamzaçebi ve Pekkaya, 2011).

1. Problemin açıklanması ve bilgi toplanması,
2. Kriterler belirlenerek karar probleminin hiyerarşik yapısının ortaya konulması,
3. Kriterlerin ikili karşılaştırmaları yapılarak ikili karşılaştırma matrisinin oluşturulması,
4. İkili karşılaştırma matrisinden öncelik değerlerinin (lokal ağırlıklarının) elde edilmesi,
5. Belirlenmiş kriterlerin tutarlılık oranının hesaplanması yapılır.

AHP uygulamasında ilk adım, karar problemi ayrıntılı bir şekilde tanımlanır ve bilgi toplanır, ikinci adımda ise kriterler belirlenerek karar probleminin hiyerarşik yapısı ortaya konularak tanımlanır (Özbek, 2017). Üçüncü adım olarak kriterlerin ikili karşılaştırmaları yapılarak ikili karşılaştırma matrisi oluşturulur, bunun için ikili kıyaslama yapılabilecek şekilde ölçek hazırlanır (Aktepe ve Ersöz, 2012).

AHP, belirlenen kriterlerin ikili karşılaştırmalarını yapmak için kullanılabilir ve bu sayede karmaşıklık azaltılabilir. Bu süreçte aynı anda iki farklı kriterle alınır ve kriterlerin görece önemleri kıyaslanarak ağırlıkları belirlenebilir. Kıyaslamalar için Saaty (1980) tarafından geliştirilen Tablo 1’deki 1-9 ölçekten faydalanılır. AHP’de ‘Kriterleri Karşılaştırma Ölçeği’, olarak adlandırılan ve tek sayılardan oluşan bu ölçekte, aradaki çift sayılarda ‘Ara Değerler (Uzlaşma Değerleri)’olarak kullanılır.

Tablo 1. Kriterleri Karşılaştırma Ölçeği (Saaty, 1980)

Kriterleri Karşılaştırma Ölçeği	
Önem Değerleri	Değer Tanımları
1	İki Kriterde Eşit Önemde
3	Bir Kriter Diğer Kritere Göre Biraz Daha Önemli (Az Üstünlük)
5	Bir Kriter Diğer Kritere Göre Oldukça Önemli (Fazla Üstünlük)
7	Bir Kriter Diğerine Göre Çok Önemli (Çok Üstünlük)
9	Bir Kriter Diğer Kritere Göre Son Derece Önemli (Kesin Üstünlük)
2, 4, 6 ve 8	Ara Değerler (Uzlaşma Değerleri)

Kriterleri Karşılaştırma Ölçeği, iki alternatifin kıyaslanması için makul bir zemin meydana getirilmesi amacı ile oluşturulmuştur.

Dördüncü adım ise ikili karşılaştırma matrisinden öncelik değerleri lokal ağırlıkları elde edilir. Son adımda ise belirlenmiş olan kriter tutarlılık oranı hesaplanır.

$$CI=(\lambda_{maks}-n) / (n-1) \quad (1)$$

Yukarıdaki (1) fonksiyonundan faydalanılarak uyum indeksi (CI) hesaplanır. (λ_{maks} en büyük özdeğer, n toplam kriter sayısını ifade etmektedir) Bu adımda son olarak tutarlılık oranı (CR) hesaplanır.

$$CR= CI / RI \quad (2)$$

Yukarıdaki formüldeki (2) RI simgesi ‘Rastgele (Tesadüfi) Değer İndeksini’ ifade etmekte olup rastgele olarak oluşturulmuş olan ikili karşılaştırmaların matrislerinin ortalama tutarlılık indeksini ifade etmektedir.

RI değerleri, karşılaştırılan kriterlerin sayısına (n) göre aşağıdaki değerleri almaktadır:

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
RI	0.00	0.00	0.58	0.90	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45	1.49	1.51	1.48	1.56	1.57	1.59

Bölüm seçimi probleminde toplam kriter sayısı yani n = 7 olduğundan RI değeri = 1.32 olarak alınacaktır. Tutarlılık kabul edilebilir sınırlar dahilinde olduğundan öncelik vektörüne ait değerler yorumlanabilir. Yani eğer $CR < 0,10$ ise ikili karşılaştırma matrisi kabul edilebilirdir ve ağırlık değerleri de geçerlidir.

3. ÇÖZÜM VE BULGULAR

AHP Uygulaması:

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöneticiler ve araştırmacılar tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Kriterlerin tanımlanması, alternatiflerin değerlendirilmesinde ve önem derecelerinin belirlenmesinde bu yöntem esas alınmaktadır. Çalışmada, öğrencilerin bölüm seçiminde etkili olan kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesi amacı ile hiyerarşi oluşturulmuştur. Bu hiyerarşideki kriterler, uzmanların ve bu bölümden mezun olan öğrencilerin görüşleri alınarak oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan hiyerarşi şekil1’de görülmektedir. AHP için oluşturulan bu hiyerarşi Ms.

Excel’de kolaylıkla modellenebilmekte ve çözülebilmektedir, bunun için Ms. Excel’de matris işlemlerini ve ilgili formülleri bilmek gerekmektedir (Yıldırım ve Önder, 2018). Çalışmada AHP yönteminin kolaylıkla kullanılabilmesi, uygulanabilmesi hesaplamaların kolaylıkla yapılabilmesi amacıyla Ms. Excel’de bir şablon geliştirilmiştir.

1.Problemin Tanımlanması:

Bu araştırmanın temel amacı; Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programını tercih etmede etkili olan kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesidir. Bunun için çok kriterli karar verme metodlarından biri olan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)’den yararlanarak bölüm seçimini etkileyen kriterlerin karar vericiler olan öğrencilerin kararları üzerindeki etkisi belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın, öğrenciler tarafından tercih edilebilirliğini artırma aşamasında, yükseköğretim kurumlarına rehberlik edip başarılı bir stratejik plan oluşturmada önemli bir role sahip olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bölüm seçiminde karar vericilerin karar vermesini sağlayacak ve hangisinin daha üstün olduğunu belirleyebilmek için kriterler belirlenmiştir.

2.Kriterlerin Belirlenmesi:

Çalışmada Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksek Okulu Büro Yönetimi Ve Yönetici Asistanlığı programı birinci sınıf öğrencilerinin bu programı seçmelerinde etkili olan 7 faktör belirlenmiştir. Öğrencilerin Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programını tercih etmelerinde etkili olan bu kriterler, Hitit Üniversitesi Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programı öğretim elemanları, Büro Yönetimi Öğretmenliği mezunu alanında uzman bir eğitimci ve Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksek Okulu, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programından mezun olmuş öğrencilerin katılımıyla oluşturulan bir grup tarafından belirlenmiştir. Okada ve diğerlerine göre ilgili kaynaklar araştırıldığında en az 3 uzmandan elde edilen verilerin sonuçlarının geçerli olduğunu belirtmişlerdir (Okada vd., 2008: 203).

Öğrencilerin Büro Yönetimi Ve Yönetici Asistanlığı programını tercih etmelerinde etkili olan kriterler aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

K₁:Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması,

K₂:Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması,

K₃:Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem,

K₄:Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için,

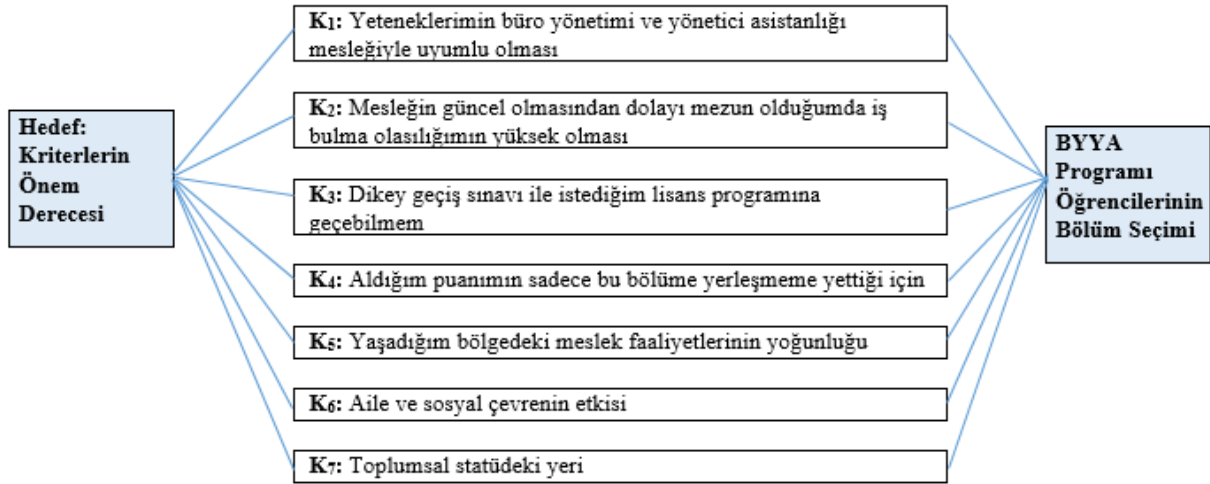
K₅:Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu,

K₆:Aile ve sosyal çevrenin etkisi, şeklinde belirlenmiştir.

K₇:Toplumsal statüdeki yeri

2.1. Büro Yönetimi Ve Yönetici Asistanlığı Programı Birinci Sınıf Öğrencilerinin Bu Bölümü Seçmelerinde Etkili Olan Kriterlerin Önem Derecelerinin AHP ile Belirlenmesine Ait Kriter Hiyerarşi Yapısı:

Bu hiyerarşi yapısı şu şekildedir:

Şekil 1: Karar Problemi Olan Bölüm Seçimine Ait Hiyerarşik Yapı (Kriter Hiyerarşisi)

Hiyerarşi şeması Saaty 1994’de amaç, kriterler ile varsa alternatifler yapısındaki bir problemi şematik olarak yapılandırdığı şekle özgün olarak çizilmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde yukarıda anlatılan karar problemine ait veri toplama süreci ve bu problemin Analitik Hiyerarşi Prosesi yöntemiyle çözümü yapılacaktır.

3. Kriterlerin İkili Karşılaştırmaları ve İkili Karşılaştırma Matrisinin Oluşturulması

Bölüm öğrencilerine uygulanan anket sonucunda Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) tekniğiyle bu programı seçmelerinde etkili olduğu düşünülen kriterlerin ikili karşılaştırmaları yaptırılarak Ms. Excel’de Tablo 4’deki gibi ikili karşılaştırma matrisinin oluşturulmuştur.

3.1. Verilerin Toplanması

Bu çalışma 2017-2018 eğitim öğretim döneminde Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksek Okulu Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programında aktif öğrenim gören birinci sınıftaki 24 öğrenci ile yürütülmüştür. Bu öğrencilere Tablo 3’deki anket soruları uygulanmıştır.

3.2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışmanın bu kısmında ankette ikili karşılaştırma yapan karar vericilerin genel yapısına yönelik tanıtıcı yüzde ve frekans dağılımları gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Genel Yapısına Yönelik Yüzde ve Frekansların Dağılımı

Cinsiyet	n	%	Geldikleri Şehir	n	%
Kadın	8	33,3	Çorum	6	25
Erkek	16	66,6	Diğer	18	75

İkili karşılaştırma yapan karar vericilerin %66,6’sı erkek olup, karar vericilerin % 75’i Çorum dışındaki diğer şehirlerden gelerek Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programında öğrenim görmektedirler.

3.3. Kriterlerin İkili Karşılaştırmaları

Anket uygulaması ile öğrencilerin bu bölümü seçmelerinde etkili olan kriterlerde ikili karşılaştırma yapımları sağlanmıştır. Bu sayede kriterlerin önem dereceleri, analitik hiyerarşi prosesi (AHP) yöntemiyle tespit edilerek değerlendirilmiştir. İkili karşılaştırma matrisinin elemanları n sayısı için $n(n-1)/2$ formülü ile matematiksel olarak ifade edilir (n toplam kriter sayısını ifade etmektedir) ve matris karşılıklılık özelliğine sahiptir. Burada toplam 7 kriter belirlendiğinden 21 ikili karşılaştırma

mevcuttur. Anket, öğrencilerin bölüm tercih etmelerini etkileyen kriterlerin birbirine göre ikili karşılaştırmalarını içermektedir. Farklı kriterlerin ikili karşılaştırmaları aşağıdaki Tablo 3'de görüldüğü gibidir.

Tablo 3. Karşılaştırma Değerlerinin Elde Edildiği Anket

1	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması
2	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem
3	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeye yettiği için
4	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu
5	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Aile ve sosyal çevrenin etkisi
6	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Toplumsal statüdeki yeri
7	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem
8	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeye yettiği için
9	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu
10	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Aile ve sosyal çevrenin etkisi
11	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Toplumsal statüdeki yeri
12	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeye yettiği için
13	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu
14	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Aile ve sosyal çevrenin etkisi
15	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Toplumsal statüdeki yeri

16	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu
17	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Aile ve sosyal çevrenin etkisi
18	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Toplumsal statüdeki yeri
19	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Aile ve sosyal çevrenin etkisi
20	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Toplumsal statüdeki yeri
21	Aile ve sosyal çevrenin etkisi	9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9	Toplumsal statüdeki yeri

3.4. İkili Karşılaştırma Matrisi

Tablo 4. Karşılaştırma Matrisi

	B	C	D	E	F	G	H	I
15	Karşılaştırma Matrisi							
16	Kriterler	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu	Aile ve sosyal çevrenin etkisi	Toplumsal statüdeki yeri
17	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	1	1,32	0,8	0,82	0,94	0,8	0,86
18	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması	0,76	1	0,9	0,75	0,99	0,57	1,06
19	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem	1,25	1,11	1	0,65	0,72	0,71	0,64
20	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için	1,22	1,33	1,54	1	0,84	0,78	0,61
21	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu	1,06	1,02	1,39	1,19	1	0,5	0,49
22	Aile ve sosyal çevrenin etkisi	1,25	1,75	1,41	1,28	2	1	0,56
23	Toplumsal statüdeki yeri	1,16	0,94	1,56	1,64	2,04	1,79	1
24	TOPLAM	7,7	8,47	8,6	7,33	8,53	6,15	5,22

İkili karşılaştırmalar matrisinin meydana getirilmesinde Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksek Okulu Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programında öğrenim gören 24 öğrenciye uygulanan anketten faydalanılmıştır. Buradaki ikili karşılaştırma matrisi, kriterler arasında iki kriterde eşit öneme sahip olduğunda 1 ve bir kriter diğer kriterine göre son derece önemli yani kesin üstünlüğe sahip olduğunda 9 değeri alan 1-9 arasında ikili karşılaştırma ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Ankette her bir ikili karşılaştırma için öğrencilerden elde edilen 24 değer için geometrik ortalama alınarak elde edilen veriler Ms. Excel'e girilmiş ve karar matrisleri oluşturulmuştur. Veri girişi yapılırken, köşegen altı alandaki verilerin köşegen üstü elemanlarının 1'e bölünmesi ile elde edilir. Karşılaştırmaları yapabilmek için Tablo 1'de verilen 'Kriterleri Karşılaştırma Ölçeği' kullanılmıştır.

3.5. Normalize Edilmiş Matris

Ms. Excel'de veri girişinden sonra normalizasyon işlemleri için girilen verilerin sütun toplamları alınır. Sütun toplamları hesaplandıktan sonra, matristeki her sütun elemanı ilgili sütun toplamına bölünür ve bunun sonucunda aşağıdaki gibi normalize edilmiş matris elde edilir.

Tablo 5. Normalize Edilmiş Matris Tablosu

	B	C	D	E	F	G	H	I	J
28	Normalize Edilmiş Matris								
	Kriterler	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu	Aile ve sosyal çevrenin etkisi	Toplumsal statüdeki yeri	ORTALAMA
29									
30	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	0,12987013	0,155844156	0,093023256	0,111869031	0,110199297	0,130081301	0,16475096	0,127948304
31	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması	0,098701299	0,118063754	0,104651163	0,102319236	0,116060961	0,092682927	0,20306513	0,119363496
32	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem	0,162337662	0,131050767	0,11627907	0,088676671	0,084407972	0,115447154	0,12260536	0,117257809
33	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için	0,158441558	0,157024793	0,179069767	0,136425648	0,098475967	0,126829268	0,11685824	0,139017891
34	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu	0,137662338	0,12042503	0,161627907	0,162346521	0,117233294	0,081300813	0,09386973	0,124923662
35	Aile ve sosyal çevrenin etkisi	0,162337662	0,20661157	0,163953488	0,174624829	0,234466589	0,162601626	0,10727969	0,173125065
36	Toplumsal statüdeki yeri	0,150649351	0,110979929	0,181395349	0,223738063	0,23915592	0,291056911	0,19157088	0,198363772
37	TOPLAM	1	1	1	1	1	1	1	1

Adım 1: Karşılaştırma matrisindeki her bir sütundaki değerler toplanır (Örneğin; =TOPLA(C17:C23) işlemi ile C24 elde edilir).

Adım 2: Karşılaştırma matrisindeki her bir eleman, bulunduğu sütunun toplam değerine bölünür (Örneğin; =C17/C24 işlemi sonucunda C30 elde edilir). Bu işlemler karşılaştırma matrisindeki her bir elemanın, bulunduğu sütunun toplam değerine bölünmesi devam eder ve sonucunda elde edilen matris normalize edilmiş matris adını alır.

4. İkili Karşılaştırma Matrisinden Öncelik Değerlerinin Belirlenmesi

İkili karşılaştırma matrisi ile AHP, bileşenlerin toplamının normalleştirilmesinden sonra matrisin en büyük özdeğer vektörüne karşılık gelen öz vektörünü alıpayrı ayrı her bir kriter için ağırlıkları hesaplar (Feizzadeh vd., 2014: 85).

Tablo 6. Öncelik Değerleri Tablosu

	B	C	D
40	CW -- Kriterler		
41	Kriterler	Öncelik Değerleri	Lokal Ağırlıklar
42	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	0,127948304	0,127948304
43	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması	0,119363496	0,119363496
44	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem	0,117257809	0,117257809
45	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için	0,139017891	0,139017891
46	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu	0,124923662	0,124923662
47	Aile ve sosyal çevrenin etkisi	0,173125065	0,173125065
48	Toplumsal statüdeki yeri	0,198363772	0,198363772
49	TOPLAM	1	1

Adım 3: Normalize edilmiş matrisin her bir satırındaki elemanların aritmetik ortalaması alınır (Örneğin; =TOPLA(C30:I30)/7 işlemi sonucunda C42 elde edilir). Elde edilen bu aritmetik ortalama değerleri ile karşılaştırılan elemanların öncelik değerleri (lokal ağırlıkları) ile ilgili bir tahmin yapılabilmesine yarar (bkz. Tablo 6).

5. Tutarlılık Oranı ile Tutarlılık Olup Olmadığının İncelenmesi

AHP, bir tutarlılık oranı hesaplamak amacıyla ikili kıyaslamaların tutarlılığını ölçmektedir. Tutarlılık oranı 0.10 değerini geçmesi durumunda ikili karşılaştırmada tutarsızlık ortaya çıkar. Bu durumda karar vericilerin ikili karşılaştırmalar matrisindeki değerleri düzeltmesi gerekmektedir. Tutarlılık oranı değerleri 0.10 veya bu oran daha az ise ikili karşılaştırmalardaki tutarlılık düzeyinin kabul edilebilir olduğu anlaşılmaktadır.

Karşılaştırmada tutarsızlığın olup olmadığının anlaşılması için yapılması gereken ilk şey tüm öncelikler matrisinin hesaplanmasıdır.

Tablo 7. Tüm Öncelikler Matrisi Tablosu

	B	C	D	E	F	G
40	CW -- Kriterler					
41	Kriterler	Öncelik Değerleri	Lokal Ağırlıklar		Tüm Öncelikler Matrisi=([C]X[CW])	
42	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	0,127948304	0,127948304		0,919830176	DÇARP(C17:I23;C42:C48)
43	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması	0,119363496	0,119363496		0,859020965	DÇARP(C18:I23;C42:C48)
44	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem	0,117257809	0,117257809		0,839864946	DÇARP(C19:I23;C42:C48)
45	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için	0,139017891	0,139017891		0,995420626	DÇARP(C20:I23;C42:C48)
46	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu	0,124923662	0,124923662		0,894480057	DÇARP(C21:I23;C42:C48)
47	Aile ve sosyal çevrenin etkisi	0,173125065	0,173125065		1,246154012	DÇARP(C22:I23;C42:C48)
48	Toplumsal statüdeki yeri	0,198363772	0,198363772		1,434635153	DÇARP(C23:I23;C42:C48)
49	TOPLAM	1				

Adım 4: Tüm öncelikler matrisinin bulunması için Ms. Excel'in matris çarpımı fonksiyonu olan DÇARP kullanılır. Karşılaştırma matrisi ile ortalamalar çarpılarak tüm öncelikler matrisi elde edilir (Örneğin; =DÇARP(C17:I23;C42:C48) işlemi sonucunda F42 elde edilir).

Tablo 8. Maksimum Özdeğer ($\lambda_{\max}$) Tablosu

	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
40	CW -- Kriterler									
41	Kriterler	Öncelik Değerleri	Lokal Ağırlıklar		Tüm Öncelikler Matrisi=([C]X[CW])			([C]X[CW])/[CW]		
42	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	0,127948304	0,127948304		0,919830176	DÇARP(C17:I23;C42:C48)		7,189076735	F42/C42	
43	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması	0,119363496	0,119363496		0,859020965	DÇARP(C18:I23;C42:C48)		7,196680655	F43/C43	
44	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem	0,117257809	0,117257809		0,839864946	DÇARP(C19:I23;C42:C48)		7,162550243	F44/C44	
45	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için	0,139017891	0,139017891		0,995420626	DÇARP(C20:I23;C42:C48)		7,160377815	F45/C45	
46	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu	0,124923662	0,124923662		0,894480057	DÇARP(C21:I23;C42:C48)		7,16021322	F46/C46	
47	Aile ve sosyal çevrenin etkisi	0,173125065	0,173125065		1,246154012	DÇARP(C22:I23;C42:C48)		7,197998789	F47/C47	
48	Toplumsal statüdeki yeri	0,198363772	0,198363772		1,434635153	DÇARP(C23:I23;C42:C48)		7,232344589	F48/C48	
49	TOPLAM	1						λ maks'ı hesaplayabilmek için 7 değer ortalaması alınır		
50								ORTALAMA	7,18560601	ORTALAMA(I42:I48)
51										
52								UYUM İNDEKSİ (CI)	0,03093433	(J50-J)/(J-1)

Adım 5: Tüm öncelikler matrisi oluşturulduktan sonra, tüm öncelikler matrisinin değerleri ortalama değerlere tek tek bölünür (Örneğin; =F42/C42 işlemi sonucunda I42 elde edilir). Elde edilen değerlerin ortalaması maksimum özdeğeri yani $\lambda_{\max}$ değerini verir (=ORTALAMA(I42:I48) işlemi sonucunda J50 elde edilir). Buradan $\lambda_{\max}$ değeri Ms. Excel'de aşağıdaki gibi elde edilmiştir.

$$\lambda_{\max} = \text{ORTALAMA}(I42:I48) = 7,18560601$$

Adım 6: Aşağıdaki (1) fonksiyonundan faydalanılarak uyum indeksi (CI) hesaplanır.

$$CI=(\lambda_{maks}-n) / (n-1)(1)$$

Ms. Excel modülünde ise Uyum İndeksi (CI) aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

$$CI=(J50-7)/(7-1)=0,03093433$$

Tablo 9. Tutarsızlık Kabul/Ret Tablosu

	I	J	K	L	M	N
52	UYUM İNDEKSİ (CI)	0,03093433	(J50-7)/(7-1)			
53						
54						
55	RASTGELE DEĞER İNDEKSİ (RI)		1,32	n=7 için		
56						
57	CR=CI/RI (J52/K55)	0,0234351	<=	0,1	Sonuç Tutarlıdır	

Adım 7: Bu adımda son olarak tutarlılık oranı (CR) hesaplanır.

$$CR= CI / RI(2)$$

Yukarıdaki formüldeki (2) RI simgesi ‘Rastgele (Tesadüfi) Değer İndeksini’ ifade etmekte olup rastgele olarak üretilmiş ikili karşılaştırmalar matrislerinin ortalama tutarlılık indeksini ifade eder. Ms. Excel’de tutarlılık oranı (CR) aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

$$CR=J52/K55=0,0234351$$

Bölüm seçimi probleminde toplam kriter sayısı yani $n = 7$ olduğundan RI değeri 1.32 olarak alınmıştır. Yani eğer $CR < 0,10$ ise ikili karşılaştırma matrisi kabul edilebilir ve ağırlık değerleri geçerlidir. Sonuç olarak çalışmamızda $0,0234351 < 0,1$ ’dir ve bölüm seçimi probleminde $0,0234351$ ’lik bir tutarlılık oranı elde edildiğine göre sonuç uyum sınırları içindedir ve karşılaştırmalardaki tutarsızlığın kabul edilebilir sınırlar dahilinde olduğu söylenebilir. Tutarsızlık kabul edilebilir sınırlar dahilinde olduğundan öncelik vektörüne ait değerler yorumlanabilir.

Tablo 8. Kriterlerin Öncelik Değerlerine Göre Sıralaması

Kriter No:	Kriterler	Öncelik Değerleri	Kriterlerin Öncelik Değerlerine Göre Sıralaması
K ₁	Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması	0,127948304	4
K ₂	Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması	0,119363496	6
K ₃	Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem	0,117257809	7
K ₄	Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için	0,139017891	3
K ₅	Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu	0,124923662	5
K ₆	Aile ve sosyal çevrenin etkisi	0,173125065	2
K ₇	Toplumsal statüdeki yeri	0,198363772	1

AHP yönteminden faydalanarak şekil 1’de gösterilen hiyerarşi ile bölüm seçimini etkileyen kriterler değerlendirilmiş olup ve sonuçlar Tablo 8’de gösterilmiştir. Bölüm seçiminde önem derecelerine göre bu kriterler $K_7 > K_6 > K_4 > K_1 > K_5 > K_2 > K_3$ şeklinde sıralanmıştır. Buna göre anketi yanıtlayan öğrenciler tarafından en önemli kriter bölümün “Toplumsal statüdeki yeri” (0,198...) dir. Bu kriteri sırasıyla “Aile ve sosyal çevrenin etkisi” (0,173...), “Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için” (0,139...), “Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması” (0,127...), “Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu” (0,124...), “Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması”

(0,119...) ve “Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem” (0,117...) kriterleri takip etmektedir.

4. SONUÇ

Bölüm seçimi öğrencilerin yaşamındaki en önemli kararlardan birisi olup birçok farklı kriterden etkilenen karmaşık bir süreci kapsamaktadır. Bu süreç sonunda bu farklı kriterlere bağlı olarak yaptıkları tercih ile öğrencilerin büyük çoğunluğu ilerideki mesleklerini ve yaşantılarını da belirlemektedir. Bu tercihte kararı etkileyecek birden çok ve farklı önem derecelerine sahip kriterlerin olması yapılacak tercihi de önemli derecede etkilemektedir. Ayrıca yükseköğretim kurumlarının başarısı da, öğrencilerin bu karmaşık süreç sonunda yaptıkları seçimlere dolayısıyla tercih edilebilirliğine bağlıdır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı; Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programını seçiminde etkili olan kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesidir. Çalışmanın, öğrenciler tarafından tercih edilebilirliğini artırma aşamasında, yükseköğretim kurumlarına rehberlik edip başarılı bir stratejik plan oluşturmada önemli bir role sahip olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmada Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksek Okulu Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı birinci sınıf öğrencilerinin bu programı seçmelerinde etkili olan faktörlerin önem dereceleri belirlenmiştir. Bunun için ilk olarak kriterlerin belirlenmesi için Hitit Üniversitesi Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programı öğretim elemanları, Büro Yönetimi Öğretmenliği mezunu alanında uzman bir eğitimci ve Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksek Okulu, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programından yeni mezun olmuş öğrencilerin katılımıyla oluşturulan bir ekip oluşturulmuştur. Daha sonra AHP’ nin ikili karşılaştırma esasına dayalı olarak hazırlanan anket, Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksek Okulu birinci sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Buna göre anketi yanıtlayan öğrenciler tarafından en önemli kriter, bölümün “Toplumsal statüdeki yeri” (0,198...) dir. Bu kriteri sırasıyla “Aile ve sosyal çevrenin etkisi” (0,173...), “Aldığım puanımın sadece bu bölüme yerleşmeme yettiği için” (0,139...), “Yeteneklerimin büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğiyle uyumlu olması” (0,127...), “Yaşadığım bölgedeki meslek faaliyetlerinin yoğunluğu” (0,124...), “Mesleğin güncel olmasından dolayı mezun olduğumda iş bulma olasılığımın yüksek olması” (0,119...) ve “Dikey geçiş sınavı ile istediğim lisans programına geçebilmem” (0,117...) kriterleri takip etmektedir.

Puanı ya da prestiji yüksek görüldüğünden dolayı tercih edilen fakat öğrencinin kişilik özellikleriyle örtüşmeyen bir program seçimi büyük bir sorunun varlığını göstermektedir. Öğrencinin bu şekilde yaptığı seçimi neticesinde tercihi, öğrencinin hem öğrencilik dönemlerinde, hem de iş yaşamında sürekli yeni arayışlar içine girmesine, alanına yoğunlaşamamasına, zaman kaybına, tatminsizliğe ve verimsizliğe neden olacaktır. Böyle bir sonuçla karşılaşmamak için öğrenci ailesiyle bir araya gelip önce önem verdiği ve yapmaktan keyif aldığı şeyler, öne çıkan kişilik özellikleri ve yetenekleri konuşmalıdır. Ayrıca bilgi alınabilecek aile dışındaki yakın çevreleri ve öğretmenlerinden destek alınmalıdır. Olanaklar dahilinde eğer yapılabiliyorsa öğrenciyi tanımayı sağlayacak ilgilere ve kişiliklerine yönelik ilgi ve kişilik testi gibi seçim testlerinden faydalanılmalıdır. Bu nedenle öğrencinin nitelikleri ile tercih edebileceği mesleklere yönelik elde edilen bilgilerin analizleri neticesinde giriş puanı da göz önünde bulundurularak kişiliğiyle en iyi şekilde eşleştiği düşünülen bölümler sıralanarak tercihler şekillendirilmelidir. Öğrenciler ayrıca tercihlerinde üniversite dönemlerinde çap, yan dal yapabilme ve bölüm değiştirmeleri, kısmi zamanlı çalışmaları ve staj gibi imkanları değerlendirilmelidir. Üniversiteye girişte yapılan seçim çok önemli olmakla birlikte, bu sadece bir başlangıç olup kişilerin sonraki yıllarda sık sık seçim ve seçimlerle karşı karşıya kalacaklardır (Erdoğan, 2019).

Ülkemizde yükseköğretim kurumlarının sayısının artması, bünyelerindeki programların sayılarındaki hızlı artışı da beraberinde getirmiş ve kurumlar arasındaki rekabeti kaçınılmaz kılmıştır. Yükseköğretim kurumları, öğrencilerin tercihlerini kendi bünyelerindeki bölümlerden yana kullanmalarını sağlamak için, öğrencilerin tercihlerindeki kriterlerin neler olduğunu ve bu kriterlerin önem derecelerinin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesine yönelik çabaları önemli hale getirmiştir. Bu incelemeler neticesinde ancak, yükseköğretim kurumları öğrencilerin kendi bünyelerindeki bölümü seçme taleplerini artırarak, diğer yükseköğretim kurumlarıyla rekabet avantajı sağlayabilirler. Elde edilen sonuçlar neticesinde de bölüm tercihi sadece öğrencilere odaklanmak yerine öğrencilerin

çevrelerindeki kişilere ve ailelere de ulaşılması gerektiği bu sayede üniversitelerin tercih edilebilirliğinde önemli derecede artış olacağı söylenilebilir.

Ayrıca çalışmada bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksek Okulu, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programı öğrencilerine yapılan uygulama, farklı meslek yüksekokullarındaki aynı bölüm altındaki diğer programlarda öğrenim gören öğrenci gruplarına da uygulanabilirdi. Araştırma sonuçları çalışma anketine yanıt veren karar vericilerin araştırmanın yapıldığı tarihlerdeki algıları ve çalışma anketine verdikleri yanıtlarla sınırlandırılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aktepe, A. ve Ersöz, S. (2012). *Ahp-Vikor ve Moora Yöntemlerinin Depo Yeri Seçim Probleminde Uygulanması*, Endüstri Mühendisliği Dergisi, Cilt: 25 Sayı: 1-2, s. (2-15).
- Çakıroğlu, D. (2007). *MEB-YÖK Meslek Yüksek Okulları geliştirme çalışmaları kapsamında hazırlanan Büro Yönetimi ve Sekreterlik eğitim programının öğretim elemanlarının görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Erdoğan, İ. (2002). “*Türk eğitim sistemi*”. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Erdoğan, N. (2019). “*Üniversite bölüm tercihlerinde ne seçiyoruz? Bölüm, meslek ve kariyer*” başlıklı haber. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/universite-bolum-tercihlerinde-ne-seciyoruz-bolum-meslek-ve-kariyer/1540202>. Erişim Tarihi: 4 Aralık 2019.
- Feizizadeh, B.,Piotr J., andThomas B. (2014). “*A GIS Based Spatially-Explicit Sensitivity And Uncertainty Analysis Approach For Multi-Criteria Decision Analysis*.” Computers&Geosciences, 64, 81-95.
- Hamzaçebi, C. ve Pekkaya,M. (2011), *Determining of stock investments with grey relational analysis, Expert Systems with Applications*, 38(8), 9186–9195.
- Karamustafa, M. (2000). *Lise 2’nci sınıf öğrencilerinin alanlarına göre, kişilik özellikleri, mesleki ilgileri ve akademik başarılarının incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kırgız, A.C. (2017). “*Pazarlama Estetiği: Marka Şehir İstanbul*”. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Okada H.,Styles S. W. andGrismer M. E. (2008) “*Application Of The Analytic Hierarchy Process To Irrigation Project Improvement Part I. Impacts Of Irrigation Project Internal Processes On Crop Yields*”, Agricultural Water Management, 95, 199-204.
- Osmancık Ömer Derindere MYO (2019). [http://osmancikmyo.hitit.edu.tr/tr/bhs/detay/b%C3%BCroy%C3%B6netimive%C3%B6neticiasistanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1program%C4%B1\(n%C3%B6\)](http://osmancikmyo.hitit.edu.tr/tr/bhs/detay/b%C3%BCroy%C3%B6netimive%C3%B6neticiasistanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1program%C4%B1(n%C3%B6)). Erişim Tarihi: 4 Kasım 2019.
- Özbek, A. (2017). “*Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Excel ile Problem Çözümü*”, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Özgüven, İ. E. (1974). “*Üniversite öğrencilerinin akademik başarıları etkileyen zihinsel olmayan faktörler*”, Ankara. Hacettepe Yayınları.
- Özsoy, C. 2007. *Avrupa Birliğine Tam Üyelik Sürecinde Türkiye’deki Meslek Yüksekokullarının Durumu ve Sorunları*. 4. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu, 14–16 Mayıs, İzmir.: 20–22.
- Perçin, A. (1998). *KTÜ lisans öğrencilerinin başarı düzeyini etkileyen faktörlerin kantitatif analizi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Saaty, Thomas.L. (1977), “*A Scaling Method For Priorities In Hierarchical Structures*”, J Math Psychol, 15(2); 34-81.

Saaty, T.L., “*The Analytic Hierarchy Process*”. New York, NY: McGraw-Hill; 1980.

Şahin, İ., Fındık, T. (2008). *Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitim: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, TSA, 12/3, 68-78.

Şenses, F. (2007). *Uluslararası Gelişmeler Işığında Türkiye Yükseköğretim Sistemi: Temel Eğilimler, Sorunlar Çelişkiler ve Öneriler*. Economic Research Center Working Papers in Economics 07, 5.

Tutar, H. & Başpınar, N. & Altınöz, M. (2004). “*Sekreterlik El Kitabı*”. Ankara: Seçkin Yayın Dağıtım.

Vaidya OS, Kumar S. “*Analytic hierarchy process: An overview of applications*”. Eur J Oper Res 2006; 187.

Yıldırım, B.F. ve Önder, E. (2018). “*Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*”, Dora Yayın Evi, 3. Baskı.

Gönderiliş Tarihi: 01/04/2020
Kabul Tarihi: 25/04/2020
ORCID 0000-0002-8670-3879

YEREL YÖNETİMLERE DAİR MUHALEFET PARTİLERİNİN VERMİŞ OLDUKLARI KANUN TEKLİFLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Orhan Veli ALICI*

ÖZ

Kamu yönetimi paradigmlarında yaşanan değişimle beraber dünyada yerelleşme eğilimi giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Söz konusu dönüşüm Türkiye’de kayda değer bir yerelleşme sürecini beraberinde getirmiş, böylece yerel yönetimlerin önemi giderek artmıştır. Özellikle göç ve nüfus artışına bağlı olarak kentsel alanların genişlemesinin yanı sıra teknolojik gelişmeler ile de yerel hizmetler giderek çeşitlenmiştir. Buna bağlı olarak hizmetlerin sunum yöntemlerinin de sürekli olarak iyileştirmesi gerekmiştir. Ancak yereli konu edinen ve süreklilik arz eden bu değişimlerin tatbik edilebilmesi için yerel yönetimlere ait mevzuatın güncellenmesi zorunlu hale gelmiştir. Günümüzde, yerel yönetimlere dair mevzuatın geçmişe nazaran sıklıkla iktidar partilerince düzenlemeye tabi tutulduğu görülmektedir. Ancak muhalefet partilerinin yerel yönetimlerin mevzuatına dair teklifleri ise genel olarak dikkate alınmamaktadır. Bu makalede de muhalefet partilerinin yerel yönetimlere dair kanun tekliflerinin mahiyeti ile öneriye konu edilen hususların gerekliliği hakkında bir değerlendirmeye gidilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Kanun Teklifi, TBMM, İdari Özerklik, Mali Özerklik, Muhalefet.

Jel Kodu: H70, H72, G30

EVALUATION OF LAW PROPOSALS OFFERED BY OPPOSITION PARTIES ON LOCAL GOVERNMENTS

ABSTRACT

With the change in the public administration paradigms, the tendency of localization has started to widespread in the world. This transformation brought remarkable the decentralization process in Turkey, thus the importance of local governments has increased. As well as technologic developments, population grow the specially depending on them migration and, the expansion of urban area as caused diversification of local services. In parallel with, the delivery methods of the services have to be improved continuously. However, implementation of the changes, which taking place in local issues and requiring continuity made the legislation of local government updated. Nowadays, it is seen that the legislation on local governments is often regulated by the ruling parties compared to the past although the proposals of the opposition parties regarding the regulation of local government are generally not taken into the consideration. As well in this article, an assessment will be made on content the law proposals of the opposition parties regarding local governments and about the necessity of the issues subject to the proposal.

Keywords: Local Governments, Law Proposal, Parliament, Administrative Autonomy, Financial Autonomy, Opposition.

Jel Codes: H70, H71, H72, H79

* Doç. Dr., Tarsus Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, orhanvelialici@tarsus.edu.tr

GİRİŞ

İnsanlığın topluluk halinde yaşamaya başlaması ile beraber mahalli müşterek hizmetlerin giderek daha sistematik halde sunulması gerekmiştir. Süreç içerisinde bir sorumluluğa ve göreve dönüşen, yönetim erklerince belirlenen usul ve esaslara göre sunulan hizmetlerin ifasında vatandaşların gereksinimlerinin de dikkate alındığı görülmektedir. Özellikle kentlerin oluşmasına sebep siyasal ve teknolojik gelişmeler hizmet sunumuna katılımı da gerektirmiştir. Böylece mahalli müşterek hizmetlerin sunumunda hizmetten faydalananların belirledikleri karar mercilerinin ve yönetsel yapıların giderek sistem içerisinde daha fazla yer edindikleri görülmektedir. Anılan gelişmeler öncelikle batı toplumlarında öne çıkmış, akabinde de diğer toplumlarda ve devletlerde hizmetin sunumunda kullanılan metot ve kabul gören mahalli müşterek hizmetler giderek yaygınlaşmıştır.

Küreselleşme kavramı ile beraber dile getirilen yerelleşme süreci; yirminci yüzyılda serbest piyasa ekonominin belirleyici bir fonksiyon üstlenmesi ile beraber ulusüstü oluşumların giderek yaygınlaşması ve Ulus-Devletlerin üzerinde düzenleyici bir güce erişmesi ile önem kazanmıştır. Anılan dönüşüm kamu yönetimi paradigmalarının değişimine de sebebiyet vererek merkeziyetçi yönetim anlayışı ile idare edilen yapıların yerelleşme ilkesi çerçevesinde yeniden kurgulanmasını gerektirmiştir. Nihayetinde ise merkezi yönetimin düzenleyici ve hakem olma vasfı ön plana çıkmış (Kandeğer, 2017: 839-841), yerel yönetimlerin görev, yetki ve sorumlulukları arttırılarak idari ve mali özerkliği pekiştirilmiştir. Türkiye özelinde de genel olarak bu yönde bir dönüşüm yaşanmış, buna bağlı olarak da 2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile 2005 yılında 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanununun yürürlüğe girmesi ile yerel yönetimlerin önemi ve işlerliği giderek artmıştır.¹

Diğer taraftan göç, sanayileşme, nüfus artışı gibi çeşitli nedenlerle kentlerin büyümesinin yanı sıra teknolojik gelişmeler neticesinde mahalli müşterek nitelikli hizmetler çeşitlenmiş, ayrıca her bir hizmetin sunumuna dair ayrıntılı usul ve esaslar belirlenmeye başlanmıştır. Ancak yaşanan hızlı dönüşümün gerektirdiği değişiklikler ile mevzuat boşlukları ve sorumlu idarenin belirsizliği gibi sebeplerle yerel yönetimlere dair kanunların güncel vaziyette tutulması da gerekmiştir. Hâlihazırda yerel yönetimlere dair kanunlarda önemli boşluklar, belirsizlikler ve hizmet sunucusuna dair yetki çakışmaları/örtüşmeleri bulunmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM), kanun yapma yeter sayısına sahip iktidar partisinin tespit ettiği ve değişiklik yapma cihetine gittiği hususlarda hızlı bir kanun değişikliği süreci yaşanmaktadır. Söz konusu değişikliklerin ise genel olarak son yıllarda sayısı hayli artan torba kanunlar kapsamında gerçekleştirildiği görülmektedir.

Anılan süreçte muhalefet partilerinin tespit ettiği hukuki boşluklar, hizmet belirsizlikleri ve yerel yönetimlere dair gerekli değişiklik tekliflerinin ise Genel Kurul'da görüşülmeden evvel ilgili komisyonlarda rafa kaldırıldığı, dolayısıyla da kadük kale getirildiği bilinen bir gerçektir. Ancak söz konusu değişiklik tekliflerinin TBMM'de çoğunluğa sahip olan siyasi parti tarafından da gerekliliğinin kabul görmesi halinde mezkûr konuya dair teklifin iktidar partisi tarafından verildiği görülmektedir.

Bu çalışmada muhalefet partilerince TBMM'ye belirli bir süre kısıtı içerisinde verilen kanun tekliflerinin sayısı ve mahiyeti ile ilgili olarak bir değerlendirilmeye gidilmesi amaçlanmıştır. Yapılan değerlendirmede ise muhalefetin yerel yönetimlere ait mevzuat özelinde teklif ettiği değişikliklerin gerekliliği ile tekliflerin konu bakımından mahiyeti incelenecektir.

1.YEREL YÖNETİMLERE DAİR MEVZUAT

1876 Kanuni Esasi'nin yürürlüğe girmesi ile beraber yerel yönetimler, idari teşkilat içerisinde yer almaya başlamıştır. Anayasal bu gelişme akabinde 5 Ekim 1877 tarihli Dersaadet Belediye Kanunu ve Vilayet Belediye Kanunu yürürlüğe girmiştir. 1913 yılında ise İdare-i Umumiye-i Vilayet

¹ Türkiye özelinde yaşanan yerelleşme süreci, öncelikle "idari vesayet" kavramı çerçevesinde merkezi idareye verilen çeşitli yetkilerin azaltılması ve bazı onay-karar süreçlerinin tamamen yerel yönetimlere bırakılması esasına dayanmaktadır. Nitekim bütçe de dâhil olmak üzere meclis kararlarının kabulünde mülki idari amirin onayı prosedürünün yerine belediye başkanının onayının esas alınması, kadro iptal ve ihdaslarının gerçekleştirilmesinde İçişleri Bakanlığının yetkisinin yerel meclislerle devredilmesi, idari ve mali anlamda özerkliğin tesisinde önemli değişiklikler olarak değerlendirilmiştir.

Kanunu Muvakkat-ı uygulamaya konulmuştur. Belediyeler ile ilgili mevzuat, 1930 yılında 1580 sayılı Belediye Kanununa yerini bırakmıştır. İl özel idareleri ile ilgili mevzuat ise uzunca bir süre uygulandıktan sonra 1987 yılında kabul edilen 3360 sayılı Kanun ile “İl Özel İdaresi Kanunu” adını almıştır. Akabinde de 04/03/2005 tarih ve 25745 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile mezkur kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Hâlihazırda 5302 sayılı Kanun il özel idarelerinde uygulanmakta olup, 2005 yılından 2020 yılına dek 15 Kanun, 3 Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ve 1 Anayasa Mahkemesi kararı ile söz konusu kanunun 42 maddesinde değişikliğe gidilmiştir (mevzuat.gov.tr, 5302).

1580 sayılı Belediye Kanunu ise 13/07/2005 tarih ve 25874 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 5393 sayılı Belediye Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. 5393 sayılı Belediye Kanununda, 2005 yılından 2020 yılına dek 27 Kanun, 3 KHK ve 7 Anayasa Mahkemesi kararı ile 85 maddede değişikliğe gidilmiştir (mevzuat.gov.tr, 5393).

1981 yılına gelindiğinde metropol kentlerde özel ihtisas gerektiren bazı hizmetlerin özel amaçlı metropoliten kuruluşlar eliyle yürütülmesi gerekmiş, buna istinaden de 23/11/1981 tarih ve 17523 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile İSKİ Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Akabinde yapılan değişikliklerle de bütün büyükşehir belediyelerinde İSKİ Modelinin uygulanması kararlaştırılmıştır. 2560 sayılı Kanunda, 1981 yılından 2020 yılına dek 4 Kanun, 3 KHK ve 1 Anayasa Mahkemesi kararı ile 9 maddede değişikliğe gidilmiştir (mevzuat.gov.tr, 2560).

Göç, sanayileşme ve nüfus artışı gibi sebeplerle hızla büyüyen kentlerde belediye yönetim modeli gereksinimleri karşılama yetersiz kalmış, buna istinaden de 1982 Anayasasının 127’nci maddesinde yer alan “Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir” hükmüne istinaden 9 Temmuz 1984 tarih ve 18453 sayılı Resmi Gazetede Yayınlanan 3030 sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun uygulamaya konulmuştur. Akabinde ise 3030 sayılı Kanun 23/07/2004 tarih ve 25531 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. 5216 sayılı Kanunda ise, 1984 yılından 2020 yılına dek 17 Kanun ve 2 KHK ile 65 maddede değişikliğe gidilmiştir (mevzuat.gov.tr, 5216).

06/12/2012 tarih ve 28489 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 6360 sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile yerel yönetimlere dair çeşitli kanunlarda önemli değişiklikler yapılmıştır. Anılan kanunla yeni büyükşehir belediyeleri teşekkül ettirilmiş, büyükşehir yönetim modelinin il mülki sınırı kapsamında hizmet sunması da hüküm altına alınmıştır. Yerel yönetimlere dair esas kanunlarda değişiklik yapan 6360 sayılı Kanunda da 2012 yılından 2020 yılına dek 7 Kanun ve 1 Anayasa Mahkemesi Kararı ile 12 maddede değişikliğe gidilmiştir (mevzuat.gov.tr, 6360).

Görüleceği üzere 2004 yılından günümüze değin özellikle 5393 ve 5216 sayılı Kanunlarda 150 maddede değişikliğe ve iptale gidildiği anlaşılmıştır. Anayasa Mahkemesince verilen iptal kararları dışında yaşanan söz konusu değişikliklerin tamamı iktidar partisince yapılmış olup, muhalefet partilerince verilen kanun tekliflerinin hiçbiri yasalaşamamıştır.

Aşağıdaki bölümlerde belirli bir zaman kısıtı içerisinde muhalefet partilerince verilen kanun teklifleri incelenecektir.

2. MUHALEFET PARTİLERİNİN YEREL YÖNETİMLERE DAİR KANUN TEKLİFLERİ

TBMM’nin internet sitesi üzerinden yapılan tarama neticesinde muhalefet tarafından TBMM Başkanlığına yoğun bir şekilde kanun teklifi verildiği görülmektedir. Söz konusu kanun tekliflerinin zaman içerisinde belirli konulara özgülendiği, mükerrer nitelikte tekliflerde bulunduğu görülmüş olup, araştırmanın güncel ve belirli bir zaman kısıtı içerisinde yapılması gereği doğmuştur. Bu çerçevede makale kapsamında güncel mahiyetteki tekliflerin incelenmesi maksadıyla 2020 yılı 27/3 yasama dönemi kanun teklifleri araştırma kapsamına alınmıştır. Başka bir deyişle 1 Ocak 2020 tarihinden 31 Mart 2020 tarihine dek 2020 yılının ilk çeyreğinde muhalefet partileri tarafından TBMM Başkanlığına verilen kanun teklifleri incelenmiştir. Anılan süre zarfında muhalefet partilerince 257 adet kanun teklifinde bulunulmuş, bunlardan 26 adetinin yerel yönetimlerle ilgili olduğu tespit

edilmiştir. Söz konusu tekliflerin 24adetininCumhuriyet Halk Partisi (CHP), 1adetininİYİ Parti, 1 adetinin ise Halkların Demokratik Partisi (HDP) tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmıştır.

Aşağıda, araştırma kapsamında yer alan yerel yönetimlere dair 26 adet kanun teklifi, kapsamaları itibariyle mali, idari, sosyal, kırsal alan ve diğer konu başlıkları altında sınıflandırılarak incelenmiştir.

2.1.Mali Nitelikte Kanun Teklifleri

Mali nitelikte olduğu değerlendirilen ve muhalefet partilerince önerilen kanun tekliflerine aşağıda yer verilmiştir.

a-) 17/01/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi” ile belediye hizmet sınırları kapsamında gerçekleşen her türlü yolcu ve yük taşımacılık işlemlerine ilişkin tahsil edilecek ücretlerin, Büyükşehir Belediyelerinde Büyükşehir Belediye Meclisinin, diğer illerde ilgili Belediye Meclisinin alacağı ücrete ilişkin karar doğrultusunda tahsil edilmesi önerilmiştir (TBMM, 2-2557).

b-) 07/02/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” ile Motorlu Taşıtlar Vergisi gelirlerinin %15'lik bölümünün %25'inin büyükşehir dışındaki belediyelere, %70'inin büyükşehir belediyelerine ve %5'inin il özel idarelerine ayrılması önerilmiştir (TBMM, 2-2613).

c-) 12/02/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “Belediye Gelirleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” ile belediyelerin ve bağlı kuruluşların tahsil etmesi gereken yol, su ve kanalizasyon tesislerine katılma paylarının tahsili zorunluluğunun kaldırılarak ilgili maddedeki ibarenin “Belediye Meclisinin kararı ile alınabilir” şeklinde düzenlenmesi talep edilmiştir (TBMM, 2-2628).

ç-) 17/02/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi” ile belediyeler ve bağlı kuruluşları ile sermayesinin yüzde ellisinden fazlası belediyelere ait iktisadi teşebbüslerin ve il özel idarelerinin TEDAŞ'a olan borçlarının zam ve faizlerinin silinerek kalan borçlarının taksitlendirilmesi teklif edilmiştir (TBMM, 2-2642).

d-) 18/02/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” ile halihazırda genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı toplamı üzerinden büyükşehir belediyelerine ayrılan %6'lık payın %10'a artırılması, büyükşehir ilçe belediyelerine ayrılan paylardan ise büyükşehir belediyelerine aktarılan %30'luk kısmın %50'ye çıkarılması teklif edilmiştir (TBMM, 2-2647).

e-) 19/02/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “Belediye Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi” ile büyükşehir belediyeleri, belediyeler ile bağlı kuruluşlar ve sermayesinin yüzde ellisinden fazlası bu tüzel kişiliklere ait olan iktisadi teşebbüslerin Hazine'ye, kamu kuruluşlarına ve İller Bankası'na olan borçlarının asılları ve ferilerinin tamamının tahsilinden vazgeçilmesi önerilmiştir (TBMM, 2-2650).

f-) 21/02/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “Maden Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” ile maden arama ruhsatı için ödenen “Devlet hakkı” miktarının yarısının büyükşehir belediyesi hesabına aktarılması önerilmiştir (TBMM, 2-2653).

g-) 05/03/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” ile 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu'nda değişiklik yapılması teklif edilmiştir. Anılan teklifte; belediye personeline maaş haricinde ek olarak ödenen “sosyal denge tazminat” miktarlarının belirlenmesinde esas alınan tavan/üst tutarın kaldırılması, anılan tazminatı ödeme noktasında

belirlenen mali kısıtların esnek hale getirilmesi ve Sayıştay tarafından kamu zararı olduğu tespit edilen tazminat ödemelerinin ise tazmininden vazgeçilmesi önerilmiştir (TBMM, 2-2695).

ğ-) 12/03/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “Belediye Gelirleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” ile büyükşehir belediyelerinin olduğu illerde 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’nda yer alan Kaynak Suları Harcı’nı hangi idarenin alacağı noktasındaki belirsizliğin giderilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Anılan teklifle kaynak suları harcının, kaynak sularını kiralama yetkisine sahip su ve kanalizasyon idarelerince mi, büyükşehir belediyelerince mi yoksa ilçe belediyelerince mi alacağı noktasında belirsizlik bulunduğu belirtilmektedir. Anılan belirsizliğin giderilmesi için 2464 sayılı Kanunun 66’ncı maddesinde yer alan “... özel işletme konulması sırasında bu işi yapan belediyeye makbuz karşılığı peşin olarak ödenir” cümlesinde geçen “belediyeye” ibaresinin “ilçe belediyesine” şeklinde değiştirilmesi teklif edilmiştir (TBMM-2/2723).

h-) 16/03/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”nde; 6360 sayılı Kanun gereğince tüzel kişiliği kaldırılan belde, köy ve mahalli idare birliklerinin borçlarının ödenmesi noktasında 5393 sayılı Belediye Kanununun 68’inci maddesinde yer alan borçlanma sınırının aşıldığı belirtilerek, sadece 6360 sayılı Kanun sebebiyle yüklenilen borçların ödenmesinde mezkur madde kapsamındaki borçlanma sınırının dikkate alınmaması adına bir geçici madde teklif edilmiştir (TBMM-2/2732).

ı-) 25/03/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “Yeni Tip Koronavirüs Covid-19 Salgınının Olası Ekonomik ve Toplumsal Etkilerinin Azaltılması İçin Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”nde; su, atıksu, evsel katı atık ücretleri ve çeşitli vergi alacaklarından feragat edilmesi ile belediyelere genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan paylardan kesinti yapılmaması hususu teklif edilmiştir (TBMM-2/2758).

Mali hususları içeren yukarıdaki 11 kanun teklifinin 10’u CHP, 1’i İYİ Parti tarafından verilmiştir. Tekliflerin ana temasının genel olarak; belediyelerin mali imkânlarının artırılması, borçlarının tazmininden vazgeçilmesi veya ertelenmesi, öz gelirlerinin ise affa tabi tutulması veya tamamen bu alacaklardan vatandaş lehine vazgeçilmesi hususlarına dayandığı anlaşılmaktadır. CHP tarafından verilen kanun tekliflerinde yerel yönetimlerin mali gücünün artırılması noktasında genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan payın artırılması talep edilirken vatandaşın tahsil edilmesi gereken vergiler ve katılma paylarından ise imtina edilmesi hususunun ön plana çıktığı görülmektedir. İYİ Parti tarafından verilen kanun teklifi ise sosyal denge tazminatı ile ilgili olup, belediyelerin mali gücünün artırılması ve vatandaşların lehine olacak biçimde mali düzenlemeleri içermektedir. Teklifin, sadece belediyeler ve bağlı kuruluşlarında çalışan memurlara ödenen sosyal denge tazminatındaki tavanın kaldırılması, fazla ödenen var ise tazmin edilmemesi, sosyal denge tazminatı ödeme noktasındaki mali kısıtların kaldırılması hususlarını içerdiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan kaynak suları harcının hangi idarelerce tahsil edileceği yönündeki belirsizliğin yukarıda zikredilen değişiklik teklifi ile giderileceği önerilse de, bu yöndeki teklifin kabulü ile anılan hususta başka bir sorun ve belirsizliğin yaratılmış olacağı anlaşılmaktadır. Mezkur teklifin kabulü ile büyükşehir belediyelerinde kaynak suları harcının ilçe belediyelerince tahsili sağlanırken, diğer 51 adet il belediyesinde ilçe belediyelerinin mücavir alanı dışında bulunup sadece il belediyesinin sorumluluk alanında çıkarılan kaynak sularında il belediyesi kaynak suları harcını tahsil edemeyecektir. Görüleceği üzere kanun teklifleri kaleme alındığında, önerilen teklifin var olan sorunun çözümünü sağlamakla birlikte başkaca bir soruna sebebiyet verip vermeyeceği yönünde bir muhakemeye gidilmediği, başka bir deyişle mevzuatta değişiklik yapılması istenilen konuyla ilgili kanun teklifinin yazımı sırasında uzman kişilerden yeterince destek alınmadığı değerlendirilmektedir. Kaynak suları harcı konusunda mevcut hükümden bir değişikliğe gidilmeyerek yeni bir ek cümle ile “Büyükşehir belediyelerinde anılan harcı tahsil etmeye ilçe belediyeleri yetkilidir” şeklinde bir düzenlemenin daha rasyonel bir çözüm olacağı öngörülmektedir.

2.2 İdari Nitelikte Kanun Teklifleri

İdari nitelikte olduğu değerlendirilen ve muhalefet partilerince önerilen kanun tekliflerine aşağıda yer verilmiştir.

a-) 18/02/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “*Büyükşehir Belediyesi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi*” ile büyükşehir belediyelerinde halihazırda Çevre ve Şehircilik Bakanı tarafından atanan genel sekreterin doğrudan belediye başkanı tarafından atanması önerilmiştir (TBMM, 2-2643).

b-) 04/03/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “*2872 Sayılı Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi*” ile Çevresel Etki Değerlendirme Raporunun Vesayet Makamınca gerekli görülmesi halinde bu hususta karar vermeye yetki genişliği² esasına göre büyükşehirlerde belediye meclislerinin, diğer illerde ise il genel meclislerinin yetkili olması yönünde bir talepte bulunulmuştur (TBMM, 2-2683).

İdari mahiyette olan yukarıdaki iki kanun teklifi de CHP tarafından verilmiş olup, ilk teklifte büyükşehir belediyelerindeki genel sekreter atamalarının belediye başkanı tarafından yapılması yönünde bir teklifte bulunulduğu görülmüştür. 5216 sayılı Kanuna göre idari özerkliğe sahip olan belediyelerde genel sekreter dışındaki bütün personel belediye başkanı tarafından atanmaktadır. Söz konusu değişiklik teklifi büyükşehir belediyelerinin idari özerkliğini pekiştirecek bir mahiyet içermektedir. Yine ÇED Raporu konusunda da belediye meclislerinin karar verici erk haline getirilmesi de aynı şekilde idari özerkliğe tesis edecek bir teklif olduğu değerlendirilmektedir.

2.3.Sosyal Nitelikteki Kanun Teklifleri

Sosyal nitelikte olduğu değerlendirilen ve muhalefet partilerince önerilen kanun tekliflerine aşağıda yer verilmiştir.

a-) 08/01/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “*5393 Sayılı Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi*” ile ortaklarının tamamı kadınlardan oluşan kooperatiflerin sosyal fayda sağlayan girişimlerinin belediyelerce desteklenmesi ve anılan kooperatifler ile ortak projeler gerçekleştirilebilmesi önerilmiştir (TBMM, 2-2521).

b-) 08/01/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “*Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi*” ile nüfuslarına bakılmaksızın belediyeler tarafından bakıma muhtaç kişiler için bakımevi, çocuklar için kreş ve gündüz bakımevi açma zorunluluğu getirilmesi önerilmiştir (TBMM, 2-2530).

c-) 12/02/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “*Belediye Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi*” ile belediyelere öğrenci yurdu yaptırabilme ve bu yurtları işletme yetkisinin tanınması önerilmiştir (TBMM, 2-2631).

ç-) 26/02/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “*Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi*” ile 5393 sayılı Kanun uyarınca halihazırda nüfusu yüz binin üzerindeki belediyelerde kadınlar ve çocuklar için açılan konukevlerinin yanı sıra bakıma muhtaç engelli ve yaşlılar için de yatılı bakım evlerinin açılması teklif edilmiştir (TBMM, 2-2665).

d-) 11/03/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “*Devlet Memurları Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi*” ile kamu çalışanlarının çocuklarının bakımını da kapsayacak şekilde bir teklifte bulunulmuştur. Anılan teklifte, büyükşehir belediyeleri ile nüfusu yüz binin üzerindeki belediyelerce 0-6 yaş arasındaki çocuklar için mahalle bazında çocuk bakım evlerinin açılmasının zorunluluk haline getirilmesi, diğer belediyelerde ise bu görevin mali durum ve hizmet önceliğine göre ihtiyari bir görev kapsamında değerlendirilmesi yönünde bir

² Yetki Genişliği, merkezi idarenin taşrada hizmet sunumunda karşılaşması muhtemel sakinlerini bertaraf etmek adına kullanılan bir yetkidir. 1982 Anayasasının 126'ncı maddesinde “*İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır*” hükmü yer almaktadır. 1949 yılında yürürlüğe giren 5442 sayılı İl İdaresi Kanununun 3'üncü maddesinde ise “*İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır*” ifadesi bulunmakta, 4'üncü maddesinde ise “*İl genel idaresinin başı ve mercii validir*” hükmü yer almaktadır. Dolayısıyla yetki genişliği ilkesi merkezden yönetim ilkesinin bir gereği olup, sadece Vali tarafından kullanılan, hiyerarşi kavramı kapsamında olan bir yetkidir. Başka bir deyişle yetki genişliği, merkezi yönetimin sakinlerini bertaraf ederek idamesini sağlayan ve merkeze ait olan bir yetkinin merkez adına illerde sadece vali tarafından kullanılmasıdır. Bu açıklamalardan hareketle yukarıda zikredilen kanun teklifinde yer alan “yetki genişliği” kavramının merkezden yerele aktarılması önerilen bir yetki kapsamında kullanılmayacağı açıktır. Bu ve benzeri kavramsal hatalardan hareketle kanun tekliflerinin yazımı sürecinde yeterince hukuki destek alınmadığı anlaşılmaktadır.

düzenlemenin 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14'üncü maddesine eklenmesi yönünde bir talepte bulunulduğu anlaşılmıştır (TBMM-2/2707).

Yukarıda yer alan sosyal nitelikteki 5 teklifin 4'ü CHP'ye, 1'i ise HDP'ye aittir. CHP, ortaklarının tamamı kadın olan kooperatiflerin aynı ve nakdi yardımlarla desteklenmesi ve bu kooperatiflerle ortak projeler gerçekleştirilmesi, öğrenci yurtları yapılması ve işletilmesi, kadınlar ve çocuklar haricinde bakıma muhtaç yaşlı ve engelliler için de yatılı bakım evlerinin açılması ile altı yaşına dek çocuklar için mahallelerde bakım evlerinin açılması konularında teklif vermiştir. HDP ise kanunda yer alan yüz binlik nüfus şartı aranmaksızın bütün belediyelerce bakıma muhtaç kişiler için bakımevi, çocuklar için kreş ve gündüz bakımevi açma zorunluluğu getirilmesini teklif etmiştir. Bu çerçevede sosyal mahiyetteki tekliflerin genel olarak bakıma muhtaç yaşlı ve engelliler ile öğrenciler özelinde yoğunlaştığı görülmektedir.

2.4. Kırsalda Bulunan ve Mahalleye Dönüşen Yerleşim Birimleri İle İlgili Kanun Teklifleri

Kırsal yerleşim yeri olmakla birlikte köy tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürülen alanlarla ilgili olduğu değerlendirilen ve muhalefet partilerince önerilen kanun tekliflerine aşağıda yer verilmiştir.

a-) 14/02/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen "6305 Sayılı Afet Sigortaları Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi" ile 6360 sayılı Kanun ile köy tüzel kişiliğini kaybederek mahalleye dönüşen kırsal alanda bulunan yapıların zorunlu deprem sigortasından muaf tutulması talep edilmiştir (TBMM, 2-2644).

b-) 05/03/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen "6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi" ile 30 Mart 2014 tarihinde tüzel kişiliğini kaybederek mahalleye dönüştürülen ve en yakın belediyeye bağlanan köyler ve beldeler için tanınan muafiyet ve indirimlerin 2008 yılında 5216 sayılı Kanuna eklenen Geçici 2'nci madde kapsamında tüzel kişiliğini kaybeden köylere de tanınması talep edilmiştir (TBMM, 2-2680).

c-) 16/03/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi" ile mahalli seçimlerin yapıldığı 2014 yılından 2019 yılına dek köy ve belde iken mahalleye dönüşen yerlerde içme ve kullanma suları için alınacak ücretin en düşük tarifinin %25'ini geçemeyeceği hükmünün yer aldığı, akabinde 27/12/2018 tarihli ve 7159 sayılı Kanunun 6 ncı maddesiyle anılan indirimin 31/12/2022 tarihine dek uzatıldığı belirtilmiş, ancak madde metninde geçen "Bu yerlerde içme ve kullanma suları için alınacak ücret 31/12/2022 tarihine kadar (bu tarih dâhil) en düşük tarifinin % 25'ini geçmeyecek şekilde belirlenir" hükmü nedeniyle kırsal alanda bulunan marina, tatil köyü, eğlence merkezi gibi ticari yerlerin de bu indirimden faydalandıkları, böylece özkaynaklarda azalışın yaşandığı belirtilerek anılan indirimden sadece kırsal alanda yaşayan konut sahibi halkın faydalanması talep edilmiştir. Yukarıda zikredilen 6360 sayılı Kanunun 1'inci maddesinin 15'inci fıkrasının ikinci cümlesinin "Bu yerlerde konutlarda içme ve kullanma suları için alınacak ücret 31/12/2025 tarihine kadar (bu tarih dâhil) en düşük tarifinin % 25'ini geçmeyecek şekilde belirlenir" şeklinde değiştirilmesi teklif edilmiştir (TBMM-2/2727).

ç-) 16/03/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen "Büyükşehir Belediyesi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi"nde; 5216 sayılı kanuna bir geçici madde eklenerek; kırsal alanda bulunan ve mahalleye dönüşen köylere tekrar tüzel kişilik verilerek, daha evvel katıldıkları belediyelere devredilen malvarlıklarının anılan köylere devredilmesi teklif edilmiştir (TBMM-2/2728).

Tamamı CHP tarafından verilen 4 kanun teklifinin, genel olarak köy tüzel kişiliğine son verilerek mahalleye dönüştürülen kırsal alanlarda yaşayan vatandaşlara yönelik iyileştirmeler içerdiği anlaşılmaktadır. Tekliflerde özetle, büyükşehir belediyesi olmayan diğer illerdeki gibi köylerde yaşayan vatandaşların zorunlu deprem sigortasından muaf olduğu gibi büyükşehir belediyelerinin

kırsal kesimlerinde bulunan mahallelerde yaşayan vatandaşların bu muafiyetten faydalanmaları, 2014 yılı itibariyle mahalleye dönüşen köylere tanınan çeşitli muafiyetlerle beraber içme suyu ve atık su ücretlerindeki indirim 2008 yılında mahalleye dönüştürülen köyler için de uygulanması hususlarının talep edildiği görülmektedir.

Söz konusu tekliflerden birisi ise, kırsalda yaşayan vatandaşlar için öngörülse de maddenin yazımı sebebiyle kırsal alanda bulunan bütün aboneleri kapsayan bu indirimin kaldırılmasına dönüktür. Başka bir deyişle mahalleye dönüşen köylerde yaşayan ve bu yerde mukim olan vatandaşlar dışında marina, tatil köyü, eğlence merkezi gibi ticari yerlerin de anılan indirimden ve muafiyetlerden yararlandığı belirtilerek söz konusu indirimin ve muafiyetin sadece bu yerlerde yerleşik olanlara ait konutlarda uygulanması talep edilmiştir. Ancak hâlihazırda 2014 yılından günümüze dek bu yönde bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Ayrıca 2022 yılı sonunda nihayete erecek olan bu indirim ve muafiyetlerin 2025 yılı sonuna dek uzatılması da teklif edilmiş, böylece kırsalda yaşayan, ancak kentsel alanda mukim olan sakinlerle özdeş vergi ve ödeme yükümlülüğü altına sokulan vatandaşların bu yükümlülüklerden bir süre daha korunmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır.

2.5. Diğer Konulardaki Kanun Teklifleri

Mahiyeti itibariyle mali, idari, sosyal ve kırsal konuları içermeyen hususlarla ilgili olduğu değerlendirilen ve muhalefet partilerince önerilen diğer kanun tekliflerine aşağıda yer verilmiştir.

a-) 07/02/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “*Muhtar Ödenek ve Sosyal Güvenlik Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi*” ile muhtarlık binalarının elektrik, su, internet, doğalgaz ve telefon giderlerinin buldukları belediyenin bütçesinden karşılanması önerilmiştir (TBMM, 2-2612).

b-) 04/03/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “*Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi*” ile 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanununun 6’nci maddesinde yer alan “*Sahipsiz veya güçten düşmüş hayvanların en hızlı şekilde yerel yönetimlerce kurulan veya izin verilen hayvan bakımevlerine götürülmesi zorunludur*” hükmüne atıf yapılarak, söz konusu görevin büyükşehirlerde ilçe belediyesinin mi yoksa büyükşehir belediyesinin mi görevi olduğu konusu yeterince sarıh olmadığından anılan belirsizliğin giderilmesinin amaçlandığı ileri sürülmüştür. Teklifte ise nüfusu yüz binin üzerindeki belediyelere, sahipsiz ve güçten düşmüş hayvanlar için hayvan bakımevleri açma yükümlülüğünün getirilmesi amaçlanmıştır (TBMM, 2-2686).

c-) 10/03/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “*Belediye Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi*” ile 5216 sayılı Kanunda tarım ve hayvancılığın desteklenmesi yönünde bir hüküm bulunmakta iken 5393 sayılı Kanunda bu yönde bir düzenleme olmaması nedeniyle anılan Kanunun 75’inci maddesinde yer alan “*meslek odaları*” ibaresinden sonra “*tarımsal amaçlı üst birlikleri, yetiştirici birlikleri, üretici birlikleri, tarımsal kalkınma ve sulama kooperatifleri*” ibaresinin eklenilmesi teklif edilmiştir (TBMM-2/2709).

ç-) 16/03/2020 tarihinde TBMM Başkanlığına verilen “*Büyükşehir Belediyesi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi*” ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun 23’üncü maddesine “*Tarımsal sulama hizmetlerinin yapım, bakım-onarım ve işletilmeleri ile ilgili hizmetlerin sürdürülebilmesi için büyükşehir belediyelerine genel bütçeden aktarılan ödenek*” hükmünün eklenerek anılan konudaki belirsizliğin giderilerek gerekli kaynağın aktarılmasının teklif edildiği anlaşılmıştır (TBMM-2/2729).

Yukarıdaki 4 kanun teklifi de CHP tarafından TBMM Başkanlığına verilmiş olup, söz konusu tekliflerin; muhtarlıkların zaruri giderlerinin belediyelerce karşılanması, nüfusu yüz binin üzerindeki belediyelerde bulunan sahipsiz ve güçten düşmüş hayvanlar için hayvan bakımevlerinin açılması, meslek odaları dışında çeşitli birliklerin de desteklenmesi ve tarımsal sulama konusunda büyükşehir belediyelerinin daha açık bir şekilde yetkilendirilmesi ve gerekli mali kaynağın sağlanması yönünde çeşitli istemleri içerdiği görülmektedir.

3.KANUN TEKLİFLERİNE DAİR GENEL DEĞERLENDİRME

Yukarıda yer alan 26 adet kanun teklifi mali, idari, sosyal, kırsal ve diğer konular özelinde sınıflandırılmış, böylelikle muhalefetin yerel mevzuat özelindeki tekliflerinin mahiyeti daha açık bir

şekilde anlaşılabilmiştir. Bu çerçevede anılan tekliflerin mevzuatta yer alan boşlukları doldurma ve belirsizlikleri gidermesi, mali gücün artırılması, idari özerkliğin tesis edilmesi, sosyal mahiyette sunulan hizmetin çeşitlendirilmesi gibi temel noktalara dayandığı anlaşılmıştır.

Daha ayrıntılı şekilde değinmek gerekirse mali nitelikteki kanun teklifleri; Belediyeler için yeni mali kaynakların yaratılması ve genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan payların artırılması hususlarını içermektedir. Öte yandan belediyelerin borçlanma kapasitesinin limitinin yükseltilmesi, merkezi idareye ait kurum ve kuruluşlara olan borçların tahsilinden vazgeçilmesi ve mahalli müşterek hizmetlerden istifade eden vatandaşlar lehine su, atıksu, evsel katı atık ücretleri ile çeşitli vergilerden feragat edilmesi yönünde teklifler de bulunmaktadır. Bu bakımdan tekliflerde, belediyelerin mali yapılarının merkezi idare tarafından yapılan transferlerle güçlendirilmesi ön plana çıkarken belediyelerin öz gelirlerinin tahsili noktasında mali kayıplara sebebiyet verecek nitelikte vatandaşlar lehine kanun tekliflerinin verildiği de anlaşılmaktadır. Bu noktada yerel düzeyde alınan vergi ve ücretlerde affa gidilmesi yerel hizmetlerin tüketimini artıracak gibi önemli düzeyde çevre kirliliğine de sebebiyet verecektir. Diğer taraftan bu yönde bir teklifin kabulü halinde, yerel siyasete olan katılım azalacağı gibi yerel idarelerin vergi yükü giderek azalan vatandaşlar nezdinde “kamuoyu denetimi” ile yeterince değerlendirilmesine de mani olacaktır.

İdari nitelikteki kanun teklifleri ise genel olarak gerek belediye gerekse de büyükşehir belediyesi kanunlarında zikredilen “idari özerklik” hususunu pekiştirecek nitelikte olduğu değerlendirilmiştir.

Sosyal tekliflere gelince; genel olarak bakıma muhtaç yaşlı ve engellileri kapsayacak şekilde yatılı bakım evlerinin açılması, öğrencilere yönelik yurt yapılması ve işletilmesi konularını içerdiği görülmektedir.

Köy tüzel kişiliği kaldırılan ve mahalleye dönüştürülen yerleşim yerlerinde yaşayan vatandaşları esas alan kanun tekliflerinde ise kentsel alan olarak değerlendirilen bu yerlerde mukim olanların ödemesi gereken vergiler ve katılma paylarındaki muafiyet ile su ve atıksu ücretlerindeki indirimin devam ettirilmesi gerektiği tekliflerden anlaşılmaktadır. Bu hususta önemli bir teklif ise bu yerlerde uygulanan su ve atıksu indirimi ile diğer muafiyetlerden sadece konutların faydalanması yönündeki tekliftir. Nitekim günümüzde mahalleye dönüşen yerlerde bulunan marina, tatil köyü, eğlence merkezi gibi ticari yerler de söz konusu indirim ve muafiyette yararlanmaktadır. Bu da yerel idareler özelinde önemli bir gelir kaybına yol açmaktadır.

Diğer konulardaki teklifler ise genel olarak yerel yönetimlere dair mevzuatta hüküm bulunmayan hususlarda olup, birliklerin desteklenmesi, sahipsiz ve güçten düşmüş hayvanlar için bakım evlerinin açılması, tarımsal sulama görevinin ifası ve bu sebeple gerekli mali kaynağın sağlanması ile muhtarlıkların zaruri giderlerinin karşılanması konularında olduğu anlaşılmıştır.

TBMM’de çoğunluğu bulunan siyasi parti ve/veya Cumhurbaşkanlığıınca, söz konusu teklifler içerisinde gerekli olduğu kanaatine varılan ve ivedi bir şekilde düzenlenmesinde yarar görülen hususlar ise büyük ölçüde dikkate alınmaktadır. Anılan değişiklik gereksinimleri, zaman içerisinde iktidar partisince verilen yeni bir kanun teklifi veya “torba kanun” düzenlemeleri sırasında süratle işleme alınarak kanunlaştırma çalışmaları nihayete erdirilmektedir. Örnek vermek gerekirse; 27/3 yasama yılı kapsamında 25/03/2020 tarihinde TBMM’ye verilen “*Yeni Tip Koronavirüs Covid-19 Salgınının Olası Ekonomik ve Toplumsal Etkilerinin Azaltılması İçin Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklif*”inde; su, atıksu, evsel katı atık ücretleri ve çeşitli vergi alacaklarından feragat edilmesinin yanı sıra belediyelere genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan paylardan kesinti yapılmaması hususu teklif edilmiştir. Tekliften kısa süre sonra 29 Mart 2020 tarih ve 31083 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “*Büyükşehir Belediyeleri, İl Özel İdareleri, Belediyeler ve Bunların Bağlı Kuruluşlarının Borçlarına Karşılık Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilat Toplamı Üzerinden Ayrılacak Paylardan Yapılacak Kesintilere İlişkin Esaslarda Değişiklik Yapılmasına Dair Esaslar (Karar Sayısı: 2323)*” ile “*Nisan, Mayıs ve Haziran 2020 döneminde 5779 sayılı Kanun uyarınca genel bütçe vergi gelirlerinden belediyelere aktarılan paylardan yüzde sıfır oranında kesinti yapılması*” yönünde bir geçici madde ile işlem tesis edildiği tespit edilmiştir.

Diğer taraftan hukuki boşluk veya hizmetin hangi idarece ifa edileceği noktasında yaşanan belirsizlikler konusunda da gerekli düzenlemelerin yapılmadığı görülmektedir. Daha önce de

değ inildiğ i gibi araştırma süreci içerisinde verilen bir kanun teklifinde kaynak suları harcının hangi belediye tarafından alınacağı hususunda bir açıklık bulunmamaktadır. Bu yüzden büyükşehir belediyesi, ilçe belediyesi ile su ve kanalizasyon idareleri arasında vuku bulan söz konusu hizmet ve harç tahsili sürecindeki belirsizliğin giderilmesi amacıyla kanun teklifi verilmiştir. Ancak düzenlemeye konu edilen 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nun ve 66'ncı maddesinin 1981 yılından beri yürürlükte olması da nazara alındığında yerel mevzuattaki belirsizlikler konusunda uzun süreden beri var olan bir kayıtsızlığın söz konusu olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Bu ve benzeri durumlarda idarenin sürekliliğ i ilkesi gereğince, vesayet makamının verdiğ i görüşlerle ve/veya yargı kararları ile var olan hukuki belirsizlik açıklığ a kavuşturulmaktadır. Örnek vermek gerekirse 2560 sayılı İSKİ Kanunu uyarınca yağmur sularının uzaklaştırılması görevi, bu idarelerce yerine getirilmesine rağmen gerçekleştirilen giderlerin "ilgili belediyelerden" alınacağını düzenleyen madde hükmünde de benzer bir belirsizlik ortaya çıkmıştır. 1981 yılından günümüze dek sirayet eden bu belirsizlik mevzuat anlamında devam etmekte olsa da gerek vesayet makamının görüşü, gerekse de yargı erklerinin içtihatları ile süreç içerisinde giderilmiştir.

Bütün bu açıklamalardan hareketle, muhalefet tarafından gerekli olduğu ileri sürülen değ işiklik tekliflerinin mali konularda yoğunlaştığı, akabinde sosyal konular ile kırsal alana dair konuları da içerdiğ i görülmektedir. Kapsam itibarıyla de mevzuattaki belirsizliklerin giderilmesinin yanı sıra yeni düzenlemelerin de yapılması, belediyelerin mali kaynaklarının ve borçlanma kapasitesinin artırılması ve merkezi idareye olan borçlarının tahsilinden vazgeçilmesi, vatandaşlar lehine yerel ücret ve vergilerin tahsilinden vazgeçilmesi, idari özerkliğ in tesis edilmesi, yerel hizmetlerin sunumunda kırsal alanda yaşayan vatandaşların indirim ve muafiyetlerle korunması, sosyal mahiyette olan ve bilhassa yaşlı ve engellilere yönelik bakım evlerinin açılması hususlarının tekliflere konu edildiğ i görülmektedir.

Tekliflerin; duyulan gereksinim ve gereklilik üzerine, özellikle yerel yönetimlerin sorunlarını çözme gayesiyle kaleme alındığı, kentsel alanın yanı sıra özellikle kırsal alanda mukim olan vatandaşların yerel ödemeler karşısında korunması amacının ön plana çıktığı, sosyal belediyeciliğ in bir gereğ i olan sosyal hizmetlerin çeşitlenmesi yönündeki gereksinimin yinelenildiğ i, bu ve benzeri hizmetlerin karşılanması noktasındaki mali kaynağın ise ağırlıklı olarak genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan paylar suretiyle karşılanması yönündeki yaygın kanaate dayandığ i değerlendirilmiştir.

Kanun tekliflerinin yazımına gelince, bazı tekliflerde kavramsal hatalar yapıldığı, bazı tekliflerde de var olan sorunun giderilmesine dönük teklifin kabulü halinde başkaca sorunlara sebebiyet verilebileceğ i tespit edilmiştir. Bu çerçevede kanun tekliflerinin yazımı sırasında değ işikliğ e konu edilen alanda uzman kişiler ile hukukçulardan yeterince destek alınmadığı sonucuna da varılmıştır.

SONUÇ

Türkiye'de uzun yıllar yürürlükte kalan ve gereksinimlere cevap veremeyen 1580 sayılı Belediye Kanunu ile beraber 3030 sayılı Kanun da yürürlükten kaldırılmış, 2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2005 yılında ise 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile 5393 sayılı Belediye Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Ancak teknolojik gelişmeler, kentlerin çeşitli sebeplerle hızla genişlemesi gibi etkenlerle beraber yerel hizmetlerin çeşitleri artmış, içerikleri ise daha kapsamlı hale dönüşmüştür. Yaşanan bu hızlı değ işikliklerin ise yerel idarelerce karşılanması için yerel yönetimlere ait kanunlarda gerekli değ işikliklerin yapılması gerekmektedir. Başka bir deyişle mevzuatın sürekli olarak yaşanan değ işime uygun hale getirilmesi, gereksinimlerin bu şekilde karşılanması zaruri hale gelmiştir.

2004 yılından 2020 yılının ilk çeyreğ ine dek yerel yönetimlere ait 5216, 5302 5393 sayılı temel kanunların toplam 192 maddesinde değ işikliğ e gidildiğ i tespit edilmiştir. TBMM'de çoğunluğ a sahip olan parti tarafından gerekliliğ in ortaya çıkması halinde söz konusu değ işiklikler kısa sürede kanunlaşmakta olup, çoğu kez bu değ işikliklerin "torba kanun" lafzı ile anılan düzenlemeler kapsamında, kısmen de KHK'lar yoluyla yapıldığı görülmektedir. Süreç içerisinde muhalefetin kanun tekliflerinin hiçbirinin iktidar partisince mecliste kabul edilmediğ i de bilinmektedir. Bu noktada

muhalefet partilerinin süreç içerisinde vermiş olduğu kanun tekliflerinin sayısı ve mahiyetinin önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Ancak muhalefet partilerince önerilen kanun tekliflerinin sayısının hayli fazla olması nedeniyle mezkûr araştırma kapsamında güncel ve sınırlı bir tarih aralığı alınmıştır. 2020 yılının ilk üç ayında toplam 257 Kanun teklif edilmiş, bunlardan 26 adetinin yerel yönetimlerle ilgili olduğu, anılan tekliflerin de 24 adetinin CHP, 1 adetinin İYİ Parti, 1 adetinin ise HDP tarafından TBMM Başkanlığı'na verildiği tespit edilmiştir. Söz konusu kanun teklifleri mali, idari, sosyalve kırsal alan ile diğer konular kapsamında bir tasnife tabi tutulmuştur. Anılan tekliflerde;

-Belediyelerin mali kapasitesinin güçlendirilmesi adına yeni kaynakların yanı sıra ağırlıklı olarak genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan paylar ile borçlanma limitinin artırılması, belediyelerin merkezi idareye olan borçlarının affa tabi tutulması, su, atıksu, evsel katı atık ücretleri ile çeşitli vergilerden vatandaşlar lehine feragat edilmesi,

-İdari nitelikteki teklifler kapsamında genel sekreterin atanmasında belediye başkanının yetkili kılınması, ÇED raporlarında da belediye meclislerine yetki verilmesi,

-Sosyal teklifler özelinde bakıma muhtaç yaşlı ve engellileri kapsayacak şekilde yatılı bakım evlerinin açılması, öğrencilere yönelik yurt yapılması ve işletilmesi,

-Köy tüzel kişiliği kaldırılan ve mahalleye dönüştürülen yerleşim yerlerinde yaşayan vatandaşlar için uygulanan katılma payları ve çeşitli vergi muafiyetleri ile su ve atıksu indiriminin uzatılması, bu muafiyet ve indirimlerden ise sadece konutların istifade etmesi, ticari işyerlerinin kapsam dışına çıkarılması,

-Diğer konular kapsamında da birliklerin desteklenmesi, sahipsiz ve güçten düşmüş hayvanlar için bakım evlerinin açılması, tarımsal sulama görevinin ifası ve bu sebeple gerekli mali kaynağın sağlanması,

Hususlarına yer verildiği görülmüştür.

Bu teklif başlıkları nazara alındığında belediyelerin mali kapasitesinin güçlendirilmesi adına genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan payların artırılması uygulamasının kabul gördüğü, başka bir deyişle mali özerkliğin tesisi ve öz gelirlerin artırılmasından ziyade mali anlamda merkezi idareye bağımlılığının kanun tekliflerinde ön plana çıktığı, genel olarak yerel vergiler özelinde vatandaş lehine bir tutumun sergilendiği anlaşılmıştır. Öte yandan genel sekreterin atanmasında belediye başkanının, ÇED raporlarında ise yerel meclislerin yetkilendirilmesi tekliflerinin ise “idari özerklik” ilkesini pekiştirmeye yönelik olduğu değerlendirilmektedir. Kırsal alan belediyciliği uygulamasının bir sonucu olarak dezavantajlı duruma gelen kırsaldaki mahalle sakinlerine tanınan muafiyet ve indirimlerin süresinin uzatılması ile anılan yerlerdeki nüfusun korunması gayesinin güdüldüğü kanaatine varılmıştır. Yine sosyal nitelikteki çeşitli hizmetlerin zorunlu hale getirilmesi talepleri de sosyal belediyciliğin bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Nihayetinde ise bütün bu taleplerin yerel yönetimlere dair dile getirilen sorunların giderilmesi maksadıyla hâsıl olan gerekliliğe istinaden yapıldığı değerlendirilmektedir.

Bu çerçevede nihai olarak; muhalefet partileri arasında CHP'nin yoğun bir şekilde kanun teklifi verdiği, söz konusu tekliflerin daha çok mali konularda yoğunlaştığı, sosyal hizmetler ile kırsal alan nüfusunun korunmasına dair tekliflerin de önemli düzeyde olduğu müşahede edilmiştir. Kimi tekliflerin ise mevzuattaki belirsizlikleri gidermeye yönelik olduğu, bu hususta da süreç içerisinde iktidar partisince bir düzenleme gayretinin ortaya konulmadığı da tespit edilmiştir. Özellikle mevzuattaki boşlukların ve belirsizliklerin vesayet makamınca verilen görüşlerle ve yargı içtihatları ile giderildiği de anlaşılmıştır. Muhalefet tarafından kanun tekliflerine konu edilen hususların az da olsa bir kısmının ilerleyen süreçte iktidar partisince dikkate alındığı ve gerekli düzenlemelerin gerçekleştirildiği de gözlemlenmiş olup, bu noktada yasama süreci içerisinde muhalefetin kanun tekliflerinin iktidarı yönlendirici ve harekete geçirici bir fonksiyon da üstlendiği kanaatine varılmıştır.

Bütün bunların yanı sıra milletvekilleri ve dolayısıyla da siyasi partilerce verilen kanun tekliflerinin yazımı sırasında, teklifin başkaca sorunlara ve belirsizliklere sebebiyet verip vermeyeceği hususunda da bir muhakemeye gidilmesinin yerinde olacağı değerlendirilmekte olup, bu süreçte konu ile ilgili uzmanlar ve hukukçulardan da istifade edilmesinin bir gereklilik olduğu müşahede edilmektedir.

KAYNAKÇA

- 14/04/1930 tarih ve 1471 sayılı Resmi Gazetede Yayımlanan 1580 sayılı Belediye Kanunu.
- 23/11/1981 tarih ve 17523 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun.
- 09/07/1984 tarih ve 18453 sayılı Resmi Gazetede Yayımlanan 3030 sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun.
- 23/07/2004 tarih ve 25531 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu.
- 04/03/2005 tarih ve 25745 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan İl Özel İdaresi Kanunu.
- 13/07/2005 tarih ve 25874 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 5393 sayılı Belediye Kanunu.
- 06/12/2012 tarih ve 28489 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
- Kandeğer, B. (2017). Bir Söylem Olarak Yönetimde Değişim Kamu Yönetimi Temel Kanunu. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı, 839–853.
- TBMM, 08/01/2020 tarih ve 2/2521 Esas Nolu “5393 Sayılı Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, (E.T. 01/04/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2521.pdf>
- TBMM, 08/01/2020 tarih ve 2/2530 Esas Nolu “Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi”, (E.T. 01/04/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2530.pdf>
- TBMM, 17/01/2020 tarih ve 2/2557 Esas Nolu “2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi”, (E.T. 01/04/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2557.pdf>
- TBMM, 07/02/2020 tarih ve 2/2612 Esas Nolu “Muhtar Ödenek ve Sosyal Güvenlik Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi”, (E.T. 01/04/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2612.pdf>
- TBMM, 07/02/2020 tarih ve 2/2613 Esas Nolu “İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, (E.T. 01/04/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2613.pdf>
- TBMM, 12/02/2020 tarih ve 2/2628 Esas Nolu “Belediye Gelirleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, (E.T. 01/04/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2628.pdf>
- TBMM, 12/02/2020 tarih ve 2/2631 Esas Nolu “Belediye Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi”, (E.T. 01/04/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2631.pdf>
- TBMM, 14/02/2020 tarih ve 2/2644 Esas Nolu “6305 Sayılı Afet Sigortaları Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi”, (E.T. 01/04/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2644.pdf>
- TBMM, 17/02/2020 tarih ve 2/2642 Esas Nolu “Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi”, (E.T. 01/04/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2642.pdf>
- TBMM, 18/02/2020 tarih ve 2/2643 Esas Nolu “Büyükşehir Belediyesi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi”, (E.T. 01/04/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2643.pdf>
- TBMM, 18/02/2020 tarih ve 2/2647 Esas Nolu “İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, (E.T. 01/04/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2647.pdf>
- TBMM, 19/02/2020 tarih ve 2/2660 Esas Nolu “Belediye Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi”, (E.T. 31/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2650.pdf>
- TBMM, 21/02/2020 tarih ve 2/2665 Esas Nolu “Maden Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, (E.T. 31/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2653.pdf>
- TBMM, 26/02/2020 tarih ve 2/2665 Esas Nolu “Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, (E.T. 30/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2665.pdf>
- TBMM, 04/03/2020 tarih ve 2/2683 Esas Nolu “2872 Sayılı Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, (E.T. 30/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2683.pdf>
- TBMM, 04/03/2020 tarih ve 2/2686 Esas Nolu “Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi”, (E.T. 30/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2686.pdf>
- TBMM, 05/03/2020 tarih ve 2/2680 Esas Nolu “6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununda Değişiklik

- Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, (E.T. 30/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2680.pdf>
- TBMM, 05/03/2020 tarih ve 2/2695 Esas Nolu “375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, (E.T. 30/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2695.pdf>
- TBMM, 10/03/2020 tarih ve 2/2709 Esas Nolu “Belediye Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi”, (E.T. 29/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2709.pdf>
- TBMM, 11/03/2020 tarih ve 2/2707 Esas Nolu “Devlet Memurları Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi”, (E.T. 29/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2707.pdf>
- TBMM, 12/03/2020 tarih ve 2/2723 Esas Nolu “Belediye Gelirleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, (E.T. 29/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2723.pdf>
- TBMM, 16/03/2020 tarih ve 2/2727 Esas Nolu “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi”, (E.T. 29/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2727.pdf>
- TBMM, 16/03/2020 tarih ve 2/2728 Esas Nolu “Büyükşehir Belediyesi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi”, (E.T. 29/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2728.pdf>
- TBMM, 16/03/2020 tarih ve 2/2729 Esas Nolu “Büyükşehir Belediyesi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi”, (E.T. 29/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2729.pdf>
- TBMM, 16/03/2020 tarih ve 2/2732 Esas Nolu “Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, (E.T. 29/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2732.pdf>
- TBMM, 25/03/2020 tarih ve 2/2758 Esas Nolu “Yeni Tip Koronavirüs Covid-19 Salgınının Olası Ekonomik ve Toplumsal Etkilerinin Azaltılması İçin Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, (E.T. 29/03/2020), <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2758.pdf>

Gönderiliş Tarihi: 11/05/2020
Kabul Tarihi: 16/05/2020
ORCID 0000-0003-4517-4875

EFFECT OF FINANCIAL PRESSURE ON ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: EVIDENCE FROM SYMMETRIC AND ASYMMETRIC REGRESSIONS

Yavuz ÖZEK¹

ABSTRACT

Financial repression is defined as regulations, laws and other non-market restrictions that are implemented by governments that prevent financial system intermediaries from working effectively. However, the necessity of financial repression for the stability of the financial system has started to be discussed after the 2008 financial crisis.

To understand necessity of financial repression in the Turkish economy, in this study we investigate the effect of financial repression on economic growth in Turkey. In order to examine the possible effect empirically, advanced econometrical methods which allow analyzing interaction between variables symmetrically and/or asymmetrically are employed on the period covers 2005 – 2019. Empirical results indicate that there is no symmetrical relationship between financial pressure and economic growth, while only negative financial pressure change affects the economy asymmetrically.

Anahtar Kelimeler: *Financial Repression, Economic Growth, Time Series*

Jel Kodu: *E44-F43-C32*

TÜRKİYE’DE FİNANSAL BASKININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SİMETRİK VE ASİMETRİK REGRESYONLARDAN KANITLAR

ÖZ

Finansal baskı, hükümetler tarafından uygulanan ve finansal sistem aracılarının etkin bir şekilde çalışmalarını engelleyen düzenlemeler, kanunlar ve diğer piyasa dışı kısıtlamalar olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte 2008 finansal krizi sonrasında finansal baskının finansal sistemin istikrarı açısından gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır.

Finansal baskının Türkiye açısından gerekli olup olmadığının sınanması amacı ile bu çalışmada finansal baskının ekonomi üzerindeki etkisi Türkiye ekonomisi açısından incelenmektedir. Etkinin ampirik yolla incelenebilmesi için, simetrik ve asimetrik ilişkilerin analizini sağlayan gelişmiş ekonometrik yöntemler 2005 – 2019 yılları arası döneme ait aylık Türkiye verileri üzerinde kullanılmıştır. Elde edilen ampirik sonuçlar göstermektedir ki, finansal baskı ile ekonomik büyüme arasında simetrik bir ilişki yok iken asimetrik olarak sadece negatif finansal baskı değişimi ekonomiyi etkilemektedir.

Keywords: *Finansal Baskı, Ekonomik Büyüme, Zaman Serisi*

Jel Codes: *E44-F43-C32*

¹Dr., Fırat University, Vocational School of Social Sciences, Department of Banking and Insurance, yozek@firat.edu.tr

INTRODUCTION

A conventional view on how financial markets have to be claims that it has to be liberal. That means there has to be no regulation and/or no room for governmental repression. Although there are alternative definitions of financial repression, it is possible to allocate the definitions as a set of government regulations, such as interest rate ceilings, laws like capital controls and other market restrictions such as restrictions on market entry into the financial sector, restrictions on directions of credit allocation (Gitau and Kosimbei, 2015:16). Financial repression notion has been popular among different time periods, especially aftermath of financial crisis periods, such as East Asia, Mexico crises in 1990s.

One of the periods emphasized above was post 1929 crisis. Keynesian view on economic management had also an opinion about how financial systems have to be controlled. Initial economic thinking has given a role for financial repression to prevent market failures and information frictions (Jafarov et al., 2019: 4). The Keynesian view supports financial repression in the context of necessity of government intervention in 1960s.

By the adoption of reforms purposed at removing restrictions and liberalizing economies, financial markets were free from financial repressive applications anymore in 1980s. According to McKinnon (1973) and Shaw (1973) who have the initial studies about the relation between economic growth and financial repression, financial repression should impact economic growth negatively. According to Xu and Gui (2019), McKinnon's and Shaw's arguments were about the negative effects of repression on savings and so investments. Because a repressed financial sector discourages both saving and investment because the available rate of return are lower than those obtained in a competitive market. In such a system, financial intermediaries do not function effectively and fail to channel savings efficiently into investment (Xu and Gui, 2019: 46). At the end, economic growth pattern would evolve negatively.

Latter studies followed McKinnon (1973). As a sequence of short survey, there are numerous empirical studies which financial liberalization promotes economic growth in various ways. One of them, Levine et al. (2000), conclude that liberal financial systems develop, it allocates financial sources efficiently, sustains financial stability and technologic development. Such beliefs were probably behind the waves of global financial liberalization beginning from the 1970s (Huang and Wang, 2010: 2).

On the other hand, a group of empirical studies curious about the positive effect of liberal financial systems investigate the causation linkage between economic growth and financial liberalization. One of them is Prasad (2003). According to him, there is no relation between them in emerging market economies. Moreover, Stiglitz (2000) claims risk – enhancing effect of liberal financial systems in emerging market economies. In an early study of Stiglitz in 1994, he favors financial repression in emerging market economies in the context of implementation of monetary policies, such as money supply and stability of financial system instruments.

Aftermath of global financial crisis experienced in the first decade of 21th century, a new debate on necessity of financial repression by economic researchers. Global financial crisis had been occurred in a financially liberalized environment. In this regard, there might be both positive and negative effect of liberalization. To clarify the situation, Xu and Gui (2019) call financial liberalization as a double – edged sword. Moreover, Loayza and Ranciere (2006) called the effect of financial liberalization as dual effect. All these identifications mean the positive and negative effects of liberalization in financial system.

The main purpose of this study is to investigate the impacts of financial repression on economic growth in the Turkish economy. In this regard, we employ recently developed econometric methods which can analyze the relation both symmetrically and asymmetrically to better understand if financial liberalization policies are better than financial repression policies or not. The originality of this study is twofold. First of them is the econometric method employed. To our knowledge, there is no study investigating relationship between financial repression policies and economic growth. The second is that after global crisis, the possibility of financial repression policies' success in supporting economic growth has to be investigated in especially emerging market economies. That is why

advanced research of relation between economic growth and financial repression is essential.

In the next section, theoretical explanation of relation between financial repression and economic growth will be explained and literature will be reviewed. In third section, empirical model will be built. After empirical results are summarized in the fourth section, conclusion and policy implication will be presented in the last section.

1.THEORETICAL BACKGROUND AND LITERATURE REVIEW

Financial repression is defined as prevention of the financial intermediaries in an economy from working at full capacity through government regulation, law and other restrictions (Gitau and Kosimbei, 2015: 15). The phenomenon of financial repression, whose theoretical background was created by Keynes (1936), is a policy which employed by numerous governments in 1970s in order to earn income through low interest rates and inflationary monetary policies and to catch high growth rates (Eschenbach, 2004: 1).

Governments repress financial markets in different ways in emerging market economies. There six ways to do (Williamson, 1998: 1):

- By making credit rationing,
- By determining interest rates,
- Organizing new institutions which enter the financial sector,
- By intervening in banking transactions,
- With financial institution ownership,
- By arranging borrowing and lending conditions.

The main purpose of financial pressure policies is to increase the investments by keeping the real interest rates low, to increase income level and savings level by accelerating economic growth. Thus, the increase in savings will increase the amount of fund and contribute to the development of the financial system. Also, functioning of the financial system in a closed way is the element of financial pressure policies to ensure financial stability. This mechanism worked until the 1970s and a period called the golden years was experienced in growth (Erdem ve Dumrul, 2014: 81).

Increasing financial distress may increase systematic risk and affect economic activities negatively. During periods of high financial repression, it is necessary to look primarily at the source of the financial distress. If the source of financial distress is repression on the foreign exchange market, policy makers should focus on the foreign exchange market. If the global crisis arising from the spread of systematic risks is the source of financial distress, policy makers should focus on external factors that cause the crisis (Kaya ve Kılınç, 2016: 412).

According to those who advocate financial liberalization theory, liberalization process will bring financial deepening along, so that resources will shift from the non-productive to the productive ones. In order to achieve this, especially emerging market economies have to eliminate ceiling implementation on nominal interest rates and allow interest rate free from government control. That would increase savings and resources to finance investments. At the end, it would accelerate economic growth and allow extinguishing inflationary pressure on economy via consumption demand. Also, along with a rise in interest rate, savings would be oriented to more productive areas instead of unproductive investments, providing efficiency in resource allocation (Öztürk and Kuşçu, 2017: 12).

Basics of financial repression and liberalization views belong to theories of McKinnon (1973) and Shaw (1973) built in the same time period but they made it separately. According to McKinnon and Shaw, the fact that interest rates are lower than the level they should be in the market causes financial repression. The mortalities occurring in the system due to financial repression can only be eliminated by liberalizing the financial system. Through the liberalization process, increase in the institutions and instruments used in the financial market would create financial deepening. When financial system develops and deepens, savings would accelerate and investments would increase, economic growth also accelerates via providing efficiency in resource allocation and distribution. In

1970s, removal of financial repression through arrangements in the context of financial liberalization in both developed and developing economies has provided a financial structure which better works and supports economic growth (Öztürk et al., 2012: 96 – 97).

In the Turkish economy, financial liberalization policies had started to be implemented after the “24th of January Decisions” in 1980. Before then, financial market had been managed via financial repression policies in the control of ruling governments. Until 1989, arrangements in exchange rate, interest rate, banking sector and financial markets, liberalization process in financial sector were completed. As a consequence of policies implemented in the process of liberalization, the Turkish economy achieved to reach high growth ratio. On the other hand, financial crises were experienced due to negative effects of liberalization of capital movements. The similar processes were experienced in other emerging market economies like Turkey (Kılıç, 2012: 140).

As the financial liberalization theory advocates, a system must be established free from financial pressure and control to ensure financial development. The initial studies investigating how governments prevent effective treatment of financial system by intervening on financial market belong to McKinnon (1973) and Shaw (1973) (Güneş, 2013: 74). A brief of literature review is summarized in this section.

Göçer (2013) investigates the effect of current account deficit on financial repression in the Turkish economy. The author analyzes the economy in 1998:M01 – 2013:M02 period and employs unit root test takes structural breaks into account developed by Carrion-I Silvestre et al. (2009) and causality test developed by Toda – Yamamoto (1995). Empirical analysis results imply that increasing current account deficit increases financial pressure on the Turkish economy.

Another study investigating the Turkish economy belongs to Çevik and Yavuz (2019). They try to measure financial stress of the Turkish economy between years 1997 and 2018 by using monthly data. To do this they build a financial stress index. They identify index by using factors may induce financial pressure such as monetary market, capital market, country risk, foreign debt and inflation factors. According to ARDL method results, they estimate that factors put into model make positive effect on financial pressure level and increase financial stress.

Öztürkler and Göksel (2013) try to forecast recession periods via financial pressure index prepared themselves for the Turkish economy. In the study where monthly data belonging to 1998 – 2012 period was used, the most meaningful variables are estimated in probit models built to forecast financial pressure. According to analyses, there variables are emerging market bond index, ratio of trade deficit to reserves and exchange rate volatility. According to financial pressure index established, variables accounts one if reel GDP contracts two quarters one after another vice versa, zero. As a results of analyzes, contraction periods are forecasted successfully with the ratio of over 0,95 for the 2008 – 2009 and 2000 – 2001 periods and 0,90 for the 1998 - 1999 period.

Ang and McKibbin (2007) investigate the relation between financial development and economic growth in Malaysia. Data covers 1960 – 2001 period and co-integration and causality methods are employed. According to results obtained, by the financial liberalization process, elimination of financial repression policies creates positive impact on financial development. Also there is a positive interaction between financial depth and economic growth.

Huang and Wang (2010) analyze possible effect of financial repression on economic growth in the Turkish economy. Empirical analysis by employing co-integration method covers 1978 – 2008 period. According to results of analysis, financial repression policies have bad effect on economic growth via preventing financial development in the period analyzed.

Gitau and Kosimbei (2015) examine possible effect of financial repression policies on economic growth in Kenya. Different from existing studies, this study employs quarterly data and covers 1996 – 2014 period. According to OLS regression analysis results, financial repression ingredients, interest rate ceiling, broad money and public debt are related economic growth significantly and but high required banking reserves does not have any statistically significant relation between variables.

A group of studies empirically analyzes the interaction between financial repression and

economic growth for country groups. One of initial studies belongs to Roubini and Sala-i Martin (1992). They analyze the relation between financial repression policies and economic growth. According to regression analysis method results which made by using data belonging to 53 countries and between years 1960 and 1985, financial repression policies induce reduction in savings volume and efficiency of capital and so speed of economic growth would decelerates. Another one belongs to Jinjarak (2013). The author uses data for 44 countries and panel data econometrical method. According to analysis results, there is a negative relation between trade openness and financial pressure in the related countries between years 1990 and 2009. Avcı and Altay (2013b) analyze predictability of financial crises via signal approach in Turkey, Thailand, Argentina and United Kingdom for the period 1990 – 2010. Authors identify fifteen indicators in order explain financial pressure index. At the end of the study, the most successful indicators in the prediction of financial crisis are differences in real interest rate between countries, deviation in real exchange rate from its trend, monetary market pressure index and domestic credits to industrial production index ratio. The signal approach implies that crises experienced in 1994 – 2001 in the Turkish economy, 2002 in Argentine, 1997 in Thailand and 1992 and 2008 in United Kingdom were all predicted by using different indicators. Doğan (2019) tests the relation between financial pressure index and GDP in Turkey, Brazil, Mexico and Argentina. Data belongs to 2000:M02 – 2018:M04 period. According to vector auto regression (VAR) method, an increase in financial pressure index induces a reduction in GDP by increasing uncertainty and risks in the economy

2. MODEL AND DATA SET

In order to measure effect of financial repression policies and to forecast financial crises, an index called financial pressure index is called. In the literature, nominal exchange rate, net international reserves and interest rate are employed to calculate financial pressure index. In financial crisis periods, while nominal exchange rate and interest rates increases in a considerable degree, net international reserves decreases abnormally (Avcı and Altay, 2013a: 116-117). In this regard, it is expected to increase financial pressure index when nominal exchange rate and interest rate increases and net international reserve decreases.

In this study, financial pressure index (FPI, hereafter) is calculated via study of Uygur (2001). Three basic indicators are employed in the construction of FPI. These are nominal interest rate (*i*, hereafter), nominal exchange rate (*neer*, hereafter) and central bank reserve (*res*, hereafter). In the light of these explanations, FPI is calculated for January 2005 – August 2019 period by using following equation;

$$FPI = (\% \Delta i + \% \Delta neer) - \% \Delta res \quad (1)$$

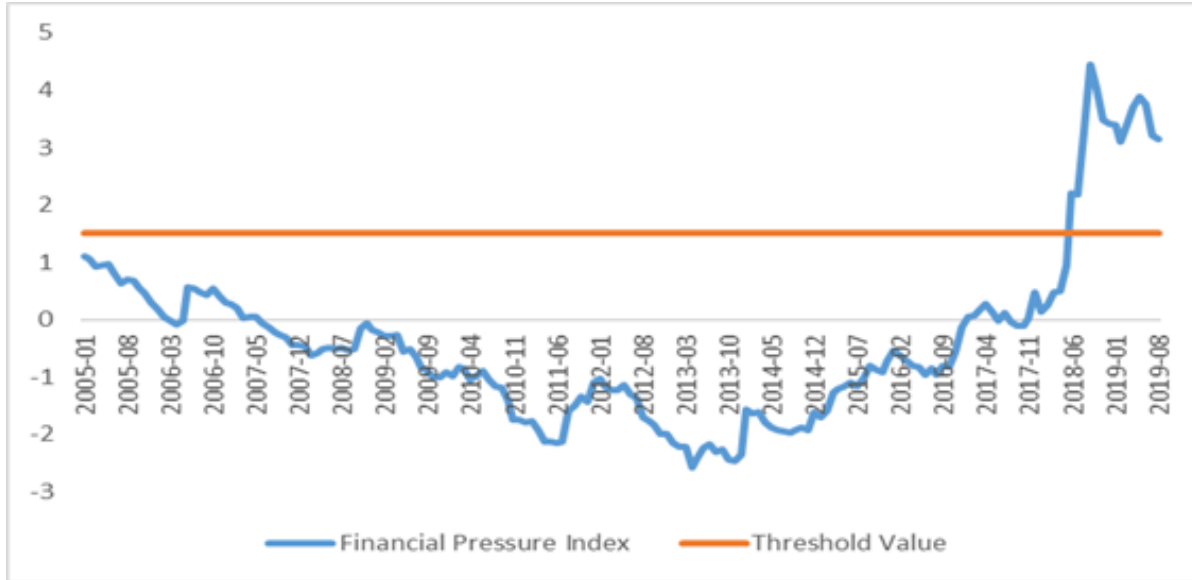
In the equation 1, each indicator is standardized separately and calculated without weighted. According to Uygur (2001), there is a certain threshold value for financial pressure index. Above of the threshold value, financial pressure increases and below it, financial pressure decreases. While average of financial pressure index is denoted by μ and σ denotes standard deviation;

$$FPI \geq \mu + 1.5 \sigma$$

In this expression, threshold value is determined as 1,5 (Uygur, 2001).

Graphic 1: Financial Pressure Index Belonging to January 2005 – August 2019 Period

Source: Prepared by author.

3. EMPIRICAL RESULTS

In this study, effect of financial pressure index (FPI) on natural logarithm of industrial production index (IPI) is investigated in the period between years January of 2005 where explicit inflation targeting strategy and August of 2019. Data belonging to variables are obtained from the Central Bank of the Republic of Turkey for Electronic Data Distribution System. In the empirical analysis, unit root tests developed by Dickey and Fuller (1981) (ADF, hereafter) and Phillips and Perron (1988) (PP, hereafter), symmetrical delay distributed regression (ARDL) developed by Pesaran et al. (2001) and co-integrating nonlinear autoregressive distributed lag (NARDL) model developed by Shin et al. (2014).

Table 1. ADF (1981) and PP (1988) Unit Root Test Results

		Table 1. ADF (1981) and PP (1988) Unit Root Test Results					
		Variables	ADF	PP			
Level	Constan <i>t</i>	IPI	-1.864 (13) [0.678]	-2.977 (17) [0.039]**	First Differences		
		FPI	-0.439 (1) [0.893]	-0.433 (6) [0.899]		-2.776 (12) [0.063]*	-40.760 (35) [0.00]***
	Constan <i>t</i> +Trend	IPI	-3.095 (13) [0.11]	-8.464 (5) [0.00]***		-10.359 (0) [0.00]***	-10.435 (5) [0.00]***
		FPI	-0.788 (1) [0.963]	-0.700 (4) [0.970]		-10.728 (0) [0.00]***	-10.742 (3) [0.00]***

Notes: The figures which is ***, **, * show 1 %, 5 % and 10 % levels, respectively.

For the ADF test: The figures in parenthesis denote the results of Dickey Fuller test in the case of zero lag length and lag length chosen due to SIC criteria. For the ADF test, the Mac Kinnon (1996) critical values for with constant -3.485, -2.885, -2.579 at the 1 %, 5 % and 10 % levels. The critical values for with constant and trend -4.035, -3.447 and -3.148 at the 1 %, 5 % and 10 % levels, respectively.

For the PP test: Values in the parenthesis show bandwidths obtained according to Newey-West using Bartlett Kernel criteria. For the PP test Mac Kinnon (1996) critical values for with constant -3.483, -2.884, -2.579 at the 1 %, 5 % and 10 % levels. The critical values for with constant and trend -4.033, -3.446 and -3.148 at the 1 % 5 % and 10 % levels, respectively.

The unit root test results are presented in the table 1. According to ADF results, industrial production index has unit root in level, but it is stationary after the differentiating. So unit roots disappear in first difference. But the same variable is stationary in 5 % significance level according to result of PP test and it is stationary in level in 1 % significance level in model with constant and trend. Financial pressure index has unit root in level and it is stationary when it is differentiated. This result is valid for both unit root test methods.

According to unit root test results, industrial production index has long memory, that is why unit root test results are not clear. For this reason, empirical analysis will be made by accepting that industrial production index is stationary in level and financial pressure index is stationary in first difference. In the symmetrical delay distributed regression (ARDL) model developed by Pesaran et al. (2001), it is allowed to stationarity of variables in different levels. For this reason, bounds test results of model with industrial production index is dependent variable and financial pressure index is independent, are presented in table 2.

Table 2. Bounds Test Results

	Symmetric ARDL		Asymmetric ARDL	
	F Statistic		F Statistic	
	1.415		7.551	
Critical Value	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
10%	3.02	3.51	2.63	3.35
5%	3.62	4.16	3.1	3.87
2.5%	4.18	4.79	3.55	4.38
1%	4.94	5.58	4.13	5

Source: Prepared by Author himself.

Null hypothesis of symmetric ARDL model claims there is no co-integration between variables and alternative hypothesis claims existence of co-integration between variables. The null hypothesis which claims there is no co-integration between variables is accepted because F stat is smaller than I(0) critical value. The fact that there is no long run relation between industrial production index and financial pressure index as a whole, brings to mind the question whether negative and positive components of financial pressure index have separate effects on industrial production index or not.

Disintegration of variables into positive and negative components are put forward by Granger and Yoon (2002) for the first time. Then, Shin et al. (2014) analyze effects of positive and negative components of independent variable on dependent variable by employing asymmetric ARDL. In asymmetric ARDL model, it is also built on the question if there is a co-integration relation or not as in the symmetric ARDL model.

According to asymmetric ARDL bounds test results, F stat value is bigger than I (1) critical value, that means there is a long run relationship between positive and negative components of financial pressure index and industrial production index. The lowest Akaike information criterion belongs to ARDL (2,0,0) model and this model is chosen (see appendix 1 for details). According to the model above, there is a long run relationship between actual value of positive and negative components of financial pressure index and two lag value of industrial production index (see appendix 2 for details). Long run effect of components on industrial production index is presented in table 3.

Table 3. Asymmetric ARDL Long Run Parameter Prediction Results

Constant Term	1.752 (0.00)***
FPI ⁺	-0.000435 (0.925)
FPI ⁻	-0.030105 (0.00)***

ECM(-1)	-0.434803 (0.00)***
χ^2_{SC}	0.703 (0.496)
χ^2_H	0.986 (0.416)
χ^2_{FF}	0.145 (0.884)
χ^2_N	11.947 (0.00)***
$W_{fpi+-fpi-}$	11.323 (0.00)***

Notes: ***, ** and * values presents significance levels of coefficients 1 %, 5 % and 10 %, respectively. Values in pharanteses show probability values. χ^2_{SC} , χ^2_H , χ^2_{FF} and χ^2_N values represent serial correlation, (Breusch-Pagan-Godfrey) changing variance test, RESET Ramsey test and normality tests, respectively

Coefficient belonging to positive component of financial pressure index is statistically insignificant. That means increasing financial pressure (positive component) has no meaningful effect on industrial production index. Coefficients belonging to constant term and negative component of financial pressure index are statistically significant in 1 % significance level. Results imply that one percentile reduction in negative component of financial pressure (a decrease in financial pressure) induce a 0,03 % reduction in industrial production index.

According to Bayat et al. (2014), central banks collect excessive amount of foreign exchange to defense against volatility in nominal foreign exchange and increases required reserve ratios. Accumulation of excessive foreign exchange induces emerging of unproductive sources. Also, implementation of exchange rate via dirty floating exchange rate strategy by monetary authorities affects nominal exchange rate expectations of economic actors about future negatively. Another important issue which policymakers have to take into account is that regulations on credit interest rate disturbs the balance between fund suppliers and fund – seekers and involves market failure.

Nominal interest rate does not reflect country risk that is why institutional structure has to be established in order to support economic growth (Kar, et al., 2016). Negative value of error correction coefficient implies that imbalances in the short run decrease in the long run and it is corrected just in a quarter. Lastly, there is no auto-correlation and changing variance problem and the model is built correctly. Shocks in error term move in a certain band and there is no structural breaks (see appendix 3 for details).

RESULTS AND POLICY IMPLICATIONS

Debate in the type of intervention in financial system and/or necessity of intervention in financial system is inconclusive. In 1960s, Keynesian view claims necessity of governmental intervention, in 1980s, it is highly supported that liberalization of financial systems is essential. In this regard, financial repression policies were left. After the global financial crisis in 2008, a new debate came to mind whether financial repression policies have to be implemented in order to eliminate possible disruption in the system.

In this study, effect of financial pressure index on industrial production index is investigated in the Turkish economy between years January 2005 where open inflation targeting strategy was started to implement and August 2019. In empirical analysis, unit root tests employed conventionally in empirical studies, symmetric and asymmetric ARDL methods are used. According to unit root test results, both financial pressure index and industrial production index have unit root in level. So, first differences of series are employed in the analysis. According to symmetric co-integration analysis, there is no co-integration relation between series. Asymmetric regression results imply that positive component of financial pressure index does not have any effect on industrial production index. Negative component of financial pressure index has negative effect on industrial production index. But the coefficient of effect is so small, that is why it is negligible.

Econometrical analysis results imply that financial repression does not have an effect on economic growth in the Turkish economy in 2005 – 2019 period. It is possible to conclude that financial system of Turkey was developed compare to 1980s and 1990s where transition to liberal market conditions. Also there were a number of regulations made just after 2000 – 2001 crisis experienced in the Turkish economy. Regulations made the system more disciplined and more

independent from governmental interventions.

In the light of explanations above, it is possible to imply that regulations made in 2000s might be more effective than possible regressions. For other emerging market economies, such structural regulations will be more effective on both financial sector and economic growth.

REFERENCES

- Ang, J. B., & McKibbin, W. J. (2007). Financial liberalization, financial sector development and growth: evidence from Malaysia. *Journal of development economics*, 84(1), 215-233.
- Avcı, M. A., & Altay, N. O. (2013b). Finansal Krizlerin Sinyal Yaklaşımı İle Öngörülmesi: Türkiye, Arjantin, Tayland ve İngiltere İçin Bir Analiz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 47-58.
- Avcı, M. A., & Altay, N. O. (2013a). Finansal Krizlerin Belirleyenleri ve Öngörülebilirliği: Türkiye Üzerine Bir Uygulama/Determinants of Financial Crises and the Predictability: A Case Study for Turkey. *Ege Akademik Bakis*, 13(1), 113.
- Bayat, T., Senturk, M., & Kayhan, S. (2014). Exchange Rates and Foreign Exchange Reserves İn Turkey: Nonlinear and Frequency Domain Causality Approach. *Theoretical & Applied Economics*, 21(11).
- Çevik, E. İ., & Yavuz, N. (2019, November). Türkiye’de Finansal Baskıya Neden Olan Faktörlerin Öncü Göstergeler İle Tahmin Edilmesi. 5. In *International Congress of Management Economy and Policy 2019 Autumn Proceedings Book* (p. 36).
- Dickey, D. Wayne F. (1981). Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Econometrica*, 49, 1057-72.
- Doğan, T. (2019). 2008 Küresel Finans Krizinin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri: Teori ve Uygulama. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri*.
- Erdem, E., & Dumrul, C. (2014). Keynesyen ve Neo-Klasik Yaklaşımlarda Finansal Sistem ve İktisadî Büyüme. *Uludağ Journal of Economy and Society, Cilt/Vol. XXXIII, Sayı/No. 2, 2014*, pp. 45-86.
- Eschenbach, F. (2004). *Finance and Growth: A Survey of the Theoretical and Empirical Literature*.
- Gitau, G.K., ve Kosimbei, G. (2015). Kenya’da Finansal Baskının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası İşletme ve Ticaret Dergisi*, 5 (2), 15-37.
- Göçer, İ. (2013). Cari Açık Ekonomi Üzerindeki Finansal Baskıyı Artırıyor Mu?. *Journal of Turkish Court of Accounts/Sayıstay Dergisi*, (90).
- Granger, C. W., & Yoon, G. (2002). Hidden cointegration. *U of California, Economics Working Paper*, (2002-02).
- Güneş, S. (2013). Finansal Gelişmişlik ve Büyüme Arasındaki Nedensellik Testi: Türkiye Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14 (1) 2013, 73-85.
- Huang, Y., & Wang, X. (2010). Does Financial Repression İnhibit Economic Growth? Empirical Examination of China’s Reform Experience (No. 5). *CGC Discussion Paper*.
- Jinjarak, Y. (2013). Economic İntegration and Government Revenue From Financial Repression. *Economic Systems*, 37(2), 271-283.
- Kar, M., Bayat, T., & Kayhan, S. (2016). Impacts of Credit Default Swaps On Volatility of the Exchange Rate in Turkey: The Case of Euro. *International Journal of Financial Studies*, 4(3), 14.
- Kaya, E., & Kılınc, A. (2016). Türkiye İçin Finansal Sıkıntı Endeksinin Ölçümü ve Finansal Sıkıntı Endeksinin Reel Ekonomik Faaliyetler İle İlişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 30, 402-413.
- Kılıç, C. (2012). Finansal Liberalizasyon Sürecinde Türkiye’nin Sektörel Yapısında Meydana Gelen Değişmeler. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(4), 107-147.
- MacKinnon, J. (1996), “Numerical Distribution Functions For Unit Root and Cointegration Tests”, *Journal of Applied Econometrics*, 11, 601–618.
- Öztürk, N., Barışık, S., & Darıcı, H. K. (2012). Gelişmekte Olan Piyasalarda Finansal Derinleşme ve Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(12), 95-119.
- Öztürk, Y. K., & Kuşçu, S. (2017). Finansal Serbestleşme: İlk Deneyimler ve Kriz. *Reforma*, 1(49), 11-21.
- Öztürkler, H., & Türkmen, G. (2013). Türkiye İçin Finansal Baskı Endeksi Oluşturulması. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Politika Notu*, 201319, 1-8.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.

- Phillips, P. Pierre P. (1988), “Testing For A Unit Root in Time Series Regressions, *Biometrika*”, 75(2), 335-346.
- Roubini, N. ve Sala-i-Martin, X. (1992). Finansal Baskı ve Ekonomik Büyüme. *Kalkınma Ekonomisi Dergisi*, 39 (1), 5-30.
- Shin, Y., Yu, B., & Greenwood-Nimmo, M. (2014). Modelling Asymmetric Cointegration and Dynamic Multipliers In a Nonlinear ARDL Framework. In *Festschrift in Honor of Peter Schmidt* (pp. 281-314). Springer, New York, NY.
- Uygun, E. (2001). Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri (No. 2001/1). Discussion Paper.
- Williamson, J. (1998). Whither Financial Liberalization?. In *Keynote Address Delivered at the Second Annual Indian Derivatives Conference, Mumbai, India* (Vol. 12).

Gönderiliş Tarihi: 04/06/2020
Kabul Tarihi: 18/06/2020
ORCID 0000-0001-5544-5929
ORCID 0000-0002-3717-4165

COVID-19 VE İŞ YAŞAMINA ETKİLERİ: EVDEN ÇALIŞMA

Meltem AKCA¹
Mübeyyen TEPE KÜÇÜKOĞLU²

ÖZ

Son yıllarda birçok bilim insanı tarafından araştırma konusu olan Evden Çalışma (Working from Home) kavramı, Covid-19 salgını ile işletmeler için alternatif bir strateji haline gelmiştir. Covid-19 salgını birçok işletmenin çalışma yöntemlerini ve kültürlerini değiştirmesinde etkili olurken, salgının yayılmasını önlemek amacıyla alınan tedbirler kapsamında evden çalışma modeli dünyadaki birçok ülkede geçerli bir çalışma yöntemi olmuştur. Evden çalışmanın istihdam üzerindeki etkisini değerlendirmek için önemli bir nokta, bireylerin evden çalışıp çalışamayacağı konusudur. Bu durum büyük oranda yapılan işin içeriğine bağlıdır. Evden çalışma modeli, halihazırda uygun çalışma imkanlarına sahip işletmelerce etkili bir şekilde uygulanabilir, örneğin bankacılık, sigortacılık, bilgisayar programcılığı, eğitim gibi alanlarda mümkün iken, kişisel yakınlık ve temas gerektiren, birtakım özel ekipmanların kullanılmasını gerektiren veya işgücü ile yapılması zorunlu olan işler için evden çalışma modeli uygulanamamaktadır. Bu çalışmada, Covid-19 salgınının iş yaşamına etkileri açısından evden çalışma modeli değerlendirilmektedir. Evden çalışma modeline uygun yapıdaki işler ve etkileyen faktörler ile çeşitli açılardan avantaj ve dezavantajlarından bahsedilmekte, iş yaşamında etkinliğinin artırılabilmesi hususunda öneriler verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 salgını, Evden çalışma modeli, İş verimliliği

Jel Kodu: D20, I19, J81

COVID-19 AND ITS EFFECTS ON BUSINESS LIFE: WORK AT HOME

ABSTRACT

The concept of working from home, which has been the research subject by many scholars in recent years, has become an alternative strategy for companies with the Covid-19 epidemic. As the Covid-19 epidemic affects the change in working methods and cultures of many companies, the working from home model has been a valid method in many countries within the scope of the measures taken to prevent the spread of the epidemic. An important point to evaluate the impact of working from home model on employment is whether individuals are able to work from home. This situation largely depends on the content of the work done. The working from home model can be effectively implemented by companies with appropriate working opportunities, for example, in areas such as banking, insurance, computer programming, education. On the other hand, the working from home model cannot be applied for jobs that require personal intimacy and contact, the use of certain special equipment or that must be done by the work force. In this study, the working from home model is evaluated in terms of the effects of Covid-19 epidemic on business life. Jobs that are suitable for working from home model, affecting factors and their advantages and disadvantages in various aspects are mentioned. Suggestions are given to increase the efficiency in business life.

Keywords: Covid-19 epidemic, Working from home model, Work productivity

Jel Codes: D20, I19, J81

¹Dr. Öğretim Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Gazipaşa Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, meltem.akca@alanya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5544-5929

²Dr. Öğretim Üyesi, Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret Bölümü, mtepekucukoglu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3717-4165

GİRİŞ

2019 yılı sonlarında Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkarak yayılım gösteren yeni tip koronavirüs (Covid-19) Dünya Sağlık Örgütü tarafından 30 Ocak 2020 tarihinde uluslararası kamu sağlığı acil durumu, 11 Mart 2020 tarihinde de salgın olarak ilan edilmiştir (Akca, 2020). Dünya genelinde ve Türkiye'de Covid-19'un kamu sağlığı acil durumu ve salgın olarak ilan edilme süreçlerinde hastalığın yayılım ve bulaşmasını önlemeye yönelik adımlar atılmıştır. Bu kapsamda; ülke sınırlarının kapatılması, eğitime ara verilerek uzaktan eğitim modelinin kullanılmaya başlanması, beyaz yakalı çalışanlar başta olmak üzere evden ya da esnek/dönüşümlü çalışma prensibinin benimsenmesi, karantina uygulamaları, sokağa çıkma yasakları 2020 yılının Mart ayı itibarıyla dünya genelinde baş gösteren ve bölgesel olarak devam eden önlemler olarak insan hayatında önemli değişimlerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Uzaktan çalışma, evden çalışma, tele-çalışma gibi farklı kavramlarla da anılmaktadır. Evden Çalışma (Workingfrom Home) kavramı, son 10 yılda araştırmacılar tarafından tartışma ve küresel çalışma teması olmuştur. Ancak bu çalışmalar Covid-19 salgını ile çok daha önemli hale gelmiş ve hastalığın bulaşıcılığını önlemek amacıyla kullanılan yeni bir iş modeli olarak ele alınmıştır (Mustajab vd., 2020). Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı iş alanlarından evden çalışma modelinin etkinliği daha yüksektir (Dockery ve Bawa, 2020). Covid-19 sonucunda bazı işletmeler geçici süreyle kapatılmış bazıları ise uzaktan / evden çalışma yöntemi ile faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir. Ülkemizde ise gerek kamu gerek özel sektörde çeşitli karma uygulamalar yürütülerek evden çalışma, esnek/dönüşümlü çalışma gibi yaklaşımlar benimsenmiştir. Türkiye'de kamu sektöründe 22 Mart 2020 tarihinde başlayan esnek/dönüşümlü çalışma modeli 1 Haziran 2020 tarihinde son bulmuştur. Bu sonuç, Covid-19 birinci dalga olarak adlandırılan süreçte gerçekleştirmiştir. Salgına yönelik yeni bir dalganın oluşması eğitim, yaşam ve çalışma koşullarında tekrar yeni önlem ve uygulamaları beraberinde getirecektir.

Tablo 1. Ülkelere göre Vaka Sayıları (30.05.2020).

	Ülke	Toplam Vaka	Toplam Ölüm	Toplam Test Sayısı	Nüfus
	Dünya	6,047,417	367,149		
1	Amerika Birleşik Devletleri	1,793,530	104,542	16,810,778	330,832,890
2	Brezilya	468,338	27,944	930,013	212,426,274
3	Rusya	396,575	4,555	10,316,200	145,929,167
4	İspanya	285,644	27,121	3,556,567	46,753,246
5	Birleşik Krallık	271,222	38,161	4,043,686	67,854,937
6	İtalya	232,248	33,229	3,755,279	60,469,262
7	Fransa	186,835	28,714	1,384,633	65,261,155
8	Almanya	183,019	8,594	3,952,971	83,760,886
9	Hindistan	174,020	4,981	3,611,599	1,378,789,216
10	Türkiye	162,120	4,489	1,964,364	84,257,335
11	Peru	148,285	4,230	963,617	32,929,707
12	İran	146,668	7,677	896,571	83,894,952
13	Şile	90,638	944	546,506	19,101,613
14	Kanada	89,418	6,979	1,596,449	37,712,703
15	Meksika	84,627	9,415	244,858	128,810,940

Kaynak: <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (30.05.2020)

Tablo-1’de ise vaka sayılarına göre ülkelerin sıralaması ile ilgili göstergeler ele alınmıştır. Salgının başlangıç noktası olan Çin 16. Sırada yer alırken Amerika Birleşik Devletleri 1. Sırada. Türkiye ise salgının bulaşma ve yayılımını önlemek amacıyla Sağlık Bakanlığı bünyesinde Bilim Kurulu tavsiyeleriyle uyguladığı politika ve kurallar neticesinde 10.sıraya gerilemiştir. Türkiye coğrafi konumu sebebiyle salgından daha çok etkilenebilme potansiyeline sahipken Covid-19 sürecinde hem alınan tedbirler hem de vatandaşların tedbirlere uyması sonucunda beklenenden daha az sayıda vakanın gözlemlendiği bir ülke olmuştur. Bu süreçte 16 Mart 2020 tarihinde eğitime üç hafta ara verilerek nisan ayı başında uzaktan eğitim sistemi ile okullarda ve üniversitelerde eğitim-öğretim faaliyetlerinin başlatılması, esnek-uzaktan mesai modeli, bilim kurulu tavsiyeleri sonucu ilan edilen bulaşıcılığı önlemeye yönelik uygulamalar salgının yayılımını engellemiştir.

Bu çalışmada, Covid-19’nun sosyal, ekonomik ve iş yaşam üzerindeki etkileri çerçevesinde evden çalışma modeli ele alınmıştır. Evden çalışma modelini etkileyen faktörler değerlendirilmiştir. Evden çalışmanın örgüt, sosyal yaşam ve insan hayatı üzerindeki etkilerinden bahsedilmiş ve modelin etkinliğinin artırılması hususunda öneriler sunulmuştur.

1. COVID-19’UN EKONOMİK VE SOSYAL ETKİLERİ

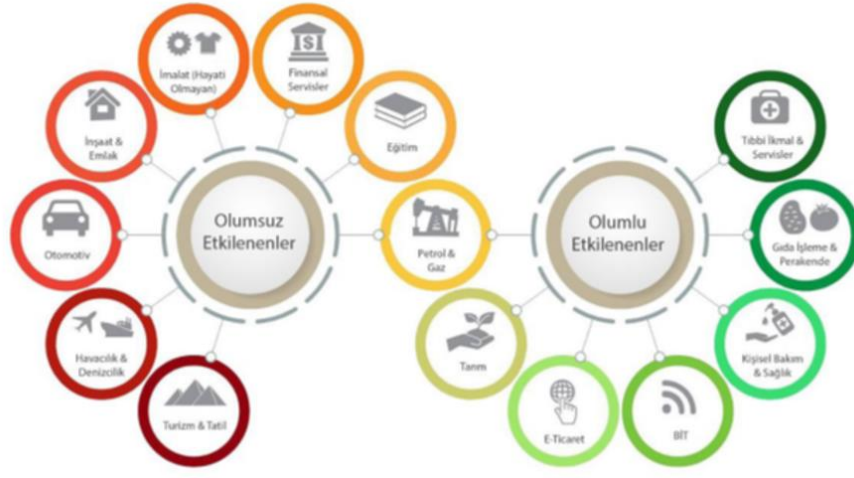
Tarih boyunca yaşanmış olan salgınlar ekonomik, toplumsal ve sosyal hayat üzerinde çok büyük etkilere yol açmış, devletlerin yıkılışını hızlandırmış, feodaliteyi çökertmiş, asker sayılarını azaltmış, savaşların yenilgiyle sonuçlanmasına zemin hazırlamış, tarım sektöründe çalışacak işçi bulunamayışından dolayı özellikle Avrupalıları keşiflere yönlendirmiş ve çeşitli temel düzey tarım teknolojilerini geliştirmiş, insanların salgınlardan korunmak için kent merkezlerinden köylere, yazlık alanlara göçünü ve buralarda yaşam alanları oluşturmalarını sağlamıştır (Tüba, 2020). Yaklaşık üç aydır tüm dünyanın gündeminde yer alan Covid-19 salgını da benzer şekilde bıraktığı izler ile tarihte önemli bir olay olarak yerini alacak ve sosyal hayat üzerindeki etkileri ile bir dönüşüm yaratacaktır.

Ekonomik faaliyetlere yönelik daralmalar, iş ve eğitim hayatındaki dönüşümler, salgın yayılımının engellenmesi amacıyla alınan tedbirler insanların finansal, sosyal, psikolojik, mental ve özel hayatları üzerinde etkili olmaktadır (Alpago ve Alpago, 2020). Vakaların dünya üzerinde dağılım gösterdiği ülkelere ve ülkelerin Covid-19 karşısındaki tutum ve yaklaşımlarına göre bireysel ve örgütsel devamlılığın sağlanması hususunda birçok yenilik hızlı bir şekilde insan hayatına girmiştir. Bunlardan en önemlileri uzaktan eğitim ve uzaktan çalışma modelleridir.

Covid-19 ile ilişkili olarak devletlerin aldığı önlemler ve kurallar neticesinde hareketliliğinin olmaması, sınırların kapatılması ve taşımacılığın durdurulması, üretim kapasitelerinin kısıtlanması, toplumsal tüketim azalışıyla talep üzerinde gerilemelerin yaşanmasına neden olarak ekonomik daralmaları beraberinde getirmektedir (Akca, 2020). Bu kapsamda kriz olarak da adlandırılabilir Covid-19; imalat, finansal hizmetler, eğitim, petrol-gaz, inşaat-eylak, otomotiv, havacılık, turizm, taşımacılık gibi sektörleri olumsuz etkilemiştir. Salgın kaynaklı belirsizliğin hâkim olması ise piyasa oynaklığı üzerinde de belirleyicidir.

Örneğin, sınırların kapatılması ve uçuş operasyonlarının durdurulması havacılık, turizm başta olmak üzere birçok sektörü olumsuz yönde etkilemektedir. Toplumsal endişelerin mevcudiyeti ise yatırım yapma yerine insanları nakitte kalmaya yönlendirerek otomotiv ve emlak sektöründe talep daralmasının yaşanmasına zemin hazırlamaktadır. Diğer taraftan, salgın döneminde en çok ihtiyaç duyulan tıbbi malzemeler nedeniyle ilaç ve medikal sektörü, gıda işleme ve perakendeciler, kişisel bakım ve sağlık ürünleri üreticileri, bilgi ve iletişim teknolojisi şirketleri, e-ticaret ve tarım sektörü de Covid-19 sonucunda talep artışı ile karşılaşan sektörlerin başında gelmektedir. Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisinde en temel ihtiyaçlar yaşamsal devamlılığı sağlayacak fizyolojik, barınma ve güvenlik ile ilgili ihtiyaçlardır. Bu kapsamda insanoğlu, yeme-içme, barınma ve hayatta kalma ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Bu nedenle tarım sektörü, gıda işleme sektörü Covid-19 kapsamında talebe yetişmekte zorluk çekmektedir. İnsanların stokçuluk olarak da adlandırılan ihtiyacı olan ya da olmayan ürünlerden fazlaca alması fiyatlar üzerinde etki etmekte ve karaborsacılık olarak tabir edilen durumların yaşanmasına zemin hazırlamaktadır. Diğer taraftan günlük yaşamın devamlılığında hareket kabiliyetinin sınırlı olduğu bu dönemde e-ticaret uygulamalarına yönelim de artmıştır. Bu nedenle kargo faaliyetlerinde de beklenmedik artışlar ortaya çıkmıştır. Şekil 2’de salgından olumlu ve olumsuz etkilenen sektörler yer almaktadır.

Şekil 2. COVID-19'un Sektörel Etkileri

Kaynak: DcodeEconomic& Financial Consulting (Aktaran: Tüba, 2020)

Covid-19 sürecinde tüm dünyada topyekûn bir seferberlik mevcuttur. Ayrıca, toplumsal yaşamda, gelir dağılımının önemsiz hale geldiği, insanların evlerine kapandığı ve hayatın sınırlandırıldığı bir süreç söz konusu olmuştur. Bu nedenle, Covid-19'un, insan sağlığı üzerindeki etkilerinin yanı sıra toplumun sosyolojik ve psikolojik değerleri üzerinde de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Kamu sağlığının korunması amaçlı uygulamalar neticesinde süregelen alışkanlıkların her ne kadar geçici olarak adlandırılırsa bile belki de kalıcı bir şekilde değişeceği öngörülmektedir (Tüba, 2020). Bu nedenle özellikle eğitim ve iş yaşamı alanları başta olmak üzere Covid-19'dan en çok etkilenen sektörlerde sosyal araştırmaların yapılması, beklenmedik durumlara hazırlıklı olma hususunda önem arz etmektedir.

2. EVDEN ÇALIŞMA

Endüstri 4.0 etkisi ile bütünleşik olan yeni gelişmeler, içinde bulunduğumuz salgın sürecinin şekillenmesinde etkili olmaktadır (Demirci, 2019). Covid-19 ile birçok işletmede çalışma şekli ürün ve hizmet sunumuna kadar gerçekleştirilmeye çalışılan dijital dönüşüm faaliyetleri özellikle gelişmekte olan ülkelerde deneyim, bilgi birikimi, yenilik ve teknoloji konularında hızlı atılımların yaşanmasına sebep olmuştur (Stephenson ve Sen, 2020). Sistem yaklaşımı perspektifinde örgütlerin de tıpkı insanlar gibi sistemsel bir yapıya sahip oldukları göz önüne alındığında, salgın sürecinde hayatta kalma ve varlığını devam ettirebilme güdüsü hem insanlar hem de örgütler için iyileştirici faaliyetlere, yeniliklere ve çeşitli girişimlere yönelimi tetiklemiştir. Bu kapsamda dijital dönüşüm ekseninde toplum sağlığının korunması amacıyla evden çalışma, esnek çalışma gibi modeller uygulamaya konulmuştur. Böylece Covid-19 sürecinde evden çalışma iş modelinin uygulanması ile uzaktan verimli çalışma imkânı sağlayabilecek yeniliklerin oluşumu hızlanmıştır (Müftüler-Baç, 2020).

Evden çalışma, uzaktan çalışma, tele çalışma, home ofis çalışma olarak adlandırılan çalışma modelleri son yıllarda artarak gözlemlenmesine rağmen COVID-19 sürecindeki kadar dikkat çekici olmamıştır. Evden çalışma, klasik iş ortamında çalışma yerine bireyin evinden çalışmasıdır. Uzaktan çalışma ise yine kişinin serbest olarak belirlediği istediği mekândan çalışması anlamına gelmektedir. Uzaktan çalışma kavramı, Türkiye'de 2016 yılında Türk İşHukuku Mevzuatında yapılan değişiklik ile 14. maddenin 4. fıkrasında "işçinin, işveren tarafından oluşturulan iş organizasyonu kapsamında iş görme edimini evinde ya da teknolojik iletişim araçları ile işyeri dışında yerine getirmesi esasına dayalı ve yazılı olarak kurulan iş ilişkisi." şeklinde tanımlanmıştır.(Coker, 2020).

Evden çalışma Covid-19'un bulaşma riskini azaltmak için tüm dünyada çeşitli düzeylerde uygulamaya koyulmuştur. Yeni tip koronavirüsün yakın temas, solunum ile bir insandan diğerine geçmesi sosyal mesafe adını verdiğimiz koruyucu tedbirlerin sosyal ve iş hayatında uygulanmasına neden olmaktadır (Fadinger ve Schymik, 2020). Bu bağlamda, evden çalışma sosyal mesafe kuralı temelinde çalışanları, ailelerini ve toplum sağlığını koruma amaçlı bir çalışma yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Evden çalışabilecek bireylere bu yöntemi uygulayarak, işgücünün belirli bir kısmına bulaşma riskini azaltacak bir politika izlenmiştir. Evden çalışma modeli ile sadece çalışanların değil, müşterilerin, tedarik zinciri içinde temas edilen diğer işletme çalışanlarının da riskinin azaltılması sağlanmaktadır. Ayrıca metropollerde işe gidip gelirken kalabalık toplu taşıma araçlarını kullanma kaynaklı risk de azalmaktadır (Dockery ve Bawa, 2020).

Uzaktan ya da evden çalışma modeli dijital dönüşümü de tetiklemiştir. Zoom ve Slack gibi uygulamaların kullanıcı sayıları 10 milyondan 100 milyona erişmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileri çok hızlı bir gelişim içerisinde. İnsanlar evden çalışarak toplantı ve görüşmelerini dijital uygulamalar üzerinden yürütmektedir. Bu kapsamda benzer uygulamaların altyapılarının geliştirilmesi ülkelerin rekabetçiliklerini arttırmaktadır. Dijital uygulamalar üzerinden ders anlatılmakta, toplantılar yapılmakta, sınavlar gerçekleştirilmekte, konserler verilmekte ve müzeler gezilebilmektedir (Dockery ve Bawa, 2020; Gupta, 2020).

Covid-19 kaynaklı evden çalışma modeli avantajları da beraberinde getirmiştir. Evden çalışma ile yolda ya da trafikte geçen zaman, işyerindeki ölü zamanlar değerlendirilir ve üretkenlik artışı sağlanır. Bireyler yorgunluk düzeyleri azalacağından daha enerjik hisseder, aileleri ile daha çok vakit geçirir, çocuklar ile ilgilenme, çocukların uzaktan eğitimine vakit ayırma, büyüklerin ihtiyaçlarını karşılama için zaman ayırırlar. Evden çalışmanın esnek bir yapıya sahip olması bu avantajları oluşturmaktadır. İşverenler için ulaşım, yemek, yakıt, kırtasiye, enerji kullanımı gibi çeşitli giderler azalmaktadır. Uzaktan çalışmanın istenen performansı sağlaması için iyi planlanıp yönetilmesi gerekir ki bu da kişileri bu konuda desteklemek, gerekli eğitimleri vermek ve onları motive ederek güçlendirmek ile gerçekleşir (Dockery ve Bawa, 2020). Diğer yandan, evden çalışma yüz yüze görüşememe, yeterli destek ve altyapı olanaklarının her zaman olmaması, teknik aksaklıklar, iş yaşam dengesi problemleri gibi birtakım dezavantajlara da sahiptir (Rubin vd., 2020). Bulgular, evden çalışmanın hem çalışan hem de organizasyon için avantajlar ve dezavantajlar sağladığını ve çalışan verimliliğindeki düşüştür sorumlu olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca, birçok iş için evden çalışma iş-yaşam dengesini sağlasa da, evden çalışma düzeninin genel olarak kabul edilemediği görülmektedir. Evden çalışma düzeninin, evde yapılması gereken birden fazla iş nedeniyle kesintiye uğraması da bu durumu etkilemektedir (Mustajab, vd., 2020). Evde çalışma ile ilgili sorunların bir kısmı kolayca çözülebilecek yapıdayken bir kısmı da çalışmanın etkinliğini azaltan sonuçlara yol açmaktadır.

Tablo 2. Evden Çalışmanın Avantaj ve Dezavantajları

Evden Çalışma Avantajları	Evden Çalışmanın Dezavantajları
<ul style="list-style-type: none"> • Ev ve iş ile ilgili faaliyetleri bütünleşik yürütebilme, • Esneklik, tasarruf etme, • Zaman kazanma, • Ulaşımında geçen ölü zamanı telafi etme • Rahatlık, • Esneklik, • Enerjik olma hali	<ul style="list-style-type: none"> • Meslektaşları ile yüz yüze görüşememe, • Evden çalışma konusunda deneyimin olmaması, • Sosyal temasın azalması, iş yaşam dengesi sorunları, • Odaklanamama, • Evdeki ergonomi sorunları, • İhtiyaç duyulan teknolojinin ve ekipmanın yetersiz olması

Kaynak: (Rubin vd., 2020).

Covid-19 sebebiyle evden çalışan kişilerin bir bölümü kendilerini fiziksel olarak arkadaşlarından ve meslektaşlarından soyutlamaya zorlanmaktadır. Bununla birlikte, bazı durumlarda uzun çalışma, gece çalışması gibi unsurlar stres yaratmaktadır. İş ve aile arası roller ise çatışmalara zemin hazırlamaktadır (Dockery ve Bawa, 2020). Bazıları için, evden çalışma, işyerindeki sosyal etkileşimlerle ani ve uzun süreli bağlantı kopması nedeniyle yalnızlığa neden olabilmektedir. Evden çalışmada biçimsel iletişim öğeleri kullanılmadığı için insanlar sosyal etkileşimlerini kaybedecekleri endişesi yaşamaktadır. Ayrıca, uzun süre uzaktan çalışma, insanlar arası etkileşimin kaybolmasına,

uzaklaşma, yalnızlaşma gibi istenmeyen tutumların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu kapsamda istenmeyen sonuçları önlemek ve salgın sürecini sosyal mesafe ve izolasyon kurallarına uyarak sağlıklı bir şekilde yönetebilmek için evden çalışanların ve işverenlerin dikkat etmesi gereken önemli noktalar aşağıda ele alınmaktadır (Bouziri vd., 2020; Dias vd., 2020; Rubin vd., 2020):

- Çalışma arkadaşları ve yöneticiler ile iletişim gücünün artırılması,
- İhtiyaç duyulduğunda evden çalışma hususunda esneklik sağlanabilmesi,
- Evden çalışmayı destekleyecek güncel uygulamaların ve e-posta kutusunun sürekli takip edilmesi,
- Günlük zamanın etkin bir şekilde planlanarak çalışma saatleri ve kişisel zamanın ayrılması,
- Özverili ve düzenli bir çalışma alanının oluşturulması,
- Dikkatinin dağılmaması ve odaklanma sorunları yaşamamak için görevlerin ne olduğunu belirlemeli ve rol çatışmasının önlenmesi için sorumluluk paylaşımının yapılması,
- Etik ve uygun bilgi paylaşımları yaparak arkadaş ve meslektaşlar ile bağımlı güçlendirmeli,
- Evden çalışırken işini anlamlı hale getirmeli,
- İş ile ilgili, evden çalışma hakkında gerektiğinde destek talep etmeli,
- Bireylerin Covid-19 sürecinde karşılaştıkları değişim ve dönüşüm faaliyetlerine (uzaktan eğitim, uzaktan çalışma, karantina, sokağa çıkma kısıtlaması) verdikleri tepkiler belirlenmeli ve beklenmedik durumlarda insanların değişime hazır olma durumlarını arttıracak tedbirler alınmalıdır.

3. EVDEN ÇALIŞMA MODELİ'NE UYGUN İŞLER VE ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Covid-19 ile savaşın bir sonucu olarak tüm dünyada milyonlarca kişi evden çalışmaktadır. Çalışma hayatı birey ve ülke ekonomisi için büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle salgının istihdam üzerindeki etkisini ortaya çıkarıp değerlendirmek politika üretimi sürecinde dikkate alınmalıdır. Elbette her çalışanın evden çalışması mümkün olmamaktadır. Bazı meslek gruplarında fiziksel olarak işyerinde bulunmak gerekmektedir. Bu süreçte kilit soru ise hangi bireylerin-mesleklerin evden çalışıp çalışamayacağını belirlenmesidir (Irawanto, 2020).

Yüksek vasıflı meslekler ve yüksek ücretle çalışanlar (eğitim, finans, sigorta, gayrimenkul vb.) ile evden çalışabilme imkânı arasında pozitif korelasyon bulunmaktadır. Uzaktan çalışabilirlik payı yöneticiler ve profesyoneller için diğer çalışma gruplarına göre çok daha yüksektir (%25 ve %32). Diğer taraftan, temel düzey üretim odaklı mesleklerde çalışan (tarım, inşaat, gıda, tedarik vb.) bireylerin evden çalışma potansiyelleri çok düşüktür. Evden çalışma durumları incelendiğinde iş ve kişi özelliklerine yönelik farklılıklar olduğu gibi ülkeler arasında da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Genel olarak, ülkenin kalkınma seviyesi ile evden çalışanların oranı arasında pozitif bir ilişki mevcuttur (Irawanto,2020).

Eğitim düzeyi yüksek, kalıcı iş sözleşmesi bulunan, kentsel alanlarda ve büyük işletmelerde çalışanların uzaktan çalışma imkânı daha yüksektir. Gelir dağılımının büyük bölümüne sahip olanlar evden çalışabilecek gelir dağılımında tabanda yer alanların evden çalışma potansiyelleri çok azdır. Bununla birlikte işyerinde bilgisayar kullananlar evlerinden de çalışabilmektedir. İşlerini bilgisayar üzerinde yürütenler için fiziksel mekân sorun oluşturmamaktadır (Saltiel, 2020). Yöneticiler, uzmanlar, beyaz yakalılar, idareciler, akademisyenler, öğretmenler, eğitimciler, emlakçılar, medya çalışanları, sanatçılar, online satış yapabilenler evden çalışan grup içinde üst sıralarda yer almaktadır (Fadinger ve Schymik, 2020; Lane vd., 2020). Benzer şekilde Deloitte'un (2020) Türkiye için yaptığı araştırmada medya, reklam, hizmet, teknoloji, e-ticaret, enerji ve eğitim sektörlerinin uzaktan çalışmada üst sıralarda yer aldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada uzaktan çalışmaya geçiş

hızının en yüksek olduğu sektörler de e-ticaret, medya, reklam, ilaç, inşaat ve teknoloji olarak ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan, sağlık personelleri, emniyet güçleri, tarım sektöründe çalışanlar, yaşamsal devamlılığın sağlanması için gerekli ürünlerin üretim ve dağıtımını yapanlar, perakende alanında çalışanlarının evden çalışma oranları çok düşüktür. Finans, sigorta, bilişim, eğitim, e-ticaret, bankacılık sektörü evden çalışmaya uygun sektörlerken; tarım, balıkçılık, perakendecilik, dağıtım, güvenlik ve sağlık sektörleri ise evden çalışma oranının düşük olduğu alanlardır (Fadinger ve Schymik, 2020; Lane vd., 2020). Biçimsel sektörlerde evden çalışma olanağının fazla olduğunu söylemek mümkündür (Cardenas ve Montana, 2020). Evden çalışmayanlar için dönüşümlü mesai uygulamaları gerçekleştirilmektedir (Dockery ve Bawa, 2020). Tablo 3'te evden çalışma düzenine en uygun olan ve olmayan başlıca sektörler sıralanmaktadır.

Tablo 3. Evden Çalışma Durumu ve Sektörler

Evden çalışma düzenine en uygun	Evden çalışma düzenine en uzak
<ul style="list-style-type: none"> • Eğitim hizmetleri • Profesyonel, bilimsel ve teknik hizmetler • İşletmelerin ve şirketlerin yönetimi • Finans ve sigortacılık • Bilişim	<ul style="list-style-type: none"> • Ulaştırma ve depolama • Yapı sektörü • Perakende ticaret ve satış • Tarım, ormancılık, balıkçılık, avcılık • Konaklama, yiyecek ve içecek hizmetleri

Kaynak: (Dingel ve Neiman, 2020)

İnternet olanakları ve iş özellikleri evden çalışma sistemi belirleyicileri arasındadır. Evde bilgisayar sahibi olup olmama düzeyi, internet ağlarının ülke geneli yayılımı, evde internet erişimi olup olmaması da evden çalışma prensibi üzerinde etkili olmaktadır (Tumin, 2020). Ayrıca bir ülkenin ekonomik gelişmişliği arttıkça işlerin evden gerçekleştirilebilme düzeyi de yükselmektedir. Az gelişmiş ülkelerde fiziksel ve işgücüyle yapılan işler yoğunluktadır. Bu ülkelerde otomasyonun olmaması, bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik eksiklikler insanları işyerinde ve sahada çalışmaya zorlamaktadır (Hatayama vd., 2020). Bununla birlikte kültürel özellikler ve alışkanlıklar da uzaktan çalışmanın uygulanıp benimsenmesi üzerinde belirleyici olabilmektedir. Deloitte'un (2020) Türkiye araştırmasında uzaktan çalışmaya ilişkin zorluklar sırasıyla kültür ve alışkanlıklar, müşteri beklentileri, organizasyon yapıları ve teknolojik altyapı şeklinde bulunmuştur.

Covid-19 krizinin etkileri her ülkede aynı değildir. Ülkenin iş ve istihdam yapısı, sanayinin emek ya da sermaye yoğunluğu, teknoloji kullanımı işlerin evden gerçekleştirilme durumunu etkilemektedir. Örneğin, Gana'da işlerin %6'sı, Çin'de ise %23'ü evden yürütülmektedir. (Saltiel, 2020). Diğer taraftan, Latin Amerika ülkelerinde evden çalışma oranları %7 ile %16 arasında değişmektedir (Delaporta ve Pena, 2020). Malezya'da yapılan çalışmada ise işgücünün %30'unun Covid-19 sonrası evden çalışabileceği saptanmıştır (Tumin, 2020). İngiltere ve Amerika'da Nisan başı yapılan bir başka çalışmada katılımcıların %18'si Covid-19 sebebiyle işini kaybettiğini rapor etmiştir. Bu rakam Almanya'da %5 olarak gerçekleşmiştir. (Adams-Prassl vd., 2020). Birçok ülke, ekonomik kapanıştan sonraki ilk hafta içinde işsizlik oranlarında önemli bir artış olduğunu bildirmiştir. Almanya, Kanada, İngiltere, Fransa, Avusturya gibi belirgin bir refah seviyesine sahip ekonomilerde milyonlarca çalışan için kısa süreli çalışma ödeneği talebinde bulunulmuştur (Irlacher ve Koch, 2020). İtalya'da yapılan başka bir çalışmada ise evden çalışma düzeninin İtalya'daki çalışanlar arasındaki ücret eşitsizliğinin artmasına neden olacağı belirtilmiştir. Ayrıca evden çalışma düzeninin İtalyan işgücü piyasasında önceden var olan eşitsizlikleri şiddetlendirme riski de taşıdığı ifade edilmektedir (Bonacini, Gallo ve Scicchitano, 2020).

İş özelliklerinin yanı sıra kişisel özellikler de evden çalışma imkânını belirleyebilmektedir. Adams-Prassl ve arkadaşları (2020) yürüttükleri araştırma sonucunda kadınlar ile lisans eğitimi olmayanların; erkekler ve lisans eğitimi olanlara kıyasla daha fazla düzeyde salgın nedeniyle işlerini kaybedeceklerini düşündüklerini ortaya çıkarmıştır. Araştırma katılımcıların büyük bölümü mevcut gider ve harcamalarını karşılamakta sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir (ABD %46, İngiltere %38, Almanya %32). Ayrıca, Ağustos 2020'ye kadar salgın sebebiyle iş kayıplarının ABD'de %37, İngiltere'de %32, Almanya'da ise %25 seviyelerinde gerçekleşmesinin beklendiği sonucuna

ulaşılmıştır. Diğer taraftan Koren ve Peto (2020) ABD’de yüz yüze iletişim gerektiren yakın temaslı işlerin büyük bölümünün sosyal izolasyonu sağlamak amacıyla durduğunu ifade etmiştir. Dingel ve Neiman (2020) ABD’de işlerin %37’sinin evden yapılabileceğini tespit etmişlerdir. Barrot ve meslektaşları (2020) Covid-19 sebebiyle Fransa’daki işletmelerin kapanmasının haftalık olarak Fransa’nın GSYİH üzerinde %1 gerilemeye neden olduğunu belirtmiştir. Fadinger ve Schymik (2020) ise evde yapılan işler dışında bu oranın Almanya’da %1,6 seviyesinde olduğunu tespit etmiştir. Yazarlar oluşturdukları model sonucunda Almanya’daki işlerin %42’sinin evden yapılabileceğini saptamışlardır.

Evden çalışma, işten işe değişimin yanı sıra şehirden şehire, endüstriden endüstriye göre de değişebilmektedir. Bazı şehirlerde belirli iş grupları daha fazla konumlanmaktadır. Bu bölgelerde vakaların gözükmesi işletme faaliyetlerinin durdurulmasına neden olmuştur. Gallacher ve Hossain, (2020) Kanada’da işlerin %41’inin evden gerçekleştiğini belirtmiş, yüksek ücretlilerin, kadınların, evden çalışma oranının daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer taraftan, yarı-zamanlı çalışanlar, küçük işletmede çalışanlar, sezonluk çalışanlar, diplomasız çalışanlar için evden çalışma imkanlarının çok kısıtlı ve zor olduğu vurgulanmıştır (Gallacher ve Hossain, 2020). Çalışanların sözleşme türü de iş devamlılığını etkilemektedir Geçici/sürelili sözleşmeye sahip olanlar, kalıcı sözleşmeye sahip olanlara kıyasla daha fazla iş kaybetme konusunda endişe duymaktadır (Adams-Prassl vd., 2020). Yasenov (2020) da göçmenlerin ve mültecilerin evden çalışma potansiyellerinin çok düşük olduğunu saptanmıştır.

Son olarak, Covid-19’un iş hayatı üzerindeki etkileri değerlendirildiğinde adaletsizliklerin de salgınla gün yüzüne çıktığını söylemek mümkündür. Yüksek nitelikli kişiler yüksek maaşlar ile çalışırken işlerini evlerine taşımış, diğer taraftan sadece temel becerilere sahip olanlar yani asgari ücretle çalışanlar işlerini kaybetmiştir (Tumin, 2020). Yasenov (2020) yüksek maaşla çalışanların evden çalışma oranının düşük maaşla çalışanların evden çalışma oranından üç kat daha fazla olduğunu saptayarak iş alanındaki eşitsizliği bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Evden çalışma fırsatı olan işler için net ve istikrarlı bir ücret getirisi mevcuttur. Bu durum, bu işlerde çalışanların korona krizinin patlak vermesinden önce de ayrıcalıklı olduklarını ve sahip oldukları avantajların kriz sırasında ve sonrasında da devam edeceğini göstermektedir (Irlacher ve Koch, 2020). Bu nedenle Covid-19 salgını gelir eşitsizliği kaynaklı olarak sadece insan sağlığı üzerinde etkili olmamış aynı zamanda çalışma yaşamında da adaletsizliğe neden olmuştur. Hükümetlerin oluşturduğu destek programlarının çok daha kapsamlı bir şekilde tasarlanması gerekmektedir. Zira, her ülkede Türkiye’de olduğu gibi yardımseverlik ve paylaşma güdüsü mevcut değildir. Bireysellik özelliklerine sahip kültürlerde salgın kaynaklı ekonomik ve sosyal etkiler daha fazla hissedilmektedir. Covid-19 krizi, yoksul bölgeleri de daha fazla etkilemiştir. Bu bölgelerde çalışan işçilerin evden çalışma imkanının bulunmayışı olumsuz etkiyi arttırmaktadır. Bu nedenle, farklı meslek türleri açısından bölgesel eşitsizliklere bakmak, politika yapımcıların krizin sonuçlarını hafifletmek için doğru ekonomik politikaları seçmesinde faydalı olacaktır (Irlacher ve Koch, 2020).

4. EVDEN ÇALIŞMANIN ÇEŞİTLİ YÖNLERDEN ETKİLERİ

Evden çalışmanın örgütlerin kırtasiye giderleri, yakıt giderleri, enerji giderleri, seyahat giderleri gibi çeşitli giderlerini azalttığını söylemek mümkündür. Ayrıca salgın önleme amaçlı karantina uygulamaları, sokağa çıkma yasakları, evden çalışma ile çalışan insanların hareketliliğindeki düşüş çevre üzerinde de olumlu etkiler bırakmış ve dünya üzerinde karbon salınımları azalmıştır (Le Querevd., 2020). Ayrıca iş yaşamı kaynaklı kent merkezinde yaşama zorunluluğu olanlar evden çalışma şartlarının baş göstermesi ile daha sakin olan banliyölere yerleşmeye başlamıştır. Böylece insan kalabalığından uzakta bir yaşam arzusu ortaya çıkmıştır (Gupta, 2020).

Los Angeles’ta yapılan bir araştırmada ise Covid-19 sonrası evden çalışmanın sosyal yaşamdaki etkileri araştırılmıştır. Bulgulara göre, uzaktan çalışanlar şehir merkezi dışındaki evlere taşınınca şehir merkezindeki ev fiyatları düşmüş, işe gidip gelmenin yarattığı trafik yoğunluğu azalmış, çevre olumlu etkilenmiş ve trafikte geçen ölü zaman değerlendirilebilir hale gelmiştir (Delventhal vd., 2020).

Diğer taraftan kent içi hareketliliğin düşmesi trafik kazası sayılarını azaltmış ancak bu sefer evde geçirilen sürenin çoğalması ev kazalarının artmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, evden

çalışırken uygun iş tasarımının olmaması nedeniyle kas-iskelet sistemi sorunları baş göstermiştir. Sokağa çıkma yasakları da kişilerin egzersiz yapmasını sınırlandırmıştır. Bazı işletmeler bu süreçte çalışanlarını uzaktan (online) egzersiz programları ile desteklemektedir. Ayrıca kişisel yetkinlik programları ile çalışanlarını güçlendiren işletmeler de bulunmaktadır (Bouziri vd., 2020).

İçinde bulunduğumuz salgın sürecinde belirsizlik 2008 küresel krizinden daha fazladır. Covid-19 sebebiyle Dow Jones Sektörel ortalama indeksi %23 düşüş yaşamış ve 124 yıldır görmediği seviyeleri görmüştür (De Cambre, 2020; Aktaran: Yassenov, 2020). Bu örnekte olduğu gibi ekonomiler ciddi yara almıştır. Covid-19 kapsamında alınan önlemler işletmeleri ekonomik olarak etkilemektedir. Her ne kadar evden çalışma örneğinde olduğu gibi işverenler için çeşitli giderlerin azaltılmasında etkili olsa da üretim ve hizmet kapasitelerinin azalması finansal kayıplara zemin hazırlamaktadır (Fadinger ve Schymik, 2020). Evden çalışma ile ilgili olarak yapılan bir araştırma kapsamında 1014 katılımcıdan elde edilen veriler doğrultusunda katılımcıların %56'sı evden çalışarak daha az üretken olduklarını belirtmişlerdir (Rubin vd., 2020). Deloitte'un (2020) Türkiye araştırmasında da katılımcıların %38,2'si uzaktan çalışmanın iş süreçlerine ve verimliliğe olumlu katkısı olduğunu belirtmiş, %39,2'si olumlu-olumsuz bir etkisinin olmadığını vurgulamış ve % 24,6'sı ise olumsuz etkileri olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, verimlilik ve iş çıktılarına yönelik etkilerin yanı sıra Covid-19 kaynaklı değişim ve dönüşüm; iş, işyeri, çalışan yetkinlikleri, ekipman, teknoloji gerekliliklerinin revizyonu ile örgütlere yeni maliyetler de yükleyecektir. Devletlerin de işletmeler ve işgücü için daha çok destek sağlaması gerekmektedir. Covid-19 krizinin ekonomik ve sosyal etkilerini, devlet desteği olmadan atlatmak mümkün değildir (Dias vd., 2020). Bu nedenle Türkiye'de içinde bulunmak üzere birçok hükümet süreçten olumsuz yönde etkilenen işletmeler ve çalışanları için çeşitli mali destek program ve paketleri oluşturmaya devam etmektedir.

SONUÇ

Sanayi Devrimine kadar dünyanın ticari ve ekonomik gelişimi göz önüne alındığında, nasıl ki medeniyetler binlerce yıllık birikimden bir yüzyıl içinde başka bir noktaya geldiyse, Covid-19 da insanlığı uzun yıllarda ulaşacağı dönüşümü çok kısa bir sürede yaşamaya hususunda tetiklemiştir (Stephenson ve Sen, 2020). Normal şartlarda bürokratik işlemler nedeniyle ayları alabilecek pek çok işlem Covid-19 sürecinde birkaç haftada fonksiyonel hale gelmiştir. Bu durum gerek kamu gerekse özel sektördeki statükoyu değiştirmesi muhtemel bir yenilik örneğidir ve Schumpeter'in Yaratıcı Yıkım Yaklaşımı'nda belirttiği, yeniliklerin eskiyi ortadan kaldırarak gelişmeyi devam ettirmesi ve örgütlerin bu gelişim ve değişime ayak uydurmak durumunda olmasının bir yansımasıdır (Strielkowski, 2020).

Türkiye'de Covid-19 vakalarının tespit edilmesi ile halk sağlığının korunması amacıyla kamu ve özel sektörde esnek çalışma, evden çalışma, dönüşümlü çalışma modelleri benimsenmiş ve yeni tip koronavirüsün bulaşma riskinin azaltılması hedeflenmiştir. Bu süreçte T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ve YÖK tarafından eğitime zorunlu ara verilmiş ancak uzaktan eğitim modeline yönelik altyapı çalışmaları gerçekleştirilmiş ve yasal mevzuat düzenlenmiştir (Tüba, 2020). Uzaktan toplantılardan, ürün alım satımından, ders anlatımına, idari işlerin yürütülmesinden çeşitli temel düzey sağlık hizmetlerinin sunulmasına kadar pek çok farklı alanda dijital bir dönüşüm baş göstermiştir. Bununla birlikte, Covid-19 insan hayatında pek çok değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. İşgücü, iş yapısı değişiklikleri, eğitimin uzaktan olması insanların hayatlarını yeniden planlamalarına ve yeni bir yaşam düzeni oluşturmalarına zemin hazırlamıştır (Bouziri vd., 2020).

Covid-19 ile mücadele konusundaki ulusal çabaların bir parçası olarak milyonlarca insanın evden çalışması gerekmiştir. Salgının istihdam üzerindeki etkisini değerlendirmek için önemli bir nokta, bireylerin evden çalışıp çalışmayacağı konusudur. Bu durum büyük olasılıkla yapılan işin içeriğine bağlıdır (Delaporte ve Pena, 2020). Kısa zaman dilimi içinde yapılan çalışmaların sonuçlarına göre eğitilmiş, kentsel alanlarda yaşayan, resmi bir işi olan ve büyük bir firmada çalışan bireylerin yanı sıra toplam işgücü gelir dağılımında üst sıralarda yer alan bireylerin evden çalışma potansiyellerinin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca genel olarak kadınların erkeklere göre, önceden belirlenmiş cinsiyet rolleriyle bağlantılı olarak, evden çalışabilme olasılığı daha yüksek bulunmuştur (Delaporte ve Pena, 2020). Evden çalışma düzeni, halihazırda uygun çalışma imkanlarına sahip işletmelere etkili bir şekilde uygulanabilirken, sağlık çalışanları, üretim ve ulaşım

gibi tüketicilere doğrudan hizmet sağlayan çalışma alanlarına uygulanamamaktadır (Mustajab vd., 2020).

Açıkçası, evden çalışmanın mümkün olduğu işlerde sosyal mesafeye sıkı sıkıya uyum sağlamak daha kolaydır. Bununla birlikte, özellikle işin kişisel yakınlık veya özel ekipman ve makineler gerektirmesi durumunda, çalışanların evden çalışması mümkün olmamaktadır. Evden çalışmanın her çalışan için bir seçenek olmadığı göz önüne alındığında, Covid-19 krizinin çalışanları farklı yoğunluklarda etkilemesi muhtemeldir.

Diğer taraftan, beklenenden daha uzun sürebileceği düşünülen Covid-19 salgını sosyal yaşam ile iş yaşamı üzerinde de değişimlere neden olacaktır. İşletmeler ve çalışanlar için yeni uygulamalar ve yöntemler ortaya çıkması beklenmektedir (Bonacini, Gallo ve Scicchitano, 2020). Değişime hazır olma hali ise, kriz dönemlerinde insanoğlunu harekete geçirme hususunda yenilikleri ve girişimciliği tetikleyecektir. Özellikle Covid-19 sürecinde öğrenilenlerden ders çıkarılarak kriz dönemlerinde dahi örgütsel sürdürülebilirliğin sağlanması hususunda uygulama ve politikalar belirecektir. Yenilikçilik daha çok önemli hale gelecektir. Yeni sektörler ve yeni iş alanları oluşacak ve ulusların kendi içlerinde girişimciliği arttıracak yatırımlara yönelimi sağlanacaktır. Stratejik yönetimde işletmelere sürdürülebilirlik hususunda rekabet avantajı sağlayan stratejiler ise, Covid-19 ve sonrasındaki deneyimler neticesinde dijital rekabetçilik yönünde evrilecektir. Dijital rekabetçiliğin artırılması işletmelerin salgın döneminde ekonomik kalkınmalarını sağlayacaktır (Gupta, 2020).

İnternet temelli yatırımlar özellikle uzaktan eğitim ve uzaktan çalışma gibi yeni modeller için önem arz edecektir. Altyapının güçlü olması büyük avantaj yaratacaktır. Bu süreçte dijitalleşme ortaya çıkabilecek sorunlara (siber güvenlik, güvenilirlik vb) yönelik önleyici çalışmaların da yürütülmesi gerekecektir (Gupta, 2020). Dijital dönüşüm sürecinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin hız kazanması, özellikle Covid-19 sonrasında teknoloji temelli rekabet avantajı sağlayacak ürün, hizmet ve iş modellerini ortaya çıkarabilecek girişimlere odaklanmalarını teşvik edecektir. Bununla birlikte Zarifoğlu (2020) beyaz yakalı çalışanların evden çalışma sistemini daha kolay sürdürebileceklerini belirtmiş, mavi yakalı çalışanların ise evden çalışma imkanlarının daha kısıtlı olduğunu altını çizmiştir. Bu nedenle salgın sonrasında üretim faaliyetlerine yönelik otomasyonun artış göstermesi ile daha geniş istihdam alanının sağlığının korunarak operasyonların devam ettirilebilmesi mümkün hale gelecektir. Bu süreçte ülkelerin kendi içlerinde gelişim göstererek salgın sonrası dünya düzeninin dijitalleşme ve teknoloji güçleri üzerinde olacağı beklenmektedir (Müftüler-Baç, 2020).

İlerleyen çalışmalarda mevcut boşluğu doldurmak ve evden çalışma ile ilgili problem ve zorlukları belirlemek ve çözüm önerileri sunmak amacıyla süreçteki değişimi yaşayan ve tecrübe eden tarafların görüşlerini değerlendirecek keşfedici araştırmaların yapılması bilime katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adams-Prassl, A., Boneva, T., Golin, M., & Rauh, C. (2020). The large and unequal impact of COVID-19 on workers. VoxEU. org. Library Catalog: VoxEU. url: <https://voxeu.org/article/large-and-unequal-impact-covid-19-workers>.
- Akca, M. (2020). Covid-19'un Havacılık Sektörüne Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 45-64.
- Alpago, Ö. Ü. H., & Alpago, Ö. G. D. O. (2020). Koronavirüs Salgınının Sosyoekonomik Sonuçları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 99-114.
- Müftüler-Baç, M. (2020). Küresel Salgın Tehdidi Altında Küresel Sistem, Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler içinde (20-23), Ankara, SAM Yayınları
- Bonacini, L., Gallo, G., & Scicchitano, S. (2020). All that glitters is not gold. Effects of working from home on income inequality at the time of COVID-19. Effects of Working from Home on Income Inequality at the Time of COVID-19, *GLO Discussion Paper*, No. 541, Global Labor Organization (GLO), Essen
- Bouzirri, H., Smith, D. R., Descatha, A., Dab, W., & Jean, K. (2020). Working from home in the time of covid-19: how to best preserve occupational health?. *Occupational and Environmental Medicine*. 1.1.
- Cárdenas, J., & Montana, J. (2020). Measuring the share of workers in work-from-home and those in close personal proximity occupations in a developing country. *Documentos Alianza EFI*, 1-7.
- Coker, S. (2020). Covid-19 ve İş Güvenliği: Uzaktan Çalışma, Mondaq.

- Delaporte, I., & Peña, W. (2020). Working From Home Under COVID-19: Who Is Affected? Evidence From Latin American and Caribbean Countries. Evidence From Latin American and Caribbean Countries (April 1, 2020). *CEPR COVID Economics*, 14.1-30.
- Delventhal, M. J., Kwon, E., & Parkhomenko, A. (2020). How Do Cities Change When We Work from Home?. *METRANS-PSR Press*, 1-20.
- Deloitte. (2020). İşin Geleceği: Uzaktan çalışma sisteminde organizasyonel dayanıklılığı korumak, Deloitte Raporu.
- Demirci, E. (2019). Endüstri 4.0 sürecinde dijital dönüşüm ve sosyoekonomik yansımalar bağlamında insan kaynaklarının dönüşümü: Disiplinlerarası bir yaklaşım. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Dias, M. C., Farquharson, C., Griffith, R., Joyce, R., & Levell, P. (2020). Getting people back into work. *IFS Briefing Note*, 1.25.
- Dingel, J. I., & Neiman, B. (2020). How many jobs can be done at home? (No. w26948). *National Bureau of Economic Research*.
- Dockery, M., & Bawa, S. (2020). Working from Home in the COVID-19 Lockdown. *Bankwest Curtin Economics Centre Research Brief COVID-19*, 1-5.
- Fadinger, H., & Schymik, J. (2020). The effects of working from home on COVID-19 infections and production: a macroeconomic analysis for Germany. *University of Bonn and University of Mannheim, Germany*.
- Gallacher, G., & Hossain, I. (2020). Remote Work and Employment Dynamics under Covid-19: Evidence from Canada. *Canadian Public Policy*, 1-24.
- Gupta, A. (2020). Accelerating Remote Work After COVID-19. *Covid Recovery Symposium*, 1-2.
- Hatayama, M., Viollaz, M., & Winkler, H. (2020). Jobs' Amenability to Working from Home: Evidence from Skills Surveys for 53 Countries. *World Bank Policy Research Working Paper*. 9241, 1-30.
- Irawanto, D. W. (2020). Unexpected and Habit Driven: Perspectives of Working from Home during the Covid-19 Pandemic. *Asia Pacific Management and Business Application*, 8(3), 165-168.
- Irlacher, M., & Koch, M. (2020). Working from Home, Wages, and Regional Inequality in the Light of COVID-19. *CESifo Working Paper*, No. 8232, Center for Economic Studies and Ifo Institute (CESifo), Munich
- Koren, M., & Pető, R. (2020). Business disruptions from social distancing. 1-15. arXiv preprint arXiv:2003.13983.
- Lane, I. A., Mullen, M. G., & Costa, A. (2020). Working from Home During the COVID-19 Pandemic: Tips and Strategies to Maintain Productivity & Connectedness. *Psychiatry Information in Brief*, 17(5), 1-4.
- Le Quéré, C., Jackson, R. B., Jones, M. W., Smith, A. J., Abernethy, S., Andrew, R. M., ... & Friedlingstein, P. (2020). Temporary reduction in daily global CO₂ emissions during the COVID-19 forced confinement. *Nature Climate Change*, 1-7.
- Stephenson, M. & Sen, N. (2020). How Digital Investment Can Help The Covid-19 Recovery, Responsible Finance Forum, <https://responsiblefinanceforum.org/category/digital-finance/>
- Mustajab, D., Bauw, A., Rasyid, A., Irawan, A., Akbar, M. A., & Hamid, M. A. (2020). Working From Home Phenomenon As an Effort to Prevent COVID-19 Attacks and Its Impacts on Work Productivity. *The International Journal of Applied Business*, 4(1), 13-21.
- Rubin, O., Nikolaeva, A., Nello-Deakin, S., & te Brömmelstroet, M. (2020). What can we learn from the COVID-19 pandemic about how people experience working from home and commuting?. *University of Amsterdam Press*. 1-9.
- Saltiel, F. (2020). Who can work from home in developing countries. *Covid Economics*, 7, 104-118.
- Strielkowski, W. (2020). COVID-19 pandemic and the digital revolution in academia and higher education. 1-6. <https://www.preprints.org/manuscript/202004.0290/v1>
- Tumin, S. A. (2020). How common is working from home?.. *KRI Discussion Paper*, 1-13.
- Türkiye Bilimler Akademisi (2020) COVID-19, Pandemi Değerlendirme Raporu, TÜBA.
- Worldometer, (2020). Covid-19 Coronavirus Pandemic <https://www.worldometers.info/coronavirus/> Erişim tarihi: 30.05.2020.
- Yasenov, V. I. (2020). Who Can Work from Home?. *IZAD Discussion Paper*, 13197.
- Zarifoğlu, E. (2020). Covid-19 Sonrası Küresel Ekonomi Trendleri, Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler içinde (10--111), Ankara, SAM Yayınları .

Gönderiliş Tarihi: 18/06/2020
Kabul Tarihi: 22/06/2020
ORCID 0000-0001-5473-3363
ORCID 0000-0002-6154-8817

DEĞİŞİM YÖNETİMİ YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: KONTEYNER TERMINAL İŞLETİM SİSTEMİ (TOS) ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Elifcan DURSUN¹
Şule GÜNGÖR²

ÖZ

Terminal İşletim Sistemi; konteyner terminallerdeki hizmetlerin gerçekleştirilmesini, kayıt altına alınmasını, kontrolünü ve izlenebilirliğini sağlayan sistemler bütünüdür. Konteyner terminal hizmetlerinin etkinliği ile Terminal İşletim Sistemi birbiri ile ilişkilidir. Bu nedenle doğru Terminal İşletim Sistemi seçimi, hizmetlerin sürdürülebilirliği ve müşteri ilişkileri açısından büyük önem arz etmektedir. Terminal İşletim Sistemi ; altyapı, veritabanı ve geliştirme platformu temelleri üzerine kurulmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve konteyner terminal hizmetlerinin verimliliğinin artırılmak istenmesiyle birlikte, Terminal İşletim Sistemleri üzerinde çeşitli değişiklikler gerçekleştirilmekte veya daha etkin yeni bir işletim sistemine geçiş yapılmaktadır. Ancak konteyner terminaller, Terminal İşletim Sistemi değişimi için yeni sistemin maliyeti, devreye alınacağı zaman ve organizasyonel değişiklikleri göz önünde bulundurarak değişim yönetimine ihtiyaç duymaktadır. Değişim yönetimi; küresel rekabete cevap verebilmek, kaynaklarını daha etkin kullanabilmek ve verimliliği arttırmak için firmaların organizasyonel, teknik ve operasyonel sistemlerinde gerçekleştirecekleri değişimlerin idare edilmesidir. Çalışmada, örnek bir konteyner terminalde mevcut Terminal İşletim Sistemi'nin değişim yönetimi incelenmiştir. Değişim yönetimi sürecinde yararlanılan yöntemler açıklanmıştır. Değişim yönetiminin terminal hizmetlerine olan etkisi tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Konteyner Terminal, Terminal İşletim Sistemi, Değişim Yönetimi

Jel Kodu: O39, J59, L89

COMPARISON OF CHANGE MANAGEMENT METHODS: AN APPLICATION ON CONTAINER TERMINAL OPERATING SYSTEM (TOS)

ABSTRACT

Terminal Operating System; is the integrated system that provides the realization, registration, control and traceability of the services at the container terminals. The effectiveness of container terminal services and Terminal Operating System are interrelated. Therefore, choosing the correct Terminal Operating System is of great importance for the sustainability of the services and customer relations. Terminal Operating System is built on the foundations of infrastructure, database and development platform. Along with the technological developments and the efficiency of container terminal services, various changes are made on the Terminal Operating Systems or a transition to a more efficient new operating system. However, container terminals need change management, considering the cost of the new system, time to commission, and organizational changes for Terminal Operating System replacement. Change management; managing the changes that companies will make in their organizational, technical and operational systems in order to respond to global competition, to use their resources more effectively and to increase efficiency. In the study, the change management of the existing Terminal Operating System in a container terminal is examined. The methods used in the change management process are explained. The impact of change management on terminal services is discussed and suggestions are presented.

Keywords: Container Terminal, Terminal Operating System, Change Management.

Jel Codes: O 39, J59, L89

¹ Dr, Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, elifcandursun@gmail.com,

² Öğrt. Gör, Tarsus Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, sulegungor@tarsus.edu.tr,

1. GİRİŞ

Terminal İşletim Sistemi (TOS); konteyner terminali içinde ve çevresinde çeşitli yük türlerinin hareketini ve depolanmasını kontrol eden, tedarik zincirinin önemli bir parçasıdır (Choi ve Park, 2003:199). TOS aynı zamanda varlıkların, işgücü ve ekipmanın daha iyi kullanılmasını, iş yükünün planlanmasını ve güncel bilgilerin alınmasını sağlamaktadır. Terminal işletim sistemleri genellikle terminale giren, terminalden çıkan ve çevresindeki ürünlerin akışını verimli bir şekilde izlemek için internet, elektronik veri değişimi (EDI), mobil bilgisayarlar, kablosuz yerel ağ bağlantıları (LAN) ve radyo frekans tanımlama (RFID) gibi diğer teknolojileri kullanmaktadır. Veriler, toplu bir senkronizasyon veya merkezi bir veri tabanına gerçek zamanlı kablosuz iletilmektedir. Veri tabanı daha sonra terminaldeki malların, yerlerin ve makinelerin durumu hakkında yararlı raporlar sağlamaktadır (Renken vd., 2018:56).

Terminal işletim sistemleri, yapıları ve amaçları itibariyle konteyner terminal hizmetlerinin gerçekleştirilmesi, sürdürülebilirliği ve kontrolü için gereklidir. Bu nedenle konteyner terminalleri, işletim sistemleri seçiminde teknolojik gelişmeler, maliyet, entegrasyon ve teknik altyapı gibi birçok farklı faktörü göz önünde bulundurmaktadır. Teknolojik gelişmelere yanıt vermek ve terminal hizmetlerini daha etkin hale getirmek amacıyla, terminal işletim sistemlerine çeşitli uyarlamalar sağlanmakta veya daha etkin sistemler ile değiştirilmektedir. Sistem değişiklikleri, terminallerin süreçlerinde ve organizasyon yapılarında da değişiklikler meydana getirmektedir. Bu nedenle, uzun dönemli alt projelerden meydana gelen kompleks değişiklikler söz konusudur. Bu değişikliklerin verimli süreç ve alt sistemlere dönüştürülebilmesi için değişim yönetiminden yararlanılmaktadır.

Değişim yönetimi, rekabette yer alabilmek için değişiklikleri yakalamayı ve bu değişikliklere doğru cevap vermeyi sağlayan uygulamalar bütünüdür (Yaman,2007:65). Değişim yönetimi, sadece teknik değişiklikleri yönetmeyi hedeflemez. Aynı zamanda, değişiklikleri gerçekleştirecek insan ve organizasyon unsurlarını da değişim yönetimine dâhil ederek sistemler arasında denge kurmaktadır. Konteyner terminaller gibi farklı hizmetlerin sağlandığı işletmelerde, sistemlerde gerçekleştirilen radikal değişimler hizmetin verimliliğini ve dolayısıyla müşteri ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Bu etkinin, terminalin hedeflerine avantaj sağlayabilmesi için değişim yönetiminden yararlanılmalıdır.

Çalışmanın amacı örnek bir konteyner terminalde teknolojik gelişmelere cevap verebilmek ve terminal hizmetlerini daha verimli gerçekleştirebilmek için mevcut terminal işletim sisteminin değiştirilmesi ve bu değişimin daha verimli ve sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmesi için değişim yönetiminden yararlanılmasıdır. Çalışmanın temelini oluşturan ilk bölüm ile TOS detaylandırılmış, ikinci bölümde değişim yönetimi literatür araştırmasına yer verilmiş, üçüncü bölümde örnek terminalde gerçekleştirilen değişim yönetimi uygulaması sunulmuş; son olarak değişim yönetiminin konteyner terminale olan avantaj, dezavantajları ele alınmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde, değişim yönetimi ve değişim yönetimi felsefesinin uygulanmasına dair birçok farklı sektörü kapsayan çalışma olduğu görülmektedir. Özellikle işletmelerde, insan unsurunun başrolde olduğu insan kaynakları veya üretim yönetimi gibi birimlerde değişim yönetimi uygulamalarına yönelik yapılan çalışmaların literatürde daha fazla yer aldığı gözlemlenmiştir. Fakat yapılan literatür incelemesinde, konteyner terminalde uygulanmış olan veya uygulanması planlanan terminal işletim sistemi değişim yönetimine ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. TOS üzerine yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde, araştırmaların terminal işletim sistemi seçimi üzerine yoğunlaştığına ulaşılmıştır. Küresel ticaretin ve tedarik zincirinin en önemli parçalarından biri olan konteyner terminallerde tüm hizmetler TOS vasıtasıyla gerçekleştirilmekte, kayıt altına alınmakta ve kontrol edilmektedir. Bu nedenle, terminal hizmetlerinin etkinliği ile TOS doğrudan ilişkilidir. Terminal hizmetlerinin TOS ile yürütüldüğü göz önünde bulundurularak, TOS üzerinde gerçekleştirilecek sistem değişiklikleri veya mevcut işletim sisteminin bütünüyle yeni bir sistem ile değiştirilmesi terminal hizmetlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Bu değişikliğin verimlilikle neticelendirilmesi için değişim sürecinin yönetilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, çalışmamız literatürdeki eksikliği tamamlaması açısından büyük önem taşımaktadır.

Değişim yönetimi ile ilgili araştırmalarda, organizasyonel direnç ve iletişimin yanı sıra değişim yönetimi süreci aşamaları üzerine sıklıkla odaklanılmıştır. İlk olarak Kurt Lewin (1943:28) tarafından ortaya konulan Lewin Metodu ile değişim yönetimi süreçleri; çözme, değiştirme ve yeniden dondurma olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Hussain vd. (2018:124) gerçekleştirdikleri çalışmaları ile günümüzde bir organizasyon değişimini ele alarak Lewin Metodunun üç aşamasını uygulamışlardır. Uygulamanın neticesinde ise değişimin başarıya ulaşması için her üç aşamada da kritik faktörün başarılı bir liderlik yönetimi olduğunu vurgulamışlardır.

Çalışmaya konu olan değişim yönetimi ile ilgili olarak farklı yöntemlere dayanan yayınlara rastlanmıştır. Ulaşılan yayınlarda, değişim yönetiminde insan ve organizasyon unsurlarının önemi üzerinde durulduğu görülmüştür. Fakat çalışmaların büyük bir kısmı değişim yönetiminin organizasyon üzerindeki etkilerine odaklanmamıştır. Kettinger ve Grover (1995:17) yaptıkları çalışmada iş süreçleri değişimi yönetimi üzerine yapılan literatür araştırmasını sosyal bilimler ile bir araya getirmişlerdir. İş süreçleri değişikliği yönetimi prensibine göre, iş süreci değişikliği için değişim yönetimi ile bütünlük uygulanabilecek çeşitli yöntemler mevcuttur. Açık iletişim, doğrudan tasarım katılımı, rol oynama ve eğitim, değişen süreç bağlamında iletişimsel anlam ve etkiyi kademeli olarak değiştirme gibi değişim yönetimi yöntemleri ile süreç değişiminin gerçekleştirilmesine değinmişlerdir.

Waddel ve Sohal (1998:546) çalışmalarında, değişim yönetiminin önünde göz önünde bulundurulması gereken bir engel olarak değişime olan direnç konusunu ele almışlardır. İşletmenin faaliyet gösterdiği sektörden bağımsız olarak, değişim yönetimi esnasında işletmelerin büyük bir çoğunluğu dirençle karşılaşmaktadır. Çalışmada, değişimi başarısızlığa iten en önemli etken olarak direnç vurgulanmıştır.

Sarayreh vd. (2013:628) Lewin'in değişim yönetimi üzerine bir başka çalışmaya imza atmışlardır. Çalışmalarında, organizasyonel değişikliklerin gerçekleştirilebilmesi için değişim yönetimi kavramının önemini vurgulamışlardır. Ancak araştırmalarda, bu değişikliklerde değişim yönetiminin teorik yanı üzerinde daha fazla durulduğunu ve değişim yönetimine konu olan hipotezlerin testlerinin eksik kaldığını belirtmişlerdir. Bu nedenle çalışmalarında Lewin Metoduyla birlikte değişim yönetiminde etkisi olan Grup Dinamiği, Eylem Araştırması ve 3 aşamalı model olmak üzere diğer modelleri de tartışmışlar ve modellerin hepsinin birbiriyle etkileşimli olduğu sonucuna varmışlardır.

Koch vd. (2016:16) imalat yönetiminde değişikliğe uğrayacak süreçler için değişim yönetiminden yararlanmışlardır. Mühendislik Değişim Yönetimi olarak adlandırdıkları kavramda sürdürülebilir fabrika planlaması, üretim yönetimi ve süreç değişikliği gibi kavramlara değinmişlerdir.

İşletmelerin, değişim yönetimi tanımı ve yaklaşımı farklılık göstermektedir. Bu farklılık, geliştirilen yöntemlere ve araştırmacıların yaklaşımlarına da yansımaktadır. Değişim yönetimi yöntemleri arasındaki farklılıklara değinen bir başka çalışma Teckze vd. (2017:200) tarafından yapılmıştır. Araştırmalarında; ADKAR, EASIER ve Lewin Metodu gibi yöntemler arasındaki temel farklılıklar değerlendirilmiştir.

Değişim yönetiminin en çok uygulandığı alanlardan biri bilişim sektörüdür. İşletmeler, sistem yenilikleri için değişim yönetimi felsefesinden yararlanmaktadır. Yazılım sistemlerinde gerçekleşecek değişiklikler için Gereksinim Değişikliği Yönetimi (RCM) çalışmaları ile Jayatilleke ve Lai (2018:180) geniş kapsamlı bir literatür araştırması gerçekleştirmişlerdir. RCM için temelde; gereksinim değişikliklerinin nedenlerinin ne olduğu, gereksinim değişikliği yönetimi için hangi süreçlerden yararlanılacağı, gereksinim değişikliği yönetimi için hangi tekniklerin kullanılacağı ve kuruluşların ihtiyaç değişikliklerine ilişkin kararları nasıl alacağı sorularını araştırmışlardır.

Bilişim teknolojilerinde (IT) gerçekleştirilen değişim yönetimi uygulamalarından bir diğeri ise Mogogole ve Jokonya (2018:840) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarında Güney Afrika'da kamu sektöründe bilişim teknolojilerine yönelik değişim yönetimini uygulamışlardır. Değişim yönetimini kantitatif temellere dayandırabilmek için çalışanlara anket uygulayarak veri analizini gerçekleştirmişlerdir. Sonuçlar, insanların ve kültürün IT stratejisi ve IT mirası üzerinde olumlu bir

etkiye sahip olduğunu göstermektedir; bu şekilde IT değişim yönetiminin başarı düzeyinin ve dolayısıyla IT projelerinin başarı düzeyinin arttırılabileceğine ulaşılmıştır.

Endüstri işletmeleri, değişim yönetimini uygularken yalın yönetim felsefesinden yararlanmışlardır. Almani vd. (2018: 34) çalışmalarında yalın uygulama çerçevesini değişim yönetimi felsefesi ile birleştirmişlerdir. Yalın uygulama felsefesinin de doğrudan organizasyon unsurlarını dikkate alması nedeniyle, çalışmanın değişim yönetimi ile birleştirilmesi işletmedeki değişimin başarısını arttırmıştır.

Thakur ve Mangla (2019:855) farklı bir bakış açısı ile değişim yönetimini sürdürülebilirlik kavramı için uygulamışlardır. Yeşil ekonomide, sürdürülebilir tasarım, yeşil ürünler, temiz teknolojiler, çevre dostu süreçler gibi kavramlar; organizasyonları değişim yönetimi girişimlerini tercih etmeye ve sürdürülebilir kalkınmayı başarmaya itmiştir. Sürdürülebilirliği sağlamak için Hindistan'da ev aletleri üretimi yapan bir firmada gerçekleştirdikleri değişim yönetiminde üretimde çevre dostu tasarımlardan yararlanılmaya odaklanılmıştır. Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi, karar verme deneyleri ve sebep-sonuç ilişkilerini organizasyon ile birleştirmişlerdir.

Bögel vd. (2019:363) çalışmalarında çeşitli geçiş süreçlerinde yaşanan organizasyonel değişim yönetimine odaklanmışlardır. Özellikle sosyo-teknik geçiş unsurlarını gözlemlendiği işletmelerde, değişim yönetimini Lewin Metodu gibi tek bir yöntemle değerlendirmenin yeterli olmayacağını belirtmişlerdir. Bu nedenle, organizasyonel değişim yönetimi için uzun vadeli planlamanın geliştirilmesine yardımcı olabilecek; kurumsal çoğulluğun makro seviyesi ve örgütsel seviyeyle bağlantısı, kurumsal düzeyde kilit bir başarı faktörü olarak iş birliği ve mikro düzeyde bireylerin değişim ajanları ile rolleri olmak üzere üç farklı teorik kavramı vurgulamışlardır.

Efe ve Demirörs (2019:8) de çalışmalarında bir işletmedeki yazılım sistemi değişikliğini değişim yönetimi kapsamında ele almışlardır. Değişim yönetimini, Kazanılan Değer Yönetimi (EVP) performans değerlendirme yaklaşımı ile değerlendirirken yeni sistem için sürdürülen projenin kapsamı, maliyeti, programı ve ileriye yönelik tahminlerin yer aldığı farklı kriterlerle birleştirmişlerdir.

Cone ve Unni (2020:16) çalışmalarını bir eczacılık fakültesinde gerçekleştirmişlerdir. Çalışmalarında, fakülte'deki çalışanların iş tatminini arttırmak için gerçekleştirilecek değişim yönetimini, Lewin Metoduna gömülü değiştirilmiş Delphi tekniğinden yararlanmışlardır. Çalışmanın neticesinde, Delphi tekniği kullanılarak pro-aktif katılım ve üzerine çalışılan eczacılık fakültesinin kendi iş doyumlarının temel itici gücü olmasına odaklanmışlardır. Lewin Metodunun ise Delphi tekniğine iyi uyan ve uygulanması kolay bir süreç olduğu belirtilmiştir.

Abatecola vd. (2020:11) çalışmalarında değişim yönetimi ile organizasyonların belirtildiği gibi evrim geçirip geçirmediğini araştırmışlar ve araştırmalarını, 2000 yılından günümüze uzanan 76 adet karakteristik çalışma üzerine şekillendirmişlerdir. Bu çalışmalarda temel alınan noktalar hangi unsurların birlikte gelişeceği, hangi nedensel ilişkilerin dikkate alınacağı ve göz önünde bulundurulacak teorik süreçlerin neler olduğu şeklindedir. Çalışmanın sonucunda, değişim yönetimi ile birlikte neyin evrimleştiği ve nedensel ilişkileri tanımlarken artan heterojenliği ortaya koyulmuştur.

3. YÖNTEM

Örnek konteyner terminalde gerçekleştirilen TOS değişim yönetimi için Lewin Metodu (1943), ADKAR Modeli (2006) ve Kubler-Ross Değişim Eğrisi (1969) metotlarından yararlanılmıştır. Çalışmada, değişimin gerçekleştirilmesi için uygulanan yöntemler karşılaştırılmıştır. Avantaj ve dezavantajları değerlendirilen yöntemlerin karşılaştırılmasındaki temel amaç, terminal için en uygun değişim stratejisinin belirlenmesidir.

3.1. Lewin Metodu

Sosyal psikolog Kurt Lewin, 20. yüzyılın başlarında yaptığı çalışmalar ile grup dinamikleri ve örgütsel gelişim alanlarında öncü olarak bilinmektedir. Lewin'in yaklaşımı, davranışın grup ortamının

veya alanının bir işlevi olduğunu varsaymaktadır. Lewin'in görüşüne göre, "Kuvvetler (sürüş ve kısıtlama) kuvvetlerini tanımlayabilir, tasarlayabilir ve kurabilirse o zaman sadece bireylerin, grupların ve örgütlerin neden belirli şekilde hareket ettiği anlaşılacak, aynı zamanda güçlerin değişimini sağlamak için belirli alanlar azaltılacak veya güçlendirilecektir". Bu önemli güç alanı analizi çerçevesi; Lewin'in donma, hareket etme (veya geçiş yapma) ve yeniden donma aşamalarında yaygın olarak değinilen üç aşamalı değişim temelini oluşturmaktadır (Shirey, 2013:70).

Üç aşamalı değişim yönteminin ilk aşaması çözmedir. Bu aşama, bir sorunun tanınması, değişim ihtiyacının belirlenmesi ve organizasyonun değişim ihtiyacını fark etmesini içeren süreçlerden meydana gelmektedir. Çözme aşamasındaki kritik nokta, değişime olan gereksinimin organizasyon tarafından anlaşılması ve kabul edilmesidir. Bu aşamada, organizasyonu değişime hazırlayan değişim liderlerinin faaliyetleri önemlidir (Lavesseur, 2001:71). Başarılı bir değişim, itici güçlerin güçlendirilmesini ve/veya sınırlayıcı kuvvetlerin zayıflatılmasını gerektirmektedir.

Lewin'in teorisinin ikinci aşaması olan değişim, değişime bir olaydan ziyade bir süreç olarak bakmayı gerektirmektedir. Değişim, bireylerin değişime tepki olarak verdikleri içsel bir harekettir ve dondurulmasını veya yeni bir varoluş yoluna geçilmesini gerektirmektedir (Levovnik ve Gerbec, 2018:125). Bu aşama, ayrıntılı bir eylem planı oluşturmaya ve insanları önerilen değişikliği denemeye teşvik etmektedir. Geçiş aşaması, yeni ve gelişmiş bir gerçeklik olan arzu edilen hedefi görmekten kaçınmak için korkuların ve net iletişimin üstesinden gelmek için koçluğu içermektedir.

Teorinin üçüncü aşaması olan yeniden dondurmak; değişimin kültür, politikalar ve uygulamalar gibi mevcut sistemlere gömülmesi için dengelenmesini talep etmektedir. Yeni değişimin yeniden düzenlenmesi ile dinamik; daha sonra yeni norm veya daha yüksek performans beklentisi olarak kabul edilen yeni bir denge üretilmektedir. Değişimin kilitlenmesi veya kurumsallaştırılması, zaman içinde sürdürülebilirliği için büyük önem arz ettiğinden üçüncü aşamanın titizlikle dikkate alınması gerekmektedir (Kaminski, 2011:5).

3.2. ADKAR Modeli

JeffHiatt tarafından 2006 yılında geliştirilen ADKAR Modeli, doğru hedefe varabilmek amacıyla atılması gereken adımların neler olduğunu belirlemede ve yapılan değişiklik başarısızlıkla sonuçlanmışsa bunun sebebini ortaya koymaktadır. Hiatt (2006:8)'a göre ADKAR Modeli, değişimi yönetmek için yeni ve geleneksel yöntemleri bir araya getirmek için temel bir çerçeve ortaya koymakta ve başarısızlıkla sonuçlanan değişiklikleri belirleyerek uygulayıcıya göstermektedir. Diğer değişim yönetimi yöntemlerinin odaklanmasına ve yönlendirilmesine imkân yaratan bir bakış açısıdır (Hiatt, 2006:9). Bireysel seviyede değişimi anlamayı sağlayan model; işletmelerin, kamu kurumlarının ve toplulukların yaşadığı değişimi başarılı bir şekilde sonuçlandırma ihtimalinin nasıl artacağını belirlemektedir.

ADKAR Modeli, hedefe odaklanan bir model olmakla beraber; bireysel ve organizasyonel değişimi şekillendirmektedir. Model sayesinde değişim bireysel organizasyon seviyesinde gerçekleşmekte; değişimin kontrolünün sağlanması için basit ve faaliyete dönük çerçeve sağlanmaktadır (Boca, 2013:247). ADKAR Modeli, başarılı bir şekilde sonuçlanan organizasyonel değişikliğin ancak her yöneticinin geçiş sürecini başarıyla tamamladığı durumda olabileceğini vurgulamaktadır. Kuruluşlarda değişimin insanlara vurgu yapmak üzerine değişim girişimleri için çerçeve sunan beş aşamalı yönetim modeli Tablo 1'de gösterilmiştir (Hiatt, 2006:10).

Tablo 1: ADKAR Unsurları ve Değişimi Etkileyen Faktörler

ADKAR Unsurları	Değişimi Etkileyen Faktörler
Değişim İhtiyacının	· Bir kişinin şu anki durumu hakkındaki görüşü,

Farkında Olma	<ul style="list-style-type: none"> • Problemleri nasıl algıladığı, • Farkındalık mesajı gönderen kişiye güven, • Yanlış bilgi veya söylenti, • Değişim nedenlerinin tartışılabilirliği.
Değişime Destek Olma ve Katılma Arzusu	<ul style="list-style-type: none"> • Değişikliğin ne olduğu ve her bir kişiyi nasıl etkileyeceği, • Değişime tabi kuruluş veya çevreye ilişkin algı, • Bireylerin kişisel durumu, • Bireyi motive eden kavram.
Değişimin Nasıl Olacağı Bilgisi	<ul style="list-style-type: none"> • Bireyin mevcut bilgi durumu, • Ek bilgi edinme yeteneği, • Eğitim ve öğretim için mevcut kaynaklar, • Gerekli bilgiye erişim.
Gereken Kabiliyet ve Davranışları Uygulayabilme	<ul style="list-style-type: none"> • Psikolojik bloklar, • Fiziksel yetenek, • Entelektüel yetenek, • Gereken becerileri geliştirmek için uygun zaman, • Yeni yeteneklerin geliştirilmesi için kaynakların bulunurluğu.
Değişimi Sürdürmek İçin Güçlendirme	<ul style="list-style-type: none"> • Pekiştirmenin değişiklikten etkilenen kişiye göre anlamlı ve özgül derecesi, • Takviyenin gerçekleşen ilerleme veya başarı ile ilişkisi, • Olumsuz sonuçların yokluğu • Değişimi güçlendirmek için sürekli bir mekanizma yaratan bir hesap verebilirlik sistemi

ADKAR Modeli kavramlarına bakıldığında farkındalık; değişimin neden gerekli olduğunun bilinmesi, gelecekteki durum için öngörünün paylaşılması ve değişimden etkilenen unsur, nelerin değişeceği ve zaman çizelgesi gibi değişikliklerle ilgili diğer önemli hususların iletilmesine zemin hazırlamadır. Bu aşamadan sonra arzu kavramı ortaya çıkmaktadır. Değişimi desteklemek ve değişime katılmak için kişisel karar olarak ifade edilen arzu, değişimi sağlamak için bireyde istek yaratma ve değişimin bir parçası olma güdüsü yaratmadır. Bu aşamada, değişimle ilgili endişeleri ve yanlış anlamaları anlamak, değişikliklere engel olan unsurları ortadan kaldırarak faydalara odaklanmak şarttır.

Bilgi; personelin değişikliğin ne olduğunu, nasıl gerçekleşeceğini, nasıl görüldüğünü ve rollerini nasıl etkileyeceğini anlamalarını sağlayan kavramdır. Eğitim, yeni ortamda kullanmak için gereken bilgi, beceri ve davranışları ve değişim sürecinde sorunların ele alınması için mekanizmaları ele almaktadır. Kabiliyet; gereken beceri, davranışların ve kazanılan yeni yetkinliklerin uygulanmasına odaklanmaktadır. Yöneticiler, bu engellerin kaldırılmasında veya engelleri ortadan kaldırmaya yardımcı olacak ek uzmanlık arayışında olmaktadırlar. Personelin sahip olduğu becerileri yerine getirme yeteneğini değerlendirmek veya değişikliği desteklemek bu kavramın temelini oluşturmaktadır.

Son olarak güçlendirme kavramı; değişimin korunmasına ve desteklenmesine yardımcı olacak takviyeleri ifade etmektedir. Değişimi sürdürmek için pekiştirme, personelin tanınması ve iyi yapılmış işlerin ödüllendirilmesine odaklanmaktadır. Personeli kişisel olarak tanıma, tebrikler, tazminat, yöneticiler ve çalışma arkadaşları ile pozitif iletişim, doğru donanım ve araçlar gibi geniş bir alanı kapsamaktadır (Dana vd., 2016:873; Shepherd vd., 2014:95; Boca, 2013:248).

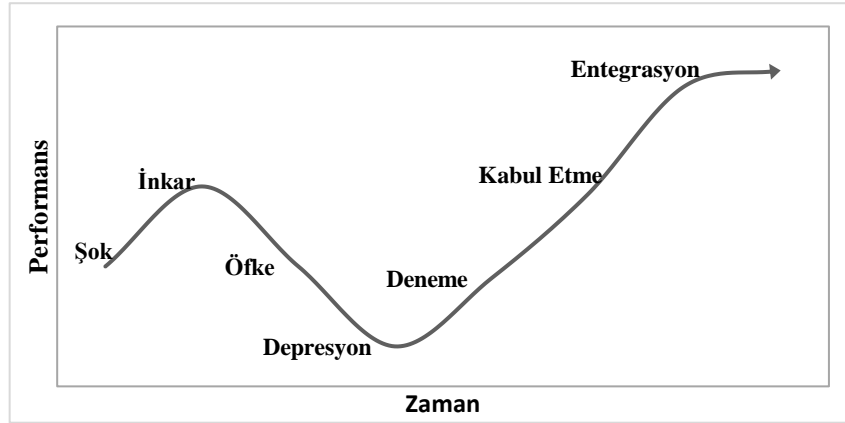
3.3. Kubler-Ross Değişim Eğrisi

Kaçınılmaz olan değişim faaliyetinin beklenen verimi ve olumlu sonucu mümkün olan en üst düzeyde sağlayabilmesi için geliştirilmiş araçlardan bir diğeri de Kubler-Ross Değişim Eğrisi (Kubler-Ross Modeli)'dir. Elisabeth Kubler-Ross tarafından 1969'da insanların ölümcül hastalık, yakın akraba veya arkadaşla ilişkili bir hastalıkla başa çıkmalarına ve yaşadıkları süreci yönetmelerine yardımcı

olmaları için önerilmiştir (Williams ve Braddock, 2019:14). Kubler-Ross Değişim Eğrisi, yöneticiler aracılığıyla iş gücünün değişime ve değişimin getireceği başarıya sağlıklı bir şekilde ulaşabilmeleri ve uyum sağlayabilmeleri için kullanılmaktadır. Özellikle dramatik olarak algılanan değişim ve ortaya çıkardığı krizi yönetmek veya personelin çoğunlukla büyük yeniden yapılandırma ile ilişkili ani haberler yaşadığı daha büyük durumlarda kullanılmaktadır (Williams ve Braddock, 2019:15).

Kubler-Ross Değişim Eğrisi kederin inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve kabul aşamalarından oluşan keder sürecini anlatmaktadır. Ortaya atıldığı zamandan itibaren eğri geliştirilerek kişisel ve örgütsel açıdan yaşanan değişimin karakteristik aşamalarını göstermektedir. Aşağıdaki şekilde değişim eğrisine ait yedi aşama gösterilmiştir (Malone, 2018:37).

Şekil 1: Kubler-Ross Değişim Eğrisi Modeli

(Malone, 2018:37)

Eğri yedi davranış aşamasından oluşmaktadır. Yaşanma süreci olarak ifade edildiğinde şok, inkâr, öfke, depresyon, deneme, kabul etme ve entegrasyondur. Değişime ilk reaksiyon doğal bir şekilde şoktur, ardından hızlı bir şekilde değişim inkâr edilmektedir. İnkâr aşamasında personelin iş yapma süreci uzayabilmekte veya personel tam anlamıyla çalışmayabilmektedir. Bu noktada personel ilave güvenceye ve rehberliğin sağlanmasına gereksinim duyabilmektedir. İnkâr aşamasında öğrenme yavaşlamaktadır. Kızgınlık veya öfke döneminde personel gerçekle yüzleşmekte ve değişimi önemli bir konu olarak ele almaktadır. Bu durumla beraber kendisine veya başkalarına karşı öfke hissedebilmektedir. Bu aşamada işletmede kriz veya kaos yaşanması olasıdır (Chapman, 2019). Öfkelenmenin ardından personel üzgün veya korkmuş hissiyle depresyon aşamasına geçecektir. Burada personel değişimden kaçamayacağını ve değişimle karşı karşıya kalmakta zorlandığını fark etmiştir. Aynı şekilde işletme yönetimi de bu aşamanın personeli zorlayan bir dönem olduğunun bilincinde olmalıdır. Depresyondan sonra süreç personel için hafiflemeye ve iyileşmeye başlamıştır. Personel değişimin rahatlık hissettiren alanlarını tecrübe etmeye başlamıştır. Bu aşamada öğrenme de aktif hale gelmiştir (Malone, 2018:39). Deneyimin ardından personelin değişimi benimsediği kabul etme başlamaktadır. Personel değişimin önemini kavramakta ve olumlu ilerleme göstermektedir. Fakat depresyon aşamasından sonra değişime karşı hala dirençli kalan personel istifaya yönelebilmektedir (Connelly, 2018).

4. UYGULAMA

Çalışmanın uygulaması örnek bir konteyner terminalde gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de elleçleme hacmi ilk beş konteyner terminal arasında yer alan çalışmaya konu konteyner terminalde kullanılan mevcut TOS'un teknolojik gelişmelere uyum sağlaması, küresel seviyede olan, daha kolay entegre edilebilen ve ilerleyen yıllarda gelişen terminal trendlerine cevap verebilen yeni bir TOS ile değiştirilmesine karar verilmiştir. TOS, konteyner terminallerin tüm faaliyetlerinin kayıt altına alındığı bir sistemdir. Sistemin çalışmama veya aksamaması halinde terminal operasyonları sektöre uğramaktadır.

Bu nedenle, sistem değişikliklerinin terminal üzerinde büyük etkisi olacaktır. Büyük değişikliklerden müşteriler, sunulan hizmetler ve organizasyon yapısının etkilendiği gözlemlenmektedir. Konteyner terminal, farklı etkileri olan bu değişikliği yönetmek için değişim yönetimi felsefesinden yararlanmaktadır. Değişim yönetimine, sistem değişikliğinden etkilenen tüm iç ve dış paydaşlar dahil edilmektedir. Sistem değişikliği, birkaç yıl süren fazlardan meydana gelmektedir. Tüm değişikliğin terminale olan etkisinin yansımaları için projesi süresi üç yıl olarak planlanmıştır.

Çalışmanın amacı, mevcut TOS' un yeni TOS ile değişim sürecinin konteyner terminal organizasyon yapısı nezdinde en uygun strateji ile gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Geçiş süreci boyunca, iç ve dış paydaşları da göz önünde bulunduracak bir değişim yönetimi stratejisi benimsenmektedir. Çalışmada, geçiş sürecinde en uygun stratejinin belirlenmesi için Lewin Metodu, ADKAR Yöntemi ve Kubler-Ross Değişim Eğrisinden yararlanılmıştır. Paydaşlar ile gerçekleştirilen uygulamalar neticesinde bahsedilen yöntemlerin değişim yönetimi açısından avantaj ve dezavantajları belirtilmiştir. Yöntemleri desteklemek için yöneticiler ve paydaşlar ile yüz yüze görüşmeler, değişime hazırlık için anket uygulaması ve grup çalışması etkinlikleri düzenlenmiştir. Organizasyonda, sistem değişikliğinden orta-yüksek seviyede etkilenecek çalışan sayısı 400 ila 700 arasında değişmektedir. Bu sayı, değişen sistemin yeni modüllerinin kullanımı ve yeni sistemle birlikte ortaya çıkan süreç değişikliklerinden doğrudan etkilenen çalışanları ifade etmektedir. Terminal iç paydaşları; bilgi işlem, konteyner terminal operasyon birimi, konteyner yük istasyon birimi, dokümantasyon birimi, satış ve pazarlama biriminden oluşmaktadır. Dış paydaşlar ise acenteler, gümrük müşavirleri, gümrük ve nakliyecilerden oluşmaktadır. Sistem değişikliği doğrudan iç paydaşları; düşük seviyede de olsa dolaylı olarak dış paydaşları etkilemektedir. Konteyner terminalde, son kullanıcı olarak belirlenen 600 kişi arasında en çok süreç ve sistem modülü değişikliğine sahip ve bu nedenle değişimden en yüksek olan 120 kişiye uygulanmaktadır.

4.1. Lewin Metodu Uygulaması

Değişim yönetimi yöntemlerinden biri de Lewin'in modelidir. Lewin'in üç aşamalı modeli ile organizasyonları değişime iten durumların farkındalığının oluşması, değişim sürecine geçiş, istenen yeni durumun benimsenmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Özellikle organizasyon tarafından değişime ihtiyaç duyulan alanların belirlenmesi, değişimi aşamalar haline getirmek, eski ve yeni organizasyon tutumlarının anlaşılması hususları sebebiyle Lewin Metodu değişim yönetiminin uygulanması için önemli bir modeldir. Lewin Metodunun anlaşılabilirliği için projenin iç paydaşları ile yüz yüze görüşmeler organize edilmiştir. Bu görüşmelerin neticesinde, üç aşamadan oluşan modelin süreç sıralaması ortaya konmuştur. İlk aşama olan çözme aşamasında, konteyner terminal iç paydaşlarının yeniliği anlamaları sağlanmıştır. Çözme aşaması, yenilik ihtiyacının neden ortaya çıktığı, yönetim desteği olup olmadığı, organizasyonun yeniliğe olan tutumunu anlamaya yöneliktir. Gerçekleştirilen grup görüşmeleri neticesinde, çözme aşamasında teknolojik gelişmelere cevap verme veya daha akıllı sistem ihtiyacı gibi nedenlerden dolayı organizasyonda yenilik ihtiyacının ortaya çıktığı görülmektedir.

İkinci aşama olan değişim aşamasında, çözme aşamasında belirtilen etkenlere dayanarak değişim planı uygulanmaya konulmaktadır. Bunun için önemli olan değişim yönetimi planları ve sistemsel değişiklik aşamalarının birbirinden bağımsız gerçekleşmemesidir. Bu aşamada ayrıntılı bir zaman çizelgesi hazırlanarak tüm faaliyetler ve gerçekleştirilecekleri zamanlar belirtilmiştir. Değişim aşaması için değişikliğe uğrayacak her bir modülün ve sürecin hazırlığı yürütülmüştür. Hazırlık tamamlandıktan sonra yeni sistem değişimi gerçekleştirilecektir.

Son olarak yeniden dondurma aşaması ise değişimin sürdürülebilir hale getirilip, terminalin günlük faaliyetleri arasında yerini almasıdır. Yeniden dondurma süreci ile ilgili önemli husus, yapılan değişikliklerin her çalışan tarafından benimsenmesi ve günlük yaşamla birleştirilmesidir. Tablo 2 ile terminalde gerçekleştirilen Lewin Metodunun bir özeti sunulmuştur.

Tablo 2: Konteyner Terminalde Uygulanan Lewin Metodunun Özeti

Çözme	Değişim	Yeniden Dondurma
<ul style="list-style-type: none"> • Teknolojik gelişmelere cevap verme • Daha akıllı sistem ihtiyacı • Küresel ve kolay entegre edilebilen sistem ihtiyacı • Kullanıcıların eski modüller yerine daha esnek, kullanımı daha kolay modüllere ihtiyaç duyulması • Eski sistemden kaynaklanan işlevsiz ve kısıtlı süreçlerin değiştirilmesi • Yönetim tarafında yeni sistemin desteklenmesi, kaynak ayrılması • İtici güç; daha esnek, daha pratik, daha akıllı sistem ihtiyacı • Sınırlayıcı kuvvet, eski sistemlerin zorlu geçiş dönemleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Değişikliğe uğrayacak her modül için detaylı bir değişim proje planı hazırlanması • Değişikliğe uğrayacak süreçler için süreç akışlarının hazırlanması ve değişim proje planına dahil edilmesi • Değişim proje planı değişikliklerinin uygulanması • Değişiklikleri uygularken organizasyon desteğinin grup çalışması, düzenli geribildirim, yönetim ile toplantılar aracılığıyla sağlanması 	<ul style="list-style-type: none"> • Değişiklik sonrasında süreçlerin ve sistemin sağlanması • Yapılan değişiklikleri günlük yaşamla birleştirme • Yeni sistemin ve süreçlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması • Başarının kutlanması

4.2. ADKAR Modeli Uygulaması

Organizasyonlarda değişimi yönetmek için insan faktörüyle ilgilenen temel uygulamalardan bir diğeri ADKAR yöntemi olarak kabul edilmektedir. Gerçekleştirilecek sistem değişikliği kullanıcıları doğrudan etkilediği için değişimin temelinde konteyner terminalinin çalışanları yer almaktadır. Proje planlamasının yapılması, süreç değişikliklerinin hazırlanması, yeni modüllerin öğrenilmesi gibi aşamalar değişimin daha ölçülebilir ve planlanabilir kısmı olan teknik değişiklikleri ifade etmektedir. Ancak, insan kaynaklı aksaklıkları öngörebilmek genellikle mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, ADKAR yöntemi terminal çalışanlarının değişime olan bakış açısını anlamak için uygulanmıştır.

ADKAR yönteminin temelinde; organizasyon içindeki farkındalık (**A**wareness), istek (**D**esire), bilgi (**K**nowledge), yetkinlik (**A**bility) ve tutundurma (**R**einforcement) kavramları yer almaktadır. ADKAR yöntemini oluşturan beş kavram sırasıyla her bir çalışanın değişim süresince geçirdiği aşamaları ifade etmektedir.

Konteyner terminalde 120 çalışanla gerçekleştirilen değerlendirmeler sonucunda çalışan bazında değişimin aşamaları ve genel değerlendirmeleri Tablo 3'te sunulmuştur. Çalışanların genel tutumu daha yeni, daha esnek ve küresel bir sisteme geçişe olan farkındalıktır. Yeni sistemin yoğun iş yükünü azaltacağı, sistem geçişine eski tecrübelerden dolayı daha fazla hazır olunması sebebiyle daha istekli olduğu gözlemlenmiştir. Sisteme geçiş öncesi en önemli adımlardan biri olan bilgi ediniminde büyük çoğunluğu değişecek operasyon modüllerinin ve buna ilişkin süreçlerin öğrenilmesi cevaplandırılmıştır. Son aşamada ise sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması için tüm değişim sürecinin değerlendirilmesi, hatalardan ders çıkarma etkinliklerinin gerçekleştirilmesi ve en mühimi

olarak örnek konteyner terminaldeki gibi büyük sistem değişikliklerinin neticesinde çalışanlarla ve proje sahipleri ile bu başarının kutlanmasıdır.

Tablo 3: Konteyner Terminalde Uygulanan ADKAR Metodunun Özeti

Farkındalık (A)	İstek (D)	Bilgi (K)	Yetkinlik (A)	Tutundurma (R)
<ul style="list-style-type: none"> • Mevcut Sistemin ileriye dönük teknolojileri desteklememesi	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni sistemin kullanıcı yükünü hafifletmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni modülleri öğrenme	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni modülleri uygulamaya geçirme	<ul style="list-style-type: none"> • Süreci değerlendirme
<ul style="list-style-type: none"> • Organizasyonun yüksek kabiliyeti olmasına rağmen sistemsal problemlerin yaşanması	<ul style="list-style-type: none"> • Geçmiş tecrübelerin avantaja dönüştürülme arzusu	<ul style="list-style-type: none"> • Geçiş süresince modüller üzerinde takım çalışması etkinlikleri	<ul style="list-style-type: none"> • Sistem KPI larını gözleme	<ul style="list-style-type: none"> • Sistem sürdürülebilirliğini sağlama
<ul style="list-style-type: none"> • Yeni, daha esnek, daha global bir sistemin varlığı	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni sistem ve süreçlerin dahil edilmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni bilgi ve süreçler üzerine geri besleme	<ul style="list-style-type: none"> • Küçük adımları raporlama ve değerlendirme	<ul style="list-style-type: none"> • Süreç boyunca hatalardan ders çıkarma
	<ul style="list-style-type: none"> • Geçmiş sistem değişikliklerinde yapılan hatalardan ders alınması	<ul style="list-style-type: none"> • Sistem testleri		<ul style="list-style-type: none"> • Başarının kutlanması

4.3. Kubler - Ross Değişim Eğrisi Yöntemi Uygulaması

Kubler- Ross Değişim Eğrisi Yöntemi de insan unsurunu temel alan değişim yönetimi yöntemleri arasındadır. Kubler- Ross eğrisi değişim yönetimini insanın değişim karşısındaki tutumu, duygu ve ruh hali olarak incelemiştir. İnsandan yola çıkılarak değişime karşı organizasyonun tutumu anlaşılmalıya başlanmıştır. Kederin beş aşamasını ifade eden eğri ile değişime uğrayan organizasyonlarda çalışanların değişime yönelik geçirdikleri aşamalar ve verdikleri tepkiler incelenmektedir.

Konteyner terminalde gerçekleştirilen TOS değişikliği için organizasyonda değişimden etkilenecek çalışanların değişim süresince yaşayacakları duygusal durum değişikliklerinin değişime olan etkisi anlaşılmalıya çalışılmıştır. Bu etkinin anlaşılması değişimin insan unsurunu kontrol edebilmek adına çok önemlidir. Geçmiş tecrübeler, çalışanların bilgi ve becerisi, yönetimin destek ve tutumu gibi etkenler beş aşamanın etki şiddetini değiştirebilmektedir. TOS değişimi, uzun dönemli bir proje olduğu için beş aşamanın tamamının çalışanlarda gözlenme fırsatı ilerleyen dönemlerde mümkün olacaktır. Ancak, değişiklikten etkilenecek 120 kişiyle gerçekleştirilen görüşmeler ve değişime hazırlık anketi neticesinde çalışanların sistem değişikliklerinin çeşitli fazlarında değişime verecekleri tutumlar öngörülebilir. Konteyner terminalde beş aşama için öngörülen durum aşağıdaki gibidir.

Aşama 1: Değişikliğin tanıtımı ve değişikliğe ihtiyaç nedenine yönelik görüşmeler ve grup çalışmaları neticesinde grupların değişime olan tepkisi gözlemlenmiştir. Sistem değişiklikleri genellikle daha akıllı, teknoloji ile daha uyumlu ve daha esnek sistemler ile sonuçlandığı için çalışanlar olumlu yaklaşıma daha eğilimlidir. Ancak geçmiş deneyimler ve sistem değişimi süreçlerinin uzun, yoğun ve stresli olmasından dolayı çalışanlar değişime çekimser yaklaşabilmektedir. Değişimi yok saymak ve yoğun bir inkâr süreciyle ilerlemek yerine organizasyon değişimini anlamaya istekli davranmışlardır.

Aşama 2: Çalışanlar çoğunlukla sistem değişikliğinin, yeni modüllerin ve süreçlerin onlara açık ifade edilmesini beklemektedirler. Bu süreçte, sistem değişikliği ile ilgili yanlış ifadeler veya yanlış aktarımların çalışanlarda değişime karşı öfke yaratabileceği anlaşılmıştır. Bu aşamada, öfke ve dirençten kaçınmak için yüz yüze görüşmeler ile proje detaylarının net bir biçimde aktarılması hedeflenmektedir.

Aşama 3: Çalışanlar tarafından değişikliğin kabul edildiği aşamadır. Bu aşamada çalışanlar, değişikliği anlayıp benimsedikten sonra yeni sistemi ve süreçleri en kolay ve en verimli yoldan öğrenebilecekleri yöntemlerle ilgilenmektedir. Terminal, bu aşamanın verimli geçmesi için çalışanlara eğitim ve koçluk sağlayacaktır.

Aşama 4: Yeni sistemdeki modüllerin ve yeni süreçlerin öğrenilmesi her zaman kolay olmamaktadır. Çalışanlar bu süreçte karşılaşacakları zorlukları tahmin etmektedirler. Birçok modülün test edilmesi ve onaylanması gerekmektedir. Terminal personeli, bu süreçte yaşanabilecek aksaklıkların kolaylıkla halledilebileceğine ve terminal operasyonlarını sekteye uğratmayacağına inanmaktadırlar.

Aşama 5: Bu aşama, değişikliğin tamamen canlı sisteme geçilmesiyle birlikte yeni sistemin benimsenmesi ve günlük faaliyetlere adapte edilmesidir. Bu aşamada personel sistem değişikliğini kabul etmiştir. Sisteme tamamen alışma ve sahiplenme aşamasındadır. Terminal çalışanları beş aşama arasından en kolay aşamanın yeni sistem geldikten sonra canlı sisteme geçme aşaması olduğunu vurgulamaktadır.

Konteyner terminalde üç modele ait değişim yönetimi uygulamaları neticesinde yöntemlerin avantaj ve dezavantajları hazırlanmıştır. Konteyner terminalin sistem değişikliği süresince en verimli yöntemin hangisi olduğu analiz edilmiştir. Tablo 4 ile konteyner terminalde uygulanan yöntemlere ait analizler sunulmuştur.

Tablo 4: Konteyner Terminalde Uygulanan Yöntemlerin Değerlendirmesi

	Avantaj	Dezavantaj
Lewin Metodu	<ul style="list-style-type: none"> • Değişim fikrini destekleyen veya karşı çıkan tüm fikirlerin analiz edilme fırsatı • Hangi faktörün başarı üzerinde daha etkili olduğunun anlaşılması	<ul style="list-style-type: none"> • Değişime konu tüm katılımcıların modele katkı sunması • Katılımcıların modeldeki fikirleri ile uygulamadaki davranışlarının farklılık göstermesi • Değişim için net bir fikir birliğine varılamaması
ADKAR Modeli	<ul style="list-style-type: none"> • Pratik bir yaklaşım sunması • Çalışanların rahatlıkla cevap vermesi	<ul style="list-style-type: none"> • Derin analiz gerektiren değişim yönetimi çalışmaları için yetersiz olması • Süreç ve sistemlerde birtakım değişikliklerin beklenmesi durumunda beklentiyi karşılamada yetersiz kalması

Kubler-Ross Eğrisi	Değişim	<ul style="list-style-type: none"> • Çalışan direncini anlamaya yardımcı olması • Yöneticileri, çalışanların değişime karşı hissedecekleri her duyguyla baş etmeleri için hazırlaması	<ul style="list-style-type: none"> • Yöneticilerin, yöntemin tamamen çalışan duygularını kontrol edebileceğini düşünmesi • Koçluk ve kontrol kavramlarının karışması
-----------------------	---------	--	---

Değerlendirme neticesinde yöntemlerin avantaj ve dezavantajlar açısından farklılık gösterdiği görülmektedir. Lewin Metodu, değişime etki eden faktörlerin daha detaylı analizini sunarken; kullanıcıların değerlendirmelerine ve değişim esnasındaki tutumlarına daha bağlıdır. ADKAR Modelinin, anlaşılması ve uygulanmasının daha kolay ve pratik olduğu yönünde değerlendirme yapılmıştır. Ancak detaylı bir değişim analizi beklenildiğinde model, yetersiz kalabilmektedir. Kubler-Ross Değişim Eğrisi, konteyner terminalde çalışanlar tarafından değişime karşı gösterilebilecek direnci öngörme açısından daha başarılıdır. Koçluk ve eğitim faaliyetleri, çalışanların değişim süresince duygu durumlarını aşamalarıyla analiz edebilmektedir. Ancak, çalışanlardan bu aşamalarda belirli duygu ve tepkilere sahip olmaları ve kontrol etmeleri beklenmektedir. Bu nedenle, yönetici tarafından koçluk ve kontrol kavramları karıştırılabilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Değişim yönetimi; birey ve organizasyonların gelişen teknolojik koşullara, rekabete uyum sağlayabilmeleri, doğru zamanda değişime cevap verebilmeleri için gerçekleştirilen uygulamalar bütünüdür. Değişimin niteliğine göre bu uygulamalar farklılık gösterebilmektedir.

Konteyner terminalerin, yük hareketleri ve diğer çeşitli hizmetlerini gerçekleştiren ve kontrol eden sisteme terminal işletim sistemi denilmektedir. TOS, terminal faaliyetlerinin gerçekleştirilmesini, kaydını ve kontrolünü sağladığı için bir nevi terminalin beyni vazifesini görmektedir. Bu nedenle TOS'un esnek, hızlı ve yeni teknolojiler ile uyumlu olması terminal operasyonlarının verimliliği için büyük önem arz etmektedir. Konteyner terminal işletmecileri, teknolojik gelişmelere cevap verebilmek ve operasyonlarını daha verimli hale getirmek için TOS üzerinde değişiklik yapmayı veya sistemlerini daha yeni bir sistemle değiştirmeyi tercih etmektedirler. Ancak sistem değişiklikleri; teknolojik altyapı, terminal operasyonları, terminal süreçleri ve terminal organizasyon yapısı gibi birçok farklı unsuru etkilediğinden değişimin etkisi çok büyüktür.

Çalışmada, örnek bir konteyner terminalde değişmesi planlanan TOS ve değişim sürecinde faydalanılan değişim yönetimi uygulamaları aktarılmıştır. Çalışmanın temel amacı, terminal için en uygun değişim yönetimi stratejisinin benimsenmesini sağlamaktır. Gerçekleştirilen çalışmada, TOS değişikliğinin teknolojik altyapısının yanı sıra organizasyon içerisinde çalışanlar tarafından değişimin benimsenmesinin de çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. Değişim yönetiminin başarısının büyük oranda insan faktörüne bağlı olduğu yapılan literatür araştırması ile de ortaya konmaktadır. Bu nedenle çalışmada, sistem değişikliğinden doğrudan etkilenecek 120 çalışan ile gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde terminalin en doğru stratejiyi uygulamasına yardımcı olacak değişim yönetimi yöntemleri üzerinde çalışılmıştır. Lewin Metodu, ADKAR Modeli ve Kubler-Ross Değişim Eğrisi ile terminal çalışanları tarafından değişimin benimsenmesi araştırılmıştır. Yöntemlerin avantaj ve dezavantajları karşılaştırılmıştır.

Yöntemlerin uygulamaları ve araştırmaları arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Çalışanlar Lewin Metodu değişim fikrinin analiz edilmesi için daha detaylı bir çalışma olarak değerlendirirken; ADKAR Modelinin uygulanmasının daha kolay ve pratik olduğunu belirtmişlerdir. Çalışanların, değişim süresince geçireceği psikolojik aşamaların Kubler-Ross Değişim Eğrisi ile daha net anlaşılacağı gözlemlenmektedir. Öte yandan, Lewin Metodu ile ilerleyen dönemlerde çalışanların değişim fikirleri ile aksiyonlarının uyumlu olmama olasılığı ortaya konmuştur. ADKAR Modelinin hızlı sonuç alınması beklenen değişikliklerde daha faydalı sonuçlar vereceği, ancak derin analiz gereken TOS değişimi gibi büyük projelerde yetersiz olabileceği görülmüştür. Kubler-Ross

Değişim Eğrisinin ise yöneticilerde çalışanların duygu ve düşüncelerini kontrol etme tepkisine sebep olabileceği ve koçlukla kontrol kavramlarının karıştırılmasına yol açabileceği düşünülmektedir.

Gerçekleştirilen yöntem değerlendirmesi ile her üç yöntemin de farklı avantaj ve dezavantajları bulunduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, konteyner terminal TOS değişikliği gibi büyük etkisi olan sistem değişikliklerinde tek bir değişim yönetimi yöntemi ile değişim stratejisi belirlemenin projenin başarısı için riskli bir uygulama olduğu düşünülmektedir. Tek bir yöntemi benimsemek yerine farklı değişim yönetimi yöntemlerinden projenin çeşitli fazlarında yararlanmanın daha verimli olduğu anlaşılmaktadır. Literatürde karma yöntem olarak adlandırılan bir olguya rastlanmamıştır. Sistem değişikliğinde, değişimin çalışanlar tarafından anlaşılması için ilk aşamada Lewin Metodundan yararlanılması önerilmektedir. Uygulama öncesinde, değişimin benimsenmesi ve çalışanların vaktini değişikliğe odaklaması için daha pratik olan ADKAR Modelinden, projede insan unsurunun temel olduğu her aşamada ise Kubler-Ross Değişim Eğrisinden yararlanılması önerilmektedir.

Yapılan literatür araştırması taramasında, konteyner terminallerde TOS değişimi ve değişim yönetimini konu alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, yapılan bu çalışmanın TOS değişikliği gerçekleştirecek terminallere değişimin organizasyon boyutunun anlaşılması açısından fayda sağlayacağı düşünülmektedir. TOS değişikliklerinin terminallerin performansını doğrudan etkileyeceği göz önünde bulundurularak farklı değişim yönetimi yöntemleri ile birlikte farklı terminalleri de göz önüne alarak gelecekteki çalışmaların genişletilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abatecola, G., Breslin, D. and Kask, J. (2020). Do organizations really co-evolve? Problematizing co-evolutionary change in management and organization studies. *Journal of Clean Production*, 155(1), 1-20.

AlManei, M., Salontis, K. and Tsinopoulos, C. (2018). A conceptual lean implementation framework based on change management theory. 51st CIRP Conference on Management Systems. Stockholm, Sweden.

Boca, G.D. (2013). ADKAR model vs. quality management change. International Conference “Risk in Contemporary Economy”, XIVth Edition, 246-253, Galati, Romania.

Bögel, P., Pereverza, K., Upham, P. and Kordas, O. (2019). Linking socio- technical transition studies and organizational change management: Steps towards an integrative, multi-scale heuristic. ERP approach for container terminal operating systems. *Journal of Clean Production*, 232(1), 359-368.

Choi, H. and Park, B. (2003). An ERP approach for container terminal operating systems. *Maritime Policy & Management*, 30(3), 197-210.

Chapman, A. (2019). Elizabeth kubler ross grief cycle model and five stages of grief. *Businessballs.com*. Available at: http://www.businessballs.com/elisabeth_kubler_ross_five_stages_of_grief.htm [Accessed 31 May 2020].

Cone, C. and Unni, E. (2020). Achieving consensus using a modified Delphi Technique embedded in Lewin’s change management model designed to improve faculty satisfaction in a pharmacy school. *Research in Social & Administrative Pharmacy*, 2(2), 1-27.

Connelly, M. (2018). Kubler-Ross Five Stage Model. *Change Management Coach*. Available at: <http://www.change-management-coach.com/kubler-ross.html> [Accessed 31 May 2020].

Dana, B.G., Mukaj, L. and Vishkurti, M. (2016). Creating a model culture of management change. *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, 25(1), 871-880.

Efe, P. and Demirors, O. (2019). A change management model and its application in software development projects. *Computer Standards & Interfaces*, 66(1), 1-12.

Hiatt, JM. (2006). ADKAR: A model for change in business, government and our community. Loveland (CO): Prosci Research.

Hussain, S., Shen, L., Akram, T., Haider, M., Hussain, S. and Ali, M. (2018). Kurt Lewin’s change model: A critical review of the role of leadership and employee involvement in organizational change. *Journal of Innovation & Knowledge*, 3(1), 123-127.

Kaminski, J. (2011). Theory applied to informatics – Lewin’s change theory. *Canadian Journal of Nursing Informatics*, 6(1), 1-14.

Kettinger, W. and Grover, V. (1995). Toward a theory of business process change management. *Journal of Management Information Systems*, 12(1), 9-30.

Koch, J., Gritsch, A. and Reinhart, G. (2016). Process design for the management of changes in manufacturing: Toward a manufacturing change management process. *CIRP Journal of Manufacturing Science and Technology*, 14(1), 10-19.

Jayatilleke, S. and Lai, R. (2018). A systematic review of requirements change management. *Information and Software Technology*, 93(1), 163-185.

Levasseur, R. (2001, s. 71). People Skills: Change management tools – Lewin’s change management model. *Journal on Applied Analytics*, 31(4), 71-73.

Levovnik, D. and Gerbec, M. (2018). Operational readiness for the integrated management of changes in the industrial organizations – Assessment approach and results. *Safety Science*, 107(1), 119-129.

Lewin, K. (1943). *Psychological ecology*, SocialScience Paperbacks, London.

Malone, E.D. (2018). The kubler-ross change curve and the flipped classroom: moving students past the pit of despair. *Education in The Health Professions*, 1(2), 36-40.

Mogogole, K. and Jokonya, O. (2018). A conceptual framework for implementing IT change management in public sectors. *Procedia Computer Science*, 138(1), 835-842.

Renken, K., Zander, K. and Brümmerstedt, K. (2018). Terminal operation software: A saturated market?. *2018 7th Transport Research Arena*. Wien, Austria.

Sarayreh, B., Khudair, H. and Barakat, E. (2013). Comparative study: The Kurt Lewin of change management. *International Journal of Computer and Information Technology*, 2(4), 626-630.

Shepherd, ML., Harris, ML., Chung, H. and Himes, EM. (2014). Using the awareness, desire, knowledge, ability. Reinforcement Model to Build a Shared Governance Culture. *Journal of Nursing Education & Practice*, 4(6), 90–104. doi:10.5430/jnep.v4n6p90.

Shirey, M. (2013). Lewin’s theory of planned change as a strategic resource. *The Journal of Nursing Administration*, 43(2), 69-72.

Teczke, M., Baspayeva, R. and Bugubayeva, R. (2017). Approaches and models for change management. *Jagiellonian Journal of Management*, 3(3), 195-208.

Thakur, V. and Mangla, S. (2019). Change management for sustainability: Evaluating the role of human, operational and technological factors in leading Indian firms in home appliances sector, *Journal of Cleaner Production*, 213(1), 847-862.

Waddel, D. and Sohal, A. (1998). Resistance: a constructive tool for change management. *Management Decision*, 36(8), 543-548.

William, M. and Braddock, M. (2019). AI case studies: potential for human health, space exploration and colonisation and a proposed superimposition of the kubler-ross change curve on the hype cycle. *Studia Humana*, 8(1), 3-18.

Yaman, Z. (2007). *Organizasyonlarda değişim yönetimi ve işletmelerde değişim yönetimi uygulamalarının etkileri üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.